

“Het is een soort compagnon, een vriend, een levend wezen.”

Een verkennend onderzoek naar het gebruik van edelstenen in het dagelijkse leven van mensen

Dorine van de Klashorst

Afbeelding 1: een respondent tekent welke edelstenen zij dagelijks gebruikt, foto door auteur

“Het is een soort compagnon, een vriend, een levend wezen.”

Een verkennend onderzoek naar het gebruik edelstenen in het dagelijkse leven van mensen

Masterscriptie Religie en Samenleving

Door: Dorine van de Klashorst, 4065948

Departement Filosofie en Religiewetenschap, Universiteit Utrecht

Datum: 20 augustus 2021

Aantal woorden: 37.252

Scriptiebegeleider: dr. Jelle Wiering

Eerste beoordelaar: dr. Katja Rakow

Tweede beoordelaar: dr. Nico Landman

Samenvatting

Deze scriptie is een verkenning naar het gebruik van edelstenen in het dagelijkse leven van mensen. In mijn persoonlijke omgeving zie ik edelstenen steeds populairder worden. Gaat het om kortstondige populariteit van edelstenen? Of zijn er mensen die al langer met edelstenen werken? Wat doen deze mensen eigenlijk met de edelstenen? En wat dit zegt over hoe zij hun seculariteit, religiositeit en/of spiritualiteit vormgeven? Dit onderzoek schetst de belangrijkste praktijken die mensen met edelstenen uitvoeren. De edelstenen blijken nauw te zijn verweven met de dagelijkse levens van de respondenten. Zij bouwen intieme relaties met de stenen op: de stenen zijn voor hen als vrienden, maatjes en levende wezens. Op basis van verschillende discussies in de religiewetenschap wordt de relatie tussen mensen en stenen in deze scriptie uiteengezet.

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Afbeeldingenlijst.....	6
Voorwoord	7
Hoofdstuk 1: Inleiding.....	8
1.1 Aanleiding.....	8
1.2 Relevantie	10
1.3 Opbouw	14
1.4 Belangrijke concepten.....	14
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	15
2.1 Inleiding	15
2.2 Religie en materialiteit.....	15
Een materiële benadering van religie	16
Religie als een bemiddelingspraktijk.....	18
Een materiële analyse.....	19
2.3 Intieme relaties in religie	21
2.4 Religie, autoriteit en gender	25
Spirituele supermarkt	25
Doctrine van zelf-autoriteit.....	26
Het problematiseren van de notie van zelf-autoriteit	27
De rol van gender	29
2.5 Edelstenen en religiewetenschap.....	31
Hoofdstuk 3: Religie, spiritualiteit en seculariteit in West-Europa	32
3.1 De veranderende rol van religie.....	32
3.2 Seculariteit geconceptualiseerd.....	33
3.3 De dominantie van seculariteit in West-Europa	34
Hoofdstuk 4: Methode.....	37
Hoofdstuk 5: Resultaten	40
5.1 Inleiding	40
5.2 De edelstenenwereld	40
De stenen-maatjes.....	40
De kristalopleiding	41
De kristallegging of -healing.....	44
Het reinigen van edelstenen.....	50
Het opladen van edelstenen.....	55
Het teruggeven aan de aarde	57
5.3 “Mijn leven is stenen, stenen zijn mijn leven”.....	60
Stenen in het dagelijkse leven	60
Stenen als vrienden	66
Stenen in het levensverhaal.....	67

5.4 <i>Wat is een edelsteen?</i>	69
Edelstenen als bemiddelaars	69
Hoogtrillende kristallen, gewone kiezels	72
5.5 <i>Edelstenen en autoriteit</i>	75
Edelstenen in het werkleven	75
De stenen-maatjes als autoriteiten	76
Stenen als autoriteiten	80
Heldervoelende stenen-maatjes.....	81
5.6 <i>Het zweverige imago van edelstenen</i>	82
5.7 <i>Conclusie</i>	85
Hoofdstuk 6: De relaties met edelstenen	87
6.1 <i>Inleiding</i>	87
6.2 <i>De steen</i>	88
Sacraliteit van edelstenen.....	88
Edelstenen als brug of einddoel	91
Fysieke kenmerken stenen	94
6.3 <i>De stenen-maatjes</i>	96
Hard werken	96
Een persoonlijke religie.....	98
Een antiautoritaire religie	101
6.4 <i>De autoriteiten van de edelstenenwereld</i>	102
De gevoelsexperts.....	102
De stenenexperts.....	104
6.5 <i>De sociale omgeving van stenen</i>	104
7. Conclusie	107
Literatuurlijst	111
Interviewvragen	115
Transcripten	116

Afbeeldingenlijst

Afbeelding 1: een respondent tekent welke edelstenen zij dagelijks gebruikt, foto door auteur.....	1
Afbeelding 2: vitrinekast bij de tandarts, foto door auteur.....	8
Afbeelding 3: tekening van kristalhealing door Rosa, foto door auteur.....	45
Afbeelding 4: Rosa haar tekening van mijn kristallegging, foto door auteur.....	47
Afbeelding 5: plek van de kristalhealing door Rosa, foto door auteur.....	47
Afbeelding 6: plek van de kristalhealing door Ronald, foto door auteur.....	49
Afbeelding 7: edelsteen op hartgebied tijdens healing, foto door auteur.	49
Afbeelding 8: het ontladen van stenen, afbeelding via Hannah.....	52
Afbeelding 9: opladen van stenen, afbeelding via Hannah.....	55
Afbeelding 10: edelstenenkastje van Jessica foto door auteur.....	60
Afbeelding 11: altaar van Jessica foto door auteur.....	60
Afbeelding 12: tekening van Rosa, foto door auteur.....	63
Afbeelding 13: de mesa van Rosa, foto door auteur.....	65
Afbeelding 14: het reinigen van edelstenen, afbeelding via Hannah.....	78
Afbeelding 15: zwarte obsidiaan, gekregen van Jessica, foto door auteur.....	79
Afbeelding 16: de amethyst geode van Louise, foto van haarzelf.	91
Afbeelding 17: een deel van de edelstenencollectie van Laura, foto's gemaakt door haarzelf in 2017.....	97
Afbeelding 18: Afbeelding 18: de chakra-tuin van Femke, foto door auteur.....	100

Voorwoord

Aan schrijven van deze scriptie leek geen einde te komen, maar niets is minder waar. Ik ben blij dat het mij is gelukt om dit project af te ronden. Om te beginnen wil ik graag alle mensen bedanken die bereid waren mee te werken aan dit onderzoek en mij in de edelstenenwereld hebben geïntroduceerd: Hannah, Rosa, Jessica, Femke, Laura, Louise, Esther, Mirjam, Faya en Ronald. Zonder jullie openheid tijdens de interviews was het mij nooit gelukt om deze scriptie te schrijven. Dank jullie wel! Daarnaast ben ik ongelofelijk dankbaar voor mijn scriptiegroepsgeenootjes voor al jullie feedback en de meestal gezellige, maar soms ook zware biebdagen: Joyce, Ferike en Gigi. Ik weet zeker dat jullie de komende tijd fantastische scripties gaan schrijven. “Richt je niet op cijfers, maar op je academische ontwikkeling.” Jullie kunnen het! Daarnaast wil ik mijn scriptiebegeleider Jelle Wiering bedanken voor je enthousiasme over het onderwerp en feedback op mijn soms chaotische stukken. Je uitgebreide hulp bij het bespreken van het discussiehoofdstuk hebben de laatste loodjes iets minder zwaar gemaakt. Super dank je wel! Ook Katja Rakow die in eerste instantie deze scriptie begeleidde en hem nu alsnog nakijkt ben ik dankbaar voor alle tijd die zij aan deze scriptie heeft besteed. Nico Landman wil ik bedanken voor het nakijken van deze scriptie als tweede lezer.

Ook neem ik graag de ruimte om alle studiegenoten die ik tijdens deze master heb leren kennen te bedanken voor de fijne studietijd. Een van de voordelen van langer over je studie doen is dat je niet één, maar twee jaargangen aan mensen leert kennen. Geheel bevooroordeeld kan ik zeggen dat religiewetenschappers in spe gewoon ontzettend leuke mensen zijn. Ten slotte aan mijn vrienden die mij de afgelopen weken minder zagen, omdat ik als een soort kluizenaar leefde om dit project naar tevredenheid af te ronden, maar toch keer op keer belangstelling toonden in mij en mijn scriptie. En aan papa, mama en Koen, mijn jooopies, die mij het afgelopen half jaar juist vaker zagen, omdat ik mij regelmatig in Leusden terugtrok. En natuurlijk mijn lieve huisgenoten die in ons kleine keukentje luisterden naar mijn tirades over de scriptie. Dank jullie wel!

De enkelingen die deze scriptie zullen lezen wens ik veel leesplezier toe!

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Aanleiding

Deze scriptie is een verkennend onderzoek naar het gebruik van edelstenen in Nederland. Om het onderwerp te introduceren, volgen twee anekdotes over hoe op verschillende manieren naar edelstenen wordt gekeken. Wanneer ik op een maandag in april naar de tandarts ga om een gaatje te laten vullen tref ik tot mijn verrassing in de wachtkamer twee vitrinekasten aan, gevuld met een prachtige edelstenencollectie. Vol trots vertelt mijn tandarts over de herkomst van een aantal stenen die hij verzamelde sinds zijn jeugd. Hij houdt het meeste van de ruwe, niet de gladde, gepolijste varianten. Toen hij de vitrinekasten kocht via Marktplaats kreeg hij van de voormalige eigenaar een doos met edelstenen mee. In deze doos waren onvoorzichtig allerlei stenen gestopt. Mijn tandarts was daar absoluut niet over te spreken. “Sommige stenen zijn heel broos, daar moet je voorzigt mee omgaan!” Ik vroeg of hij iets had met ‘de energie’ van de stenen? “Absoluut niet”, antwoorde hij resoluut, daar moet hij niets van hebben. Hij wil op geen enkele manier edelstenen verbinden met religie en/of spiritualiteit. Hij ziet de stenen als natuurschatten van de aarde, mooie objecten om zijn nerveuze patiënten in de wachtkamer mee te omringen.

Afbeelding 2: vitrinekast bij de tandarts, foto door auteur.

Op 23 februari 2021 publiceerde de Volkskrant een artikel met de titel ‘Nee, kristallen beschermen u niet tegen ziekte en pech’. In het artikel wordt de steeds groeiende groep mensen, die een bepaalde werking aan edelstenen toekent, bekritiseert. De schrijver van het artikel vraagt zich af of er natuurkundige en chemische redenen zijn om te geloven dat de kristallen ‘iets’ teweeg kunnen brengen in een ruimte of het menselijke lichaam. Een mineraloog en geochemicus komen tot de conclusie dat er energetisch niets apart is aan stenen.

“Chemisch gezien heeft rozenkwarts bijna dezelfde samenstelling als glas.”¹ In 2001 toonde psycholoog Christopher French aan dat edelstenen werken omdat personen daar zelf in geloven, het zogenaamde placebo-effect. Een nepkristal zou evenveel sensaties veroorzaken als een echt kristal. De conclusie van de schrijver van het artikel is dan ook: “Afgezien van een krachtig placebo-effect is het allemaal onzin.”² Het valt mij op dat de ‘exacte wetenschappers’ zijn gevraagd om een oordeel te vellen. Mijns inziens wordt de zaak als afgedaan beschouwd nadat natuurwetenschappelijk is vastgesteld dat kristallen niets bijzonders zijn. In het laatstgenoemde artikel valt geen enkele keer de term religie en/of spiritualiteit: de populariteit van de edelstenen wordt eenvoudig weggezet als onzinnig, terwijl de lezer verder niet leert begrijpen hoe de relatie tussen mensen en edelstenen verklaard kan worden.

In een artikel van de Trouw op 6 mei 2019 wordt geschreven dat de huidige populariteit is te danken aan beroemdheden zoals Adele, die nooit het podium betreedt zonder een lapis lazuli in haar zak, en Victoria Beckham, die het huis niet verlaat zonder een rozenkwarts in haar handtas.³ Kristallenliefhebber Hanneke Peeters zegt: “Daardoor is het gebruik van kristallen hip geworden en niet langer iets voor je spirituele tante.”⁴ Als we de lijn van Peeters volgen zijn de edelstenen dus niet per se objecten die uitsluitend geliefd zijn onder spirituele beoefenaars. Of onthult de opmerking van Peeters voornamelijk iets over haar eigen ideeën bij de term spiritualiteit? De bovengenoemde voorbeelden roepen bij mij als religiewetenschapper de vraag op wat een religiewetenschappelijk perspectief voor deze casus zou kunnen opleveren. Gaat het om kortstondige populariteit van edelstenen? Een vluchtige omgang met de stenen of zijn er mensen die al langer met edelstenen werken? Wat doen deze mensen eigenlijk met de edelstenen?

In tegenstelling tot objecten die voor religieuze doeleinden worden gemaakt, zoals een icoon, een Mariabeeldje of een meditatiekussen zijn edelstenen niet gemaakt voor een specifieke religieuze context. Of het onderzoeksobject als zodanig kan worden beschouwd hangt af van de betekenissen die de gebruikers aan de stenen toekennen. Hoe zit het tussen mensen en de edelstenen?

¹ Maartje Bakker, “Nee kristallen beschermen u niet tegen ziekte en pech,” de Volkskrant, 22 februari, 2021, <https://www.volkskrant.nl/beter-leven/nee-kristallen-beschermen-u-niet-tegen-ziekte-en-pech~bf5e2749/>.

² Bakker, “Nee kristallen.”

³ Alexandra van Ditmars, “Helpt een stukje samengeklonterd mineraal bij een gelukkig leven? ‘Stenen beïnvloeden ons omdat ze energie uitstralen,’” Trouw, 6 mei, 2019, <https://www.trouw.nl/nieuws/helpt-een-stukje-samengeklonterd-mineraal-bij-een-gelukkig-leven-stenen-beinvloeden-ons-omdat-ze-energie-uitstralen~b15310b0/>.

⁴ Van Ditmars, “Helpt.”

Zijn de stenen een vorm van religie en/of spiritualiteit of zijn het eigenlijk meer seculiere objecten? In deze scriptie wordt gepoogd de aantrekkingskracht van edelstenen beter te leren begrijpen. Welke praktijken voeren mensen met edelstenen uit? Welke rol spelen de stenen in hun dagelijkse leven? Welke relaties bouwen mensen met het onderzoeksobject op? En welke (religieuze en/of spirituele) betekenissen kennen zij eraan toe?

1.2 Relevantie

In mijn persoonlijke omgeving zie ik edelstenen steeds populairder worden. Een voor de hand liggende reactie is om de populariteit weg te zetten als een van de zoveelste consumptietrends en de stenen geen enkele serieuze religieuze en/of spirituele waarde toe te kennen. Religiewetenschappers Jeremy Carrette en Richard King redeneren in deze lijn. Zij stellen in hun boek *Selling the Soul. The business of spirituality* (2005), de invloed van het neoliberalisme op religie aan de kaak. Zij constateren dat het bedrijfsleven religie overneemt en het daarmee omdoopt in een vage en verkoopbare spiritualiteit die aansluit op het westerse individualisme en neoliberalisme.⁵ “What is being sold to us as radical, trendy and transformative spirituality in fact produces little in the way of a significant change in one’s lifestyle or fundamental behavior patterns.”⁶ Carrette en King karakteriseren de leveranciers van spiritualiteit als opportunisten die snel geld willen verdienen en hun cliënten als kopers die niet kunnen wachten om een nieuw product in hun winkelmandje te stoppen.⁷ Alhoewel deze karakterisering in sommige gevallen wellicht opgaat, is het slechts één kant van het verhaal. Ik poog in deze scriptie ook andere kanten te belichten.

In 2010 publiceerde religiewetenschapper Linda Woodhead het artikel ‘Fuzzy Spirituality and Real Religion? Taking Sides in the Sociology of Religion.’⁸ Woodhead signaleert een discrepantie in religiewetenschappelijk onderzoek naar spiritualiteit. Enerzijds toont empirisch onderzoek aan dat spiritualiteit een significant onderdeel uitmaakt van het religieuze landschap en voldoende gemeenschappelijke kenmerken deelt om te worden onderzocht terwijl anderzijds eenzelfde fenomeen door sociologen wordt omschreven als:

⁵ Steven J. Stucliff en Ingvid S. Gilhus, *New Age spirituality: Rethinking religion* (Durham: Acumen Publishing Limited, 2013), 15.

⁶ Jeremy Carrette en Richard King, *Selling Spirituality: the silent takeover of religion* (Abington: Routledge, 2005), 5.

⁷ Linda Woodhead, “Fuzzy Spirituality and Real Religion? Taking Sides in the Sociology of Religion”, in *Religions of Modernity: Relocating the Sacred to the Self and the Digital*, ed. Stef Aupers en Dick Houtman (Leiden: Brill, 2010), 34.

⁸ Woodhead, “Fuzzy Spirituality”, 31- 48.

“diffuse, confused, amorphous, lacking in salience and significance, transitory, and insubstantial.”⁹ Deze conceptualisering van spiritualiteit verklaart Woodhead aan de hand van de nog altijd invloedrijke norm, geïnspireerd door het protestants-christelijk model, over wat een ‘echte’ religie inhoudt. Vanuit deze benadering is het problematisch om spiritualiteit als een ‘echte’ religie te accommoderen.¹⁰ Volgens religiewetenschapper Kocku Von Stuckrad maskeert het regelmatig gemaakte onderscheid tussen religie en spiritualiteit de overeenkomsten tussen beide categorieën, zoals de zoektocht naar betekenisgeving en gedeelde tradities.¹¹ Bovendien schrijft religiewetenschapper Courtney Bender dat het niet ongebruikelijk is dat iemand die zichzelf spiritueel noemt ook verbonden is aan een religieuze traditie.¹² Doordat religiewetenschappers veel aandacht schenken aan hoe de twee categorieën van elkaar verschillen en spiritualiteit daarmee lijnrecht tegenover religie plaatsen, kan het zijn dat andere thema’s die minder te maken hebben met de definitiekwesties van spiritualiteit onderbelicht zijn gebleven. Woodhead benadrukt het belang van onderzoek doen naar hoe verschillende vormen van hedendaagse religiositeit voortdurend worden geconstrueerd, zonder een kant te kiezen tussen ‘echte’ religie of ‘fuzzy’ spiritualiteit.¹³ In deze scriptie wil ik geen kant kiezen in deze discussie, maar met een open blik onderzoeken hoe edelstenen gebruikt worden in de dagelijkse levens van mensen.

Het Nederlandse religieuze landschap is de afgelopen zestig jaar veranderd. De samenleving is in deze periode getransformeerd van een verzuilde en zeer religieuze, naar een ontkerkelijkte, pluralistische en seculiere samenleving.¹⁴ Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is de religieuze betrokkenheid in Nederland tussen 2017 en 2019 verder afgenomen.

⁹ Woodhead, “Fuzzy Spirituality,” 31.

¹⁰ De bovenstaande samenvatting van het artikel van Linda Woodhead is eerder gebruikt in mijn eindpaper met de titel “Religiewetenschap onder de loep: een verkenning van hardnekkige aannames in het onderzoek naar new-age-spiritualiteit” voor het vak ‘Nieuwe vormen van religiositeit’ van Annewieke Vroom in 2020.

¹¹ Kocku Von Stuckrad, “Secular religion: a discourse–historical approach to religion in contemporary Western Europe,” *Journal of Contemporary Religion* 28, no. 12 (2013): 6.

¹² Matthew Wood, “The Sociology of Spirituality Reflections on a Problematic Endeavor,” in *The New Blackwell Companion to the Sociology of Religion*, ed. Bryan S. Turner (Oxford: Blackwell Publishing, 2010) 281.

¹³ Woodhead, “Fuzzy Spirituality,” 46.

¹⁴ Met seculier verwijs ik hier naar de scheiding tussen kerk en staat terwijl de samenleving voorheen via het model van verzuiling volledig was georganiseerd volgens bepaalde religieuze denominaties en andere wereldbeelden. In: Kim Knibbe, *Faith in the Familiar: Religion, Spirituality and Place in the South of the Netherlands* (Leiden: Brill, 2013), 1.

Waar in 1960 nog ruim 80 procent van de Nederlandse bevolking zich als katholiek of protestants identificeerde, rekt tegenwoordig zo'n 46 procent zich tot een kerkelijke gezinde of levensbeschouwelijke stroming.¹⁵ Tegelijkertijd zijn nieuwe vormen van religiositeit in opmars. Buiten de traditionele instituties komen nieuwe vormen van religiositeit tot bloei. Deze nieuwe vormen zijn veelal gevormd onder invloed van de westerse cultuur van authenticiteit, psychologische en therapeutische oriëntaties en oosterse tradities.¹⁶ Volgens religiewetenschapper Kim Knibbe interesseren Nederlanders zich sinds de jaren negentig steeds meer voor de zogenaamde 'para-culturele fenomenen' zoals de christelijke pinksterbeweging, alternatieve spiritualiteit en 'New Age'.¹⁷ Ook religiewetenschapper Birgit Meyer benadrukt dat religie, ondanks de ontkerkelijking, bloeit in nieuwere vormen en in meervoudige culturele en religieuze settingen. In de hedendaagse Nederlandse samenleving bestaan islamitische bewegingen, het evangelische christendom en ongebonden vormen van spiritualiteit en 'New Age' overtuigingen naast elkaar.¹⁸

In tegenstelling tot de bovengenoemde artikelen van de Volkskrant en de Trouw, worden edelstenen in de wetenschappelijke literatuur doorgaans in relatie gebracht met deze nieuwe vormen van religiositeit, met name de 'New Age'/spiritualiteit of de zogenoemde holistische spiritualiteit.¹⁹ Antropoloog Eugenia Roussou schrijft over een populaire spirituele praktijk onder jonge Griekse vrouwen. Zij plaatsen edelstenen rondom hun huis om zichzelf en hun omgeving te vullen met positieve energie.²⁰ Antropoloog Tenno Teidearu onderzoekt in een Estse context de praktijk van het dragen van kristallen voor bescherming en ondersteuning van mensen.²¹ Religiewetenschapper J. Gordon Melton identificeert het gebruik van edelstenen voor heling en persoonlijke transformatie als één van de meest typerende kenmerken van de 'New Age beweging'.²²

¹⁵ "Religie in Nederland," Centraal Bureau voor de Statistiek, laatst gewijzigd 18 december, 2020, <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/religie-in-nederland>.

¹⁶ Jelle Wiering, "'Others Think I am Airy-fairy': Practicing Navayana Buddhism in a Dutch Secular Climate," *Contemporary Buddhism* 17, no. 2 (2016): 371.

¹⁷ Kim Knibbe, *Faith*, 5.

¹⁸ Birgit Meyer, "Mediation and the Genesis of Presence Towards a Material Approach to Religion" (Oratie, Universiteit Utrecht, 2012) 5-6.

¹⁹ Zie pagina 13 voor de definities van belangrijke concepten.

²⁰ Eugenia Roussou, "Spirituality within Religion: Gendered Responses to a Greek 'Spiritual Revolution'," in *Gender and Power in Contemporary Spirituality: Ethnographic Approaches*, ed. Anna Fedele en Kim Knibbe (New York: Routledge, 2012), 55.

²¹ Tenno Teidearu, "The practice of wearing crystals in contemporary new spirituality in Estonia: supporting oneself in everyday life," *Journal of Ethnology and Folkloristics* 13, no. 1 (2019): 131.

²² J. Gordon Melton, "Revisionism in the New Age Movement: The Case of Healing with Crystals," in *Revisionism and Diversification in New Religious Movements*, ed. Eileen Barker (Londen: Routledge, 2014) 206.

Volgens religiewetenschappers Rosemary S. Keller en Rosemary R. Ruether zijn edelstenen zelfs de alomtegenwoordige heilige objecten van de 'New Age': "The ubiquitous sacred objects in the New Age movement are crystals and stones believed to possess special powers."²³ Het roept bij mij de vraag op hoe edelstenen in Nederland worden gebruikt.

Deze scriptie is een verkenning naar hoe edelstenen gebruikt worden in de dagelijkse levens van mensen en wat dit zegt over hoe zij hun seculariteit, religiositeit en/of spiritualiteit vormgeven. Alhoewel in verschillende wetenschappelijke publicaties wordt gesproken over het gebruik van edelstenen in een 'New Age'/spirituele context, zijn edelstenen op zichzelf staand nooit het vertrekpunt geweest van religiewetenschappelijk onderzoek in Nederland. Dit is opvallend gezien het feit dat binnen de religiewetenschappen, onderzoek naar materialiteit en materiële uitingen van religie de afgelopen decennia in een stroomversnelling zijn geraakt. Onder invloed van de materiële wending halverwege de jaren tachtig begonnen religiewetenschappers hun aandacht te richten op een nieuw soort onderzoeksobjecten, namelijk voorwerpen, praktijken, lichamelijke, emotionele en fysieke sensaties en ga zo maar door.²⁴ Terwijl voorheen de nadruk lag op ideeën, leerstellingen, overtuigingen en geschriften. Volgens religiewetenschappers Tim Hutchings en Joanne McKenzie onderzoekt de zogenoemde materiële religie de ontmoetingen tussen mensen en materialiteit en bestudeert daarmee religie zoals het wordt geleefd en gepraktiseerd.²⁵ De manier waarop mensen omgaan met materiële cultuur stelt religiewetenschappers in staat om de waarden, relaties, angsten en ambities van deze mensen te bestuderen. "Religion happens materially, but society also happens materially, and often through material religion."²⁶ In deze scriptie worden edelstenen als uitgangspunt genomen om de seculariteit, spiritualiteit en/of religiositeit van mensen verder te verkennen.

²³ Rosemary S. Keller, Rosemary R. Ruether, Marie Cantlon, *Encyclopedia of Women and Religion in North America* (Bloomington: Indiana University Press, 2006), 761.

²⁴ Dick Houtman en Birgit Meyer (ed.), *Things: Religion and the question of materiality* (New York: Fordham University Press, 2012), 5.

²⁵ Tim Hutchings en Joanne McKenzie, *Materiality and the Study of Religion: The Stuff of the Sacred* (Florence: Taylor & Francis, 2016), 5.

²⁶ Hutchings, McKenzie, *Materiality and the Study of Religion*, 4.

1.3 Opbouw

De scriptie is als volgt opgebouwd. In het eerste hoofdstuk worden drie theoretische discussies besproken. De eerste discussie gaat over de relatie tussen religie en materialiteit. De tweede over de intieme relaties die mensen binnen religies opbouwen en de derde over de rol van autoriteit en gender in religie. In het tweede hoofdstuk zal ik sommige grote veranderingen in het West-Europese religieuze landschap van de afgelopen zestig jaar en schetsen. Daarnaast wordt de relatie tussen religie, spiritualiteit en seculariteit geschetst. Deze thema's uit hoofdstuk twee en drie vormen het religiewetenschappelijke kader dat wordt gebruikt om de resultaten van dit onderzoek mee te analyseren. In derde hoofdstuk volgt de methodologische verantwoording. In het vierde hoofdstuk presenteer ik de empirische data en de belangrijkste bevindingen van dit onderzoek. In het vijfde hoofdstuk worden de resultaten in gesprek gebracht met de discussies uit hoofdstuk twee en drie. Zoals zal blijken biedt de casus van de edelstenen inzicht in welke betekenissen de relaties tussen mensen en objecten hebben. In de conclusie beantwoord ik de vraag welke rol edelstenen spelen in de dagelijkse levens van mensen.

1.4 Belangrijke concepten

Stenen, edelstenen en kristallen

In deze scriptie verwijs ik in lijn met hoe mijn respondenten het onderzoeksobject omschrijven naar stenen, edelstenen en kristallen. Alhoewel deze categorieën misschien feitelijk van elkaar verschillen gebruik ik de termen in deze scriptie afwisselend om eenzelfde categorie object te beschrijven. Als het van belang is om een verschil tussen een steen, edelsteen of kristal aan te geven dan zal ik dat expliciet doen.

'New Age'/spiritualiteit

In deze scriptie kies ik ervoor om 'New Age'/spiritualiteit te gebruiken om te verwijzen naar het fenomeen dat door verschillende religiewetenschappers 'New Age', 'nieuwe spiritualiteit' of 'holistische spiritualiteit' wordt genoemd. Zij wijzen hiermee naar mensen die zichzelf 'spiritueel, maar niet religieus' noemen en naar eigen zeggen geïnstitutionaliseerde religie achter zich laten.²⁷ Alhoewel de term 'New Age' niet zonder controverse is, maak ik gebruik van de term, omdat het in lijn is met de terminologie die veel auteurs gebruiken die ik aanhaal in deze scriptie.

²⁷ Von Stuckrad, "Secular religion," 5-6.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden drie theoretische thema's uiteengezet die later worden gebruikt om de resultaten mee te analyseren. De thema's zijn gekozen omdat de casus van edelstenen aan deze discussies kan bijdragen evenals dat het een aantal aannames binnen de religiewetenschap blootlegt. Deze scriptie heeft als uitgangspunt de rol die edelstenen spelen in het leven van mensen, waardoor het belangrijk is om de relatie tussen religie en materialiteit te onderzoeken. Voorstanders van de materiële benadering van religie pleiten voor onderzoek naar allerlei vormen van materialiteit zoals religieuze objecten, speciale lichaamstechnieken en fysieke sensaties. Tegelijkertijd hebben religiewetenschappers geconcludeerd dat de relaties die mensen met een God ontwikkelen de laatste jaren zijn getransformeerd. Niet langer zijn de geïstitutionaliseerde contexten van religieuze tradities en de daarbij horende autoriteiten nodig om in contact te komen met God. Toch is het moeilijk om een intieme relatie op te bouwen met een onzichtbare werkelijkheid. Daarom maken mensen gebruik van objecten, hun lichaam en emoties als instrumenten om het transcendente tastbaar en ervaarbaar te maken in hun dagelijkse levens. De tweede discussie in onderzoek naar religie is dan ook de intieme relaties die mensen met een God, goden, heiligen, maar ook objecten opbouwen. Het opbouwen van een intieme relatie met een onzichtbare werkelijkheid blijkt inspanning en toewijden te vereisen. Hoe deze relaties vorm krijgen hangt onder andere af van de dominante autoriteiten die actief zijn binnen een bepaalde religieuze en/of spirituele context. De derde discussie gaat daarom over de rol van autoriteit en gender binnen religiositeit. Na een bespreking van deze thema's wordt in het volgende hoofdstuk de relatie tussen de termen religie, spiritualiteit en seculariteit geschetst, om inzicht te krijgen in de bredere context waarbinnen dit onderzoek, evenals mijn respondenten zich bevinden.

2.2 Religie en materialiteit

*For me, the intriguing thing about studying religion is that it involves a sense of an unseen reality that is held to exist and yet can only be sensed and rendered present through special techniques.*²⁸

In 1760 introduceerde de Franse schrijver Charles de Brosses de term *fetisjisme*. De term is gebaseerd op het Portugese woord *fetiso* dat verwijst naar: “[...] a fairy-object, an enchanted,

²⁸ Birgit Meyer, “Religion as Mediation,” *Entangled Religions* 11, no. 3 (2020): 9.

divine, or oracular object [...]”²⁹ In eerste instantie wordt het woord de *fetish* gebruikt door katholieke Portugezen, die rond 1470 in West-Afrika tot hun verbazing mensen aantreffen die zelfgemaakte idolen van steen, klei en hout vereerden. De Portugezen vinden het onbegrijpelijk dat de objecten door de West-Afrikanen met de hand waren gemaakt én daadwerkelijk hun goden representeerden. Socioloog Bruno Latour schrijft: “You can’t say both that you’ve made your own fetishes and that they are true divinities, you have to choose, it’s either one or the other.”³⁰ In de ogen van de Portugezen was het vereren van zelfgemaakte idolen afgoderij. Volgens cultuur- en literatuurwetenschapper Harmut Böhme wordt *fetisjisme* later in combinatie met de term *idool* gebruikt door protestanten, om de verering van heiligen en iconen door paganisten en katholieken te verwerpen.³¹ De termen worden ingezet om het gebruik van objecten in specifieke religieuze contexten af te keuren.³²

Een materiële benadering van religie

Op basis van de bovenstaande informatie is het niet verrassend dat religie en materie lang op gespannen voet stonden: materialiteit was onbelangrijk voor ‘echte’ religie. Religiewetenschappers Birgit Meyer en Dick Houtman schrijven dat onder invloed van het protestantisme in het westerse discours vanaf de zestiende eeuw, religie uitsluitend wordt gezien als een mentale en spirituele activiteit.³³ Dit leidt tot het buiten beschouwing laten van religieuze materiële cultuur als een serieus empirisch of theoretisch onderzoeksgebied voor religiewetenschappers.³⁴ Volgens religiewetenschapper David Morgan worden sinds de materiële wending objecten en andere materiële vormen, zoals voorwerpen, gebouwen, praktijken, lichamelijke, emotionele en fysieke sensaties juist als waardevolle onderzoeksobjecten gezien. “There is much that is important and relevant to learn from them. But if we are unable to hear their testimony, they remain mute in our accounts and religions tend to remain textual and intellectual [...]”³⁵

²⁹ Bruno Latour, “Fetish—factish,” *Material Religion* 7, no.1 (2011): 44. Latour hier verwijst naar De Brosses, 1988 (1760): 15.

³⁰ Latour, “Fetish—factish,” 43-44.

³¹ Houtman, Meyer, *Things*, 15. Houtman en Meyer citeren hier Harmut Böhme, *Fetischismus und Kultur*, 182–85.

³² *Ibidem*, 14.

³³ Deze spanning resoneerde in een reeks aan gerelateerde tegenstellingen waarbij de geest boven materie en lichaam, geloof boven ritueel, inhoud boven vorm en innerlijke contemplatie boven naar buiten gerichte handelingen werd plaatst. In: Meyer, Houtman, *Things*, 1.

³⁴ Meyer, Houtman, *Things*, 1.

³⁵ David Morgan, “Material analysis and the study of religion,” in *Materiality and the Study of Religion. The Stuff of the Sacred*, ed. Tim Hutchings & Joanne McKenzie (London: Routledge, 2016), 15.

Het is volgens voorstanders van de materiële benadering van religie zinvol om religie te bestuderen vanuit haar materiële dimensies.³⁶ Zo kunnen de transformaties van religie succesvol worden geanalyseerd door botsingen in het gebruik van oude en nieuwere vormen van materialiteit te traceren, bijvoorbeeld in de context van de Reformatie, waar het gebruik van devotionele afbeeldingen wordt verworpen ten gunste van de Bijbel.³⁷

Alhoewel steeds meer religiewetenschappers religie en spiritualiteit onderzoeken vanuit materiële dimensies, blijft in het publieke debat het dominante beeld bestaan dat materialiteit en spiritualiteit elkaar uitsluiten.³⁸ Een oprechte en authentieke religiositeit wordt nog altijd vaak als anti-materialistisch gezien.³⁹ Volgens Meyer is het van belang dat de religiewetenschap zich kritisch blijft verhouden tegenover de onder invloed van het protestantisme ontstane dominante definities van religie waarbij religie voornamelijk iets is dat zich afspeelt in het hoofd van mensen. Door aandacht te richten op *lived religion* kunnen religiewetenschappers onderzoeken hoe religie tastbaar wordt in de wereld.⁴⁰ De benadering van *lived religion* is geïntroduceerd door religiewetenschappers Nancy Ammerman, Meredith McGuire en Robert Orsi. De benadering onderzoekt hoe religie wordt geconstrueerd en ervaren door individuen in verschillende contexten: publiek, privaat, officieel, informeel, heilig, seculier en religieus 'neutraal'. In plaats van een vooraf gedefinieerd begrip van religie als uitgangspunt te nemen voor een analyse, wordt bij *lived religion* gekeken naar de activiteiten van mensen in hun dagelijkse levens.⁴¹ "When we focus on religion-as-lived, we discover that religion – rather than being a single entity – is made up of diverse, complex, and ever changing mixtures of beliefs and practices, as well as relationships, experiences, and commitments."⁴² Religie is niet

³⁶ In dit onderzoek wordt niet verwezen naar de feministische en filosofische benaderingen van materialiteit die objecten agency toekennen en antropocentrisme loslaten. Religiewetenschapper Sonia Hazard noemt dit 'het nieuwe materialisme': "Scholars identified with this fourth, alternative approach argue that material things possess a remarkable range of capacities that exceed the purview of human sense or knowing, and therefore insist that the materiality of material things themselves must be carefully considered, not merely interpreted for their implications on human concerns." In: Sonia Hazard, "The Material Turn in the Study of religion," *Religion and Society: Advances in Research* 4, (2013): 64. Een aantal hieraan verwante theorieën zijn: "vital materialism" (Bennett 2010), "actor-network theory" (Latour 2005), "agential realism" (Barad 2007), "transcorporeality" (Alaimo 2010), "posthumanism" (Braidotti 2013), and "object-oriented ontology" or "object-oriented philosophy" (Bryant 2011; Bogost 2012; Morton 2013). In: Hazard, "The Material Turn," 64.

³⁷ Meyer, "Religion as Mediation," 3.

³⁸ Houtman, Meyer, *Things*, 14.

³⁹ Ibidem, 2.

⁴⁰ Meyer, "Material Mediations," 2.

⁴¹ Kim Knibbe en Helena Kupari, "Theorizing lived religion: introduction," *Journal of Contemporary Religion* 35, no. 2 (Juli 2020): 159.

⁴² Meredith McGuire, *Lived Religion: faith and practice in everyday life* (New York: Oxford University Press, 2008), 185.

een in beton gegoten, statische eenheid of een pure categorie maar een dynamisch, beweeglijk en continu veranderend fenomeen.⁴³

Religie als een bemiddelingspraktijk

Volgens Meyer levert een focus op ‘het immanente’ in plaats van ‘het transcendente’ een vruchtbaar startpunt voor onderzoek op, omdat het ‘het immanente’ de locatie is waarvan uit ‘het transcendente’ wordt opgeroepen via waarneembare praktijken. Dit maakt het voor wetenschappers mogelijk om de ontmoetingen tussen mensen en materialiteit te bestuderen en daarmee religie te onderzoeken zoals het wordt geleefd en gepraktiseerd.⁴⁴ In deze lijn is religie door Orsi gedefinieerd als:

Religion is the practice of making the invisible visible. [...] Once made material, the invisible can be negotiated and bargained with, touched, and kissed, made to bear human anger and disappointment. [...] But the question remains: how does this happen?” The answer is, as Orsi puts it, by offering “multiple media for materializing the sacred”.⁴⁵

Meyer heeft in haar conceptualisering van religie als een bemiddelingspraktijk deze media een belangrijke rol gegeven: “[religion] as a practice of mediation between humans and the professed transcendent that necessarily requires specific material media, that is, authorized forms through which the transcendent is being generated and becomes somehow tangible.”⁴⁶ Religie als een bemiddelingspraktijk maakt de onzichtbare werkelijkheid, aanwezig, bereikbaar en ervaarbaar voor mensen. Een centrale rol is daarbij weggelegd voor media die mensen met deze andere werkelijkheid verbinden. Deze geautoriseerde media fungeren als een soort doorgeefluik om berichten over te dragen tussen ‘zenders’ en ‘ontvangers’.⁴⁷ Dit geldt overigens niet alleen voor religie, maar ook cultuur en de sociale activiteiten waarbij mensen zich verhouden tot elkaar, hun omgeving en de wereld. “Humans relate to each other and the world not in a direct manner, but through particular media that shape how they sense, communicate and act, and that socially construct reality in a particular way.”⁴⁸ Door media te bestuderen krijgen wetenschappers inzicht in dergelijke sociale processen.⁴⁹

⁴³ De bovenstaande zin over het boek van McGuire is eerder gebruikt in mijn eindpaper met de titel “Santería: betwiste beweringen over identiteit en authenticiteit binnen het katholicisme” voor het vak ‘Religie en samenleving: concepten en theorieën’ van Katja Rakow in 2019.

⁴⁴ Morgan, “Material analysis,” 5.

⁴⁵ Robert Orsi (2012), in Birgit Meyer, “Mediation and the Genesis,” 147.

⁴⁶ Meyer, “Material Mediations,” 8.

⁴⁷ Ibidem, 5.

⁴⁸ Meyer, “Religion as Mediation,” 5.

⁴⁹ Meyer, “Material Mediations,” 4-5.

Vanuit het perspectief van een bemiddelingspraktijk vervaagd bovendien het door veel religiewetenschappers gemaakte onderscheid tussen religie en spiritualiteit, omdat het niet van belang is met welke religieuze traditie of spirituele stroming mensen zich identificeren. De aandacht wordt namelijk gericht op hoe mensen uitreiken naar een God, goden, spirits, energieën of het universum in plaats van te discussiëren over het precieze label dat daarbij past.

De media waar Meyer over schrijft zijn onder te verdelen in verschillende niveaus. Bij het eerste niveau horen niet alleen boeken, radio, televisie en internet, maar allerlei soorten spullen en objecten. Alhoewel deze media alledaagse objecten kunnen zijn, worden zij door haar gebruikers vaak geframed en ervaren als buitengewoon en bijzonder.⁵⁰ Bij het tweede niveau horen gewaarwordingsvormen, die het kader vormen waarbinnen het voor mensen mogelijk wordt om religie te ervaren. Gewaarwordingsvormen verwijzen naar een vermenging van de religieuze media, handelingen, verbeeldingen en lichamelijke sensaties in de context van een religieuze traditie of groep.⁵¹ Via de gewaarwordingsvormen wordt religie daadwerkelijk bereikbaar en ervaarbaar voor mensen. Een voorbeeld dat Meyer noemt is de liturgie van een kerkdienst: het schrijft de gebruikelijke stappen van een dienst voor en leidt bij de deelnemers tijdens de uitvoering mogelijk tot een ervaring van goddelijke aanwezigheid.⁵² De gewaarwordingsvormen ontstaan niet uit zichzelf, maar worden geproduceerd, geautoriseerd en geauthentiseerd door religieuze groepen waardoor mensen leren hoe religie in die specifieke context werkt, religieuze lichaamstechnieken internaliseren en een religieuze habitus ontwikkelen.⁵³ Het lichaam speelt daarbij een belangrijke rol en is zowel de maker, doorgever als ontvanger van het transcendente.⁵⁴ Op die manier worden mensen de actieve gebruikers en scheppers van de term religie.

Een materiële analyse

Het punt is om onderzoek te richten op, zoals Morgan omschrijft: “the conditions that shape the feelings, senses, spaces, and performances of belief, that is, the material coordinates or forms of religious practice.”⁵⁵ In het boek *Materiality and the Study of Religion: The Stuff of the Sacred* (2016) schetst Morgan een kader voor het uitvoeren van een materiële analyse.

⁵⁰ Ibidem, 5.

⁵¹ Meyer, “Mediation and the Genesis,” 26.

⁵² Ibidem.

⁵³ Meyer, “Religion as Mediation,” 10.

⁵⁴ Meyer, “Mediation and the Genesis,” 28.

⁵⁵ Meyer, “Religion as Mediation,” 6.

Hij bestudeert de levenscyclus van een object aan de hand van drie fasen: productie, classificatie en circulatie. Iedere fase heeft drie momenten waarop een kernaspect van de materialiteit van een object wordt gevangen en de relevantie voor diegene die het object voor religieuze doeleinden in gebruik nemen zichtbaar wordt.⁵⁶ Materiële cultuur gaat voor hem evenals voor Meyer, niet alleen over de fysieke kenmerken van een object, maar ook om de sensaties die een object oproept, de lichaamstechnieken die een object activeert en de betekenissen die worden geproduceerd door het gebruik van een object tijdens religieuze praktijken. Volgens Morgan is de productie van een object een belangrijk onderdeel in een materiële analyse, omdat de keuzes over het ontwerp en de wijze van vervaardiging de intentie van een object blootleggen.⁵⁷ “A medium carries form or content, bearing it across space or time, between people.”⁵⁸ Bij de fase van circulatie wordt ‘de sociale carrière’ van objecten onderzocht.

Religiewetenschapper Janet Hoskins schrijft dat objecten eigen biografieën opbouwen, omdat zij door een reeks van transformaties heen gaan: van een handelswaar, naar een cadeau tot een onvervreemdbaar bezit. Bovendien kan een persoon onderdelen van zijn of haar eigen biografie investeren in een object.⁵⁹ Objecten zijn oneindig vervormbaar, omdat mensen veranderende en betwiste betekenissen construeren voor objecten.⁶⁰ Hoskins pleit voor aandacht voor de fenomenologische dimensie van menselijke interacties met de materiële wereld. Volgens Hoskins dienen de objecten die mensen fascineren en de redenen voor deze fascinatie onderzocht te worden.⁶¹ Simpel gezegd neemt fenomenologie de menselijke ervaring en haar bewustzijn als de centrale categorie van analyse. Volgens Morgan is religie een vorm van sensatie – het wordt gezien, gehoord, geproefd, gevoeld en voorgesteld, door materiële lichamelijke processen. Deze lichamelijke processen omvatten de sensaties van de wereld daarbuiten zoals het doen van een pelgrimage, het bekijken van een afbeelding en het knielen tijdens een gebed, evenals de voorgestelde of binnenste sensaties zoals verschijningen, dromen, visioenen en hallucinaties.⁶²

⁵⁶ Deze momenten zijn: medium, ontwerp, productie, functie, vergelijking, ‘remediation’, toepassing, ontvangst en ideologie en/of cultureel werk. In Engels zijn de negen aspecten: medium, design, manufacture, function, comparison, remediation, deployment, reception and ideology or cultural work. In: Morgan, “Material analysis,” 15.

⁵⁷ Morgan, “Material analysis,” 22.

⁵⁸ Ibidem, 16.

⁵⁹ Janet Hoskins, “Agency, Biography and Objects,” in *Handbook of Material Culture*, ed. Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Kuechler-Fogden, Mike Rowlands en Patricia Spyer (Londen: SAGE Publications, 2006), 74.

⁶⁰ Hoskins, “Agency,” 75.

⁶¹ Ibidem, 76.

⁶² Hazard, “The Material Turn,” 59.

Door de materiële dimensies van religie te onderzoeken, krijgen religiewetenschappers inzicht in hoe mensen zich via verschillende soorten media verbinden met wat zij zien als de onzichtbare werkelijkheid. Nu een aantal discussies over religie en materialiteit zijn uiteengezet, wordt de aandacht verplaatst naar een andere ontwikkeling binnen de religiewetenschap: de intieme relaties die mensen met deze onzichtbare werkelijkheid opbouwen.

2.3 Intieme relaties in religie

*For these converts, in these new and intensely experiential U.S. evangelisms, God becomes an intimate relationship—a buddy, a confidante, the ideal boyfriend.*⁶³

Binnen hun religiositeit kunnen mensen intieme relaties opbouwen met een God, goden, heiligen of zelfs objecten. Volgens antropoloog Tanya Luhrmann staan binnen holistische spiritualiteit/New Age-bewegingen, evenals evangelische- en pinksterkerken een intense spirituele ervaring centraal.⁶⁴ In de Verenigde Staten is sinds de jaren zestig steeds meer aandacht voor deze vormen van religiositeit, waarbij de nadruk wordt gelegd op lichamelijke verschijnselen. Deze ervaringen worden vervolgens gebruikt om persoonlijke intieme relaties met een God te ontwikkelen.⁶⁵ Het is relevant om deze intieme relaties onder de loep te nemen, omdat deze tot stand komen via materialiteit zoals objecten, het lichaam en emoties. Deze materiële vormen fungeren als de instrumenten om een God tastbaar te maken in de dagelijkse levens van mensen. Het betreft de media en gewaarwordingsvormen waar Meyer eerder over schrijft. Door de aandacht te richten op de persoonlijke intieme relaties die mensen met een God, goden, heiligen of objecten onderhouden, wordt zichtbaar welke elementen een rol spelen in het opbouwen en onderhouden van dergelijke relaties. Welke invloed hebben deze relaties op het dagelijkse leven van mensen? In de context van het evangelische christendom wordt onder andere via het cultiveren van speciale lichaamstechnieken een relatie met hun God tot stand gebracht, maar bouwen mensen ook dergelijke intieme relaties op met de materiële vormen zelf, zoals beelden van heiligen of andere objecten?

⁶³ Tanya Luhrmann, "Metakinesis: How God Becomes Intimate in Contemporary U.S. Christianity," *American Anthropologist*, 106, no. 3 (2004): 519.

⁶⁴ Luhrmann, 518.

⁶⁵ Ibidem, 518-519.

Aandacht voor emoties en het verlangen naar een speciale ervaring leeft breder in de hedendaagse westerse samenlevingen. Religiewetenschapper Dick Houtman schrijft over een postmoderne ervarings- of emotiecultuur die in de jaren zestig opkwam naar aanleiding van ‘de onttovering van de wereld’, zoals geïntroduceerd door Max Weber.⁶⁶ Psycholoog Abraham Maslow omschrijft mystieke religieuze ervaringen als de ultieme piekervaringen voor mensen.⁶⁷ Meyer schrijft hoe vanuit dit perspectief religie wordt gezien als een buitengewone ervaring, die het lichaam mobiliseert, de zintuigen afstemt en emoties opwekt.⁶⁸ In deze context benadrukt Meyer bijvoorbeeld het belang van speciale lichaamstechnieken voor het creëren van spectaculaire ‘wow’ effecten.⁶⁹

In relatie tot religie zijn deze buitengewone ervaringen volgens religiewetenschappers niet meer uitsluitend weggelegd voor religieuze autoriteiten, maar juist een belangrijk onderdeel geworden van de (religieuze) levens van gewone mensen. Religiewetenschapper Meredith B. McGuire onderzoekt in het boek *Lived Religion. Faith and practice in everyday life* (2008) hoe individuen hun religiositeit praktiseren en ervaren in het dagelijkse leven.⁷⁰ In plaats van de visies van officiële instanties te onderzoeken staat in haar benadering het individuele perspectief centraal. McGuire beschrijft hoe in de Verenigde Staten, Mexicaans-Amerikaanse vrouwen een intieme relatie met heiligen opbouwen. Zij zijn met vooral nauw verbonden met Onze-Lieve-Vrouwe van Guadalupe, de beschermheilige van Mexico. Volgens McGuire stelt een relatie met een benaderbaar en begripvol maar ook zeer krachtig en heilig afbeelding de vrouwen in staat om direct in contact te komen met een goddelijke kracht die hun leven ingrijpend beïnvloedt.⁷¹ De vrouwen richten zich regelmatig tot Onze-Lieve-Vrouw van Guadalupe voor troost, hulp of verlichting:

She brings me comfort, sometimes because, ever since I had my children, I feel she know what I mean. She knows how I feel, and I can talk to her woman to woman, mother to mother.⁷²

In de Verenigde Staten leren evangelische christenen buitengewone ervaringen op te wekken, om deze vervolgens in te zetten om een intieme en persoonlijke relatie met God te ontwikkelen.

⁶⁶ Dick Houtman, “De onttovering van de wereld: Over religie, wetenschap en postmoderne cultuur” (Working Paper Series on Sociology, Erasmus University, 2009), 15

⁶⁷ Abraham Maslow, *Religions, values, and peak-experiences* (1972), ?.

⁶⁸ Birgit Meyer, “How to capture the ‘wow’: R.R. Marett’s notion of awe and the study of religion,” *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S)* 22, (2015): 7.

⁶⁹ Meyer, “How to capture,” 7-8.

⁷⁰ McGuire, *Lived Religion*, 3.

⁷¹ *Ibidem*, 53.

⁷² McGuire, *Lived Religion*, 53.

Luhrmann schrijft in 2004 over de manier waarop evangelische christenen in de megakerk ‘Horizon Christian Fellowship Church’ (HCFC) in California hun relatie tot God construeren.⁷³ Het werk van Luhrmann is interessant, omdat zij de nadruk legt op het construeren van deze intieme relaties en het werk dat gaat zitten in het opbouwen van zo’n relatie. Naast haar onderzoek bij de HCFC deed zij ook onderzoek bij een katholieke charismatische kerk, een ‘New Age-Santería’ huis en een nieuwe orthodoxe synagoge (*baal tshuva*). Het doel van de HCFC is om ieder kerklid een intieme en persoonlijke relatie met God te laten ontwikkelen: “God is a Person and He can be known in increasing degrees of intimate acquaintance.”⁷⁴ Deze ontwikkeling wordt expliciet beschreven als een proces waarbij je iemand op een alledaagse manier leert kennen die eigenlijk op verre afstand van je staat:

God is not only first principle, an awesome, distant judge, a mighty force, although congregants quickly say God is these as well. Nor is He only spouse, a formal term. He is boyfriend (for women), buddy (for men), close friend and pal (for both). [...] Congregants describe God and Jesus as people you need to meet personally, as if you were out for coffee and had to figure out what the person across the table from you really meant. As one congregant said, “It’s just like any relationship. If I had a best friend and we never hung out, where would our friendship be?” Another remarked: “The closer you get to a human being, the better you can get to know them. It’s the same with Jesus, the more time I spend reading the Bible, the more time I spend praying, the closer I get to Him and the better I get to know Him.”⁷⁵

De relaties komen volgens Luhrmann niet zomaar tot stand, maar worden gecreëerd door specifieke gecultiveerde lichaamstechnieken te ontwikkelen. Onder andere door het lezen van de Bijbel en intensief te bidden leren de kerkleden zichzelf te ervaren in een intieme interpersoonlijke relatie met God.⁷⁶ Mensen moeten het contact met God leren voelen en dat vraagt van hen dat zij aandacht schenken aan hun eigen lichamelijke sensaties. Luhrmann noemt dit proces *metakinesis*, een term die in de danswereld wordt gebruikt om te beschrijven hoe een emotionele ervaring op een expressieve wijze via het lichaam van een danser wordt overgebracht op de toeschouwer. Bij de HCFC leren kerkleden hun lichamelijke en emotionele toestanden te identificeren als signalen van de aanwezigheid van God in hun leven.⁷⁷

⁷³ In 2014 heeft deze kerk ruim 25.000 leden en bijna duizend gelieerde kerken in de Verenigde Staten evenals bijna tachtig over de hele wereld.

⁷⁴ Luhrmann, “Metakinesis,” 525.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Luhrmann, “Metakinesis,” 519.

⁷⁷ Ibidem.

Het is mogelijk dat mensen in een soort trance-ervaring terechtkomen.⁷⁸ Deze staat van zijn wordt door kerkleden als volgt omschreven:

It's a connection, a oneness with the Lord. I feel it physiologically. I feel the hair on my arms go up. I feel the hair on my back go up. I feel my heart racing. A peace that is supernatural happens deep inside of me. Sometimes it is in my heart. Sometimes it feels deeper, right in the pit of my stomach. I have felt it even deeper than that. I think the Lord allows me to feel how he feels. It is like a compassion.⁷⁹

Naast deze aandacht voor lichamelijke ervaringen wordt ook op een specifieke wijze gesproken over God. De kerkleden verwijzen naar 'het lopen met God' om te beschrijven hoe je God incorporeert in je dagelijkse leven. Daarbij geldt des te meer iemand zich verbind met God, des te beter: "To me, well, now that I am walking with the Lord, I know that, like, I feel that God talks to me all day long... I just think God's with me all the time."⁸⁰ De uitspraak wijst op de intieme aanwezigheid van God in het dagelijkse leven van de kerkleden.

De intieme relaties die gelovigen met hun God opbouwen, verklaart Luhrmann onder andere aan de hand van de bescherming die een dergelijke connectie biedt tegen de isolatie van het moderne sociale leven. Het gevolg van een persoonlijke, intieme relatie met God is namelijk dat God er altijd voor jou is en naar je luistert.⁸¹ Het is in lijn met de manier waarop Donald Kirkpatrick in 1999 God als een hechttingsafbeelding omschrijft.⁸² God dient als een veilige basis waar mensen op kunnen rekenen in tijden van nood. Volgens Tick Sim en Bernice Loh dient God in de meeste religieuze stromingen als een belangrijke bron voor hoop en optimisme.⁸³

Naast intieme relaties met een God kunnen mensen volgens antropoloog Frances King ook nauwe relaties met objecten opbouwen. King beschrijft dat objecten zo nauw verweven zijn met mensen, dat zij vaak niet bewust zijn van de rol die de objecten spelen in hun leven:

⁷⁸ Ibidem, 518.

⁷⁹ McGuire, *Lived Religion*, 93.

⁸⁰ Luhrmann, "Metakinesis," 521.

⁸¹ Ibidem, 527.

⁸² Kirkpatrick doelt op hier God in de algemene zin, niet per se verbonden aan een specifieke religieuze traditie. Donald Kirkpatrick in Tick Sim en Bernice Loh, "Attachment to God: Measurement and dynamics," *Journal of Social and Personal Relationships* 20, no. 3 (2003): 374.

⁸³ Sim en Loh, "Attachment to God," 376.

“We underestimate how they can influence our behavior, and how we respond to the demands that they can sometimes make upon us”⁸⁴ King schrijft over de rol van religieuze objecten in de levens van katholieken en protestanten in Ierland. Zij merkt op dat kleine afbeeldingen en objecten taken krijgen toebedeelt in het dagelijkse leven. Mensen doen een beroep op deze spullen voor ondersteuning in moeilijke tijden, om hun huis te beschermen, voor veiligheid onderweg en voor troost tijdens ziekte.⁸⁵ Een van haar informanten slaapt bijvoorbeeld met een rozenkrans en een crucifix onder haar kussen. Volgens King dient de nabijheid van deze objecten als een indicatie van intimiteit tussen haar informant en de objecten.⁸⁶ Mensen ervaren dus niet alleen intimiteit met een God via de religieuze objecten, maar ook met de objecten zelf.

De betekenis die mensen aan een object geven, is cruciaal voor de rol die het object vervolgens speelt in het leven van mensen. Alhoewel mensen persoonlijke relaties opbouwen met deze objecten of een God, zijn bepaalde autoriteiten van belang voor de manier waarop deze relaties geleefd worden. Meyer schrijft eerder over de gewaarwordingsvormen die worden geautoriseerd en geauthentiseerd door mensen met autoriteit. Welke autoriteiten spelen een rol in het veld van nieuwe vormen van religiositeit die minder gebonden zijn aan de traditionele geïnstitutionaliseerde autoriteiten?

2.4 Religie, autoriteit en gender

*"Subjectivists have shifted authorities: they rely not on the threatening, negative knowledge of institutional experts, but on the insights of close female kin and friends."*⁸⁷

Spirituele supermarkt

In 1967 schrijft socioloog Thomas Luckmann in zijn invloedrijke boek *The invisible religion: the problem of religion in modern society* over de opkomst van een markt vol religieuze elementen waar individuen uit kunnen kiezen. In plaats van hun religiositeit vorm te geven op basis van de ‘officiële’ religieuze elementen, identificeert hij talloze elementen die mensen

⁸⁴ Frances King, *Material Religion and Popular Culture* (New York: Routledge, 2009), preface.

⁸⁵ King, *Material Religion*, 23.

⁸⁶ Ibidem, 61.

⁸⁷ Olav Hammer, “I did it my way? Individual choice and social conformity in New Age Religion,” in *Religions of Modernity: Relocating the Sacred to the Self and the Digital*, ed. Stef Aupers en Dick Houtman (Leiden: Brill, 2010), 57.

gebruiken om hun religieuze levens te vormen.⁸⁸ Lange tijd wordt het idee van de ‘spirituele supermarkt’ waar mensen middels bricolage, persoonlijke geloofspakketten samenstellen, als definiërend kenmerk van ‘New Age’/spiritualiteit gezien.⁸⁹ Cultuurfilosoof Stef Aupers en religiewetenschapper Dick Houtman schrijven in het artikel ‘Beyond the Spiritual Supermarket. The Social and Public Significance of New Age Spirituality’ (2013) bijvoorbeeld over het dominant academisch discours dat de ontwikkelingen rondom ‘New Age’/spiritualiteit omschrijft als een onsamenhangende verzameling van spirituele opvattingen en praktijken.⁹⁰ Spiritualiteit wordt inderdaad door verschillende wetenschappers gekenmerkt als een “do-it-yourself-religion”, “religious consumption à la carte”, “spiritual supermarket” of zelfs als een “eclectic – if not kleptomaniac – process ... with no clear reference to an external or ‘deeper’ reality.”⁹¹ Socioloog Steve Bruce schrijft in het boek *God is Dead: Secularization in the West* (2002) zelfs dat ‘New Age’/spiritualiteit geen gezamenlijke leer, gevoel van ‘wij’ en ‘zij’, grote organisaties of een lange geschiedenis, gedeelde rituelen en autoriteit kent.⁹²

Doctrine van zelf-autoriteit

Aupers en Houtman merken echter op dat wetenschappers in het benadrukken van de zogenaamde fragmentatie en incoherentie, niet opmerken dat deze diversiteit wordt geproduceerd door een gedeelde, onderliggende ‘doctrine’.⁹³ De verscheidenheid aan opvattingen, rituelen en praktijken binnen het spirituele milieu worden samengebracht door een doctrine van ‘zelf-spiritualiteit’. Het heilige zou niet ‘daarbuiten’ gevonden kunnen worden, zoals de transcendente, persoonlijke God van het christendom, maar eerder ‘daarbinnen’. Antropoloog Paul Heelas omschrijft deze ‘zelf-spiritualiteit’ in 1996 als volgt:

[...] the most pervasive and significant aspect of the lingua franca of the New Age is that the person is, in essence, spiritual. To experience the ‘Self’ itself is to experience ‘God’, ‘the

⁸⁸ Thomas Luckmann (1967) in: Stef Aupers en Dick Houtman, “Beyond the spiritual supermarket. The social and public significance of New Age spirituality”, in *Religions of Modernity: Relocating the Sacred to the Self and the Digital*, ed. Aupers en Houtman (Leiden: Brill, 2010), 135.

⁸⁹ Steven J. Stucliffe en Ingvild S. Gilhus, *New Age spirituality: Rethinking religion* (Durham: Acumen Publishing Limited, 2013), 9.

⁹⁰ Aupers en Houtman, “Beyond the spiritual supermarket,” 135.

⁹¹ Ibidem, 135. Aupers en Houtman citeren hier: Baerveldt (1996), Hamilton (2000), Lyon (2000), Possamai (2003), Possamai (2000).

⁹² Woodhead, “Fuzzy Spirituality,” 33. De bovenstaande ideeën uit het artikel van Aupers en Houtman zijn eerder gebruikt in mijn eindpaper met de titel “Religiewetenschap onder de loep: een verkenning van hardnekkige aannames in het onderzoek naar new-age-spiritualiteit” voor het vak ‘Nieuwe vormen van religiositeit’ van Annewieke Vroom in 2020.

⁹³ Aupers en Houtman, 139.

Goddess', the 'Source', 'Christ Consciousness', the 'inner child', the 'way of the heart', or, most simply and [...] most frequently, 'inner spirituality'.⁹⁴

Bijna tien jaar later schrijft Heelas samen met religiewetenschapper Linda Woodhead *the Spiritual Revolution: Why religion is giving way to spirituality* (2005). Zij onderzoeken de vraag waarom nieuwe vormen van religiositeit de meer traditionele vormen van religie lijken in te halen aan de hand van het idee van de "massive subjective turn of modern culture" van filosoof Charles Taylor. Deze subjectieve wending hangt nauw samenhangt met de groei van de subjectieve welzijns cultuur evenals subjectieve spiritualiteit.⁹⁵ In de spirituele revolutie zien Heelas en Woodhead een afkering van een leven dat wordt geleefd op basis van voorgeschreven rollen, taken en verplichtingen. Spiritualiteit biedt de beoefenaars een leven dat wordt geleid op basis van persoonlijke, subjectieve ervaringen. Woodhead en Heelas komen tot de conclusie dat spiritualiteit mensen in staat stelt om zich te verzetten tegen de dominante machtsstructuren van de religieuze autoriteiten.⁹⁶

Het problematiseren van de notie van zelf-autoriteit

Mede door het invloedrijke werk van Heelas en Woodhead is een dominante opvatting binnen de religiewetenschapper dat bij 'New Age'/spiritualiteit, persoonlijke ervaringen en het belang van het volgen van je eigen, persoonlijke spirituele pad centraal staan.⁹⁷ Het idee van een autonoom individu dat zijn of haar eigen spiritualiteit vormgeeft op basis van persoonlijke voorkeuren en wensen wordt lange tijd als een van de onderscheidende kenmerken van 'New Age'/spiritualiteit in vergelijking met religie gezien. Socioloog Olav Hammer vindt het problematisch dat dit nooit kritisch is bevestigd. Hammer zet in het artikel 'I did it my way? Individual choice and social conformity in New Age Religion' (2010) vraagtekens bij deze dominante opvatting: "The seemingly unproblematic transition from emic ideal to empirical fact is all the more remarkable, since so little *prima facie* evidence speaks in favor of the New Age actually being a thoroughly individualistic discourse."⁹⁸ Socioloog Matthew Wood uit in het artikel 'The Sociology of Spirituality Reflections on a Problematic Endeavor' (2010) eveneens kritiek op de wijze waarop sociologen spiritualiteit onderzoeken. Het valt hem op dat

⁹⁴ Paul Heelas (1996): 19. In Aupers en Houtman, "Beyond the Spiritual Supermarket," 139.

⁹⁵ Paul Heelas en Linda Woodhead, *The Spiritual Revolution: Why religion is giving way to spirituality* (Malden, Blackwell: 2005), preface.

⁹⁶ Heelas en Woodhead, "The Spiritual Revolution," 57.

⁹⁷ Hammer, "I did it my way," 50.

⁹⁸ Ibidem, 51.

zij het discours van hun respondenten te gemakkelijk overnemen als zij benadrukken op basis van hun eigen gevoel te kiezen. “Put simply, sociologists have turned respondents’ discourses about controlling their lives into the analytical pronouncement that these people are indeed exercising self - authority.”⁹⁹

Hammer stelt dat ‘New Age’/spiritualiteit net zoals andere religies wordt geproduceerd en verspreid door een kleine groep mensen die hij de ‘religieuze virtuozen’ noemt.¹⁰⁰ Deze groep zijn niet geïnstitutionaliseerde experts, maar meestal naaste verwanten en vrienden.¹⁰¹ Volgens Hammer worden mensen gemakkelijker overgehaald tot nieuwe perspectieven als deze worden gepresenteerd door *soft* autoriteiten. Bovendien worden de opvattingen die door deze autoriteiten worden gedeeld vervolgens door de persoonlijke ervaringen van mensen bevestigd.¹⁰² De externe autoriteiten binnen ‘New Age’/spiritualiteit zijn daardoor moeilijker herkenbaar:

A hierarchical organization with a strong tendency to enforce a certain discourse in a top-down fashion is easily recognized as such and can be resisted. [...] In contrast, an apparently amorphous general opinion, friendly voices that affirm that we should trust our own experience and accept only what rings true to our own intuition, and which goes hand in hand with presumably hardwired cognitive processes, are much less readily identified as loci of external authority.¹⁰³

Hammer laat hier eigenlijk zien dat het onderscheidende kenmerk van spiritualiteit ten opzichte van religie niet opgaat. Hij heeft het niet voor niets over ‘New Age religie’. Het onderscheid tussen religie en spiritualiteit is lastig te maken, omdat beiden op een zekere manier aan dogma’s doen, alleen doet religie dit expliciet en spiritualiteit meer impliciet. Wood voegt aan het argument van Hammer toe dat door de nadruk op het individuele karakter van ‘New Age’/spiritualiteit te leggen, over het hoofd wordt gezien dat spirituele praktijken evengoed sociale activiteiten zijn. Het is dus de vraag in hoeverre spirituele beoefenaars daadwerkelijk individualistisch bezig zijn.¹⁰⁴ Volgens Wood zijn met name de sociale praktijken waarin mensen een lichamelijke verbindingen met spirits of bovennatuurlijke energieën maken via

⁹⁹ Wood, “The Sociology of Spirituality,” 270-271.

¹⁰⁰ Hammer, “I did it my way,” 60.

¹⁰¹ Ibidem, 57.

¹⁰² Ibidem, 64.

¹⁰³ Ibidem, 66.

¹⁰⁴ Wood, “The Sociology of Spirituality,” 272.

channelen, zijn belangrijk om inzicht te krijgen in de soort autoriteiten die een rol spelen binnen ‘New Age’/spiritualiteit. Tijdens channelen treden goden, spirits en hun tussenpersonen namelijk op als legitieme autoriteiten.¹⁰⁵ Wood schrijft dat de relaties in relatief informele contexten met een ongedwongen karakter vorm krijgen, maar dit betekent niet dat er op deze plaatsen geen sprake is van verschillende machtsverhoudingen.¹⁰⁶ Wood ziet als kenmerkend voor het ‘New Age’/spirituele netwerk dat dat mensen betrokken zijn bij meerdere autoriteiten die elkaar relativeren: in plaats van betrokken te zijn bij een exclusieve groep, traditie en/of praktijk die leidt tot een specifieke religieuze socialisatie, zijn de interacties met autoriteiten zoals een channeler, mediatiegroepleider of kristalhealer slechts één element in de religieuze levens van mensen.¹⁰⁷

De rol van gender

In relatie tot autoriteit is het noodzakelijk om over gender te schrijven. Religiewetenschapper Lisbeth Mikaelsson schrijft dat religie, feminisme en moderniteit lang in vijandige termen van elkaar zijn begrepen. Geïstitutionaliseerde religies zouden bij uitstek kenmerkend zijn voor het patriarchaat en onderdrukkende gendernormen in stand houden.¹⁰⁸ Feminisme en religiositeit waren op geen enkele manier met elkaar te verenigen. Deze aanname wordt sinds de zogenoemde post-seculiere wending binnen het feminisme ter discussie gesteld.¹⁰⁹ Filosoof Rosi Braidotti schrijft dat religieuze vroomheid en spiritualiteit wel degelijk kunnen samengaan met de zogenoemde notie van *agency*.¹¹⁰ Ook in onderzoek naar spiritualiteit is gender de laatste jaren als een belangrijke dimensie naar voren gekomen.

Religiewetenschappers Anna Fedele en Kim Knibbe schrijven in *Gender and Power in Contemporary Spirituality* (2013) over het verband tussen spiritualiteit, gender en macht. Volgens Fedele en Knibbe maken diegene die zichzelf spiritueel noemen, meestal vrouwen, gelijktijdig aanspraak op een ruimte om de onderdrukkende genderideologen van geïstitutionaliseerde religies opnieuw te construeren.¹¹¹ Vanwege deze claim wordt veelal de

¹⁰⁵ Ibidem, 276.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Ibidem, 277.

¹⁰⁸ Deze ideeën zijn eerder, in andere woorden, gepresenteerd in mijn eindpaper met de titel “sacraliseren van vrouwelijkheid: het omarmen van de menstruatiecyclus” voor het vak religie & gender van Anne-Marie de Korte in 2020.

¹⁰⁹ Chia Longman, “Women’s Circles and the Rise of the New Feminine: Reclaiming Sisterhood, Spirituality, and Wellbeing,” *Religions* 9, no. 9 (2018): 3.

¹¹⁰ Rosi Braidotti, “In Spite of the Times. The Postsecular Turn in Feminism,” *Theory, Culture & Society* 28, no. 6 (2008): 2.

¹¹¹ Anna Fedele en Kim E. Knibbe, “Introduction: Gender and Power in Contemporary

illusie gewekt dat het spirituele milieu is doordrenkt van gelijkwaardigheid terwijl hier wel degelijk vraagtekens bij zijn te plaatsen. Religie en spiritualiteit worden expliciet ten opzichte van elkaar geconceptualiseerd. Religie wordt veelal geassocieerd met autoriteit, genderongelijkheid, hiërarchie en vijandigheid naar het lichaam en seksualiteit terwijl spiritualiteit zich zou kenmerken door vrij te zijn van autoriteit, gendergelijkheid stimuleert, een niet-hiërarchische structuur heeft en een positieve kijk heeft op het lichaam en seksualiteit.¹¹² Het is belangrijk om op te merken dat Knibbe en Fedele in hun onderzoek naar spiritualiteit, zich voornamelijk begeven in contexten waar vrouwen met een voormalige religieuze achtergrond actief zijn.¹¹³ Het blijft dus de vraag hoe het zit met spirituele beoefenaars die vanuit hun opvoeding weinig of geen religiositeit hebben meekregen, maar zich toch wenden tot spirituele praktijken.

Fedele en Knibbe vragen zich af of in hoeverre spirituele praktijken daadwerkelijk de status quo van gendernormativiteit uitdagen.¹¹⁴ Alhoewel spirituele beoefenaars claimen ruimte te creëren voor vrouwen om de wonden te helen die zijn veroorzaakt door de onderdrukkende samenleving, worden tegelijkertijd evengoed stereotypen over mannelijkheid en vrouwelijkheid geconstrueerd. Het mannelijke zou rationeel, doelgericht en gevend zijn. Het vrouwelijke intuïtief, emotioneel en ontvangend.¹¹⁵ Deze genderverdeling draagt niet bij aan het oplossen van de problemen die worden veroorzaakt door gendernormativiteit, maar houdt deze juist in stand. Bovendien vragen Fedele en Knibbe zich af of de nadruk op seksualiteit als heilig, in plaats van zondig, zoals volgens hen vaak gebeurt in spirituele gemeenschappen, niet opnieuw leidt tot een zekere mate van onderdrukking. Wordt niet opnieuw van vrouwen (en mannen) verwacht dat zij zich op een specifieke manier verhouden tot seksualiteit?¹¹⁶

Toch kan spiritualiteit vrouwen mogelijkheden bieden om zich op nieuwe manieren te verhouden tot hun lichaam en lichamelijke processen zoals de menstruatie, bevalling en overgang.¹¹⁷ Religiewetenschapper Linda Woodhead en socioloog Eeva Sointu concludeerden in 2008 dat spiritualiteit vrouwen helpt om zich te richten op zelfontplooiing, terwijl dat niet vanzelfsprekend is vanuit de voorgeschreven sociale rollen. “[...] self-care, in a society that is

Spirituality,” in *Gender and Power in Contemporary Spirituality*, ed. Anna Fedele en Kim E. Knibbe (Hoboken: Taylor & Francis, 2013), 2.

¹¹² Fedele en Knibbe, *Gender and Power*, 6.

¹¹³ Anna Fedele *Looking for Mary Magdalene: Alternative Pilgrimage and Ritual Creativity at Catholic Shrines in France* (2012) en Kim E. Knibbe *Faith in the Familiar: Religion, Spirituality and Place in the South of the Netherlands* (2013).

¹¹⁴ Fedele en Knibbe, *Gender and Power*, 12.

¹¹⁵ *Ibidem*, 10.

¹¹⁶ *Ibidem*, 10-11.

¹¹⁷ *Ibidem*, 10.

bent on destroying you, is a political act.”¹¹⁸ Ook vragen Woodhead en Sointu zich af of de karakterisering van spiritualiteit als inhoudsloos, zoals eerder omschreven door Carrette en King in de inleiding van deze scriptie, samenhangt met het feit dat het vrouwen stimuleert om hun rol als zorgdragers te bevragen en meer tijd te investeren in hun eigen ontwikkeling.¹¹⁹ Knibbe en Fedele pleiten niet voor een onkritische houding ten opzichte van spiritualiteit, maar vinden het belangrijk dat wordt erkent dat uitspraken als ‘luister naar jezelf’ of ‘richt je aandacht op hoe jij je voelt’ ertoe kunnen doen als het is gericht aan een publiek, meestal vrouwen, wiens perspectieven en ervaringen gewoonlijk niet serieus worden genomen.¹²⁰ Desalniettemin is het belangrijk om de in spirituele gemeenschappen gemaakte claims over het deconstrueren van de onderdrukkende genderideologieën van geïnstitutionaliseerde religies kritisch onder de loep te nemen. Bij zowel religie als spiritualiteit worden specifieke gendernormen gehanteerd, alleen worden deze op een andere manier geframed.

2.5 Edelstenen en religiewetenschap

Aan de hand van de zojuist uiteengezette thema's ga ik de casus van edelstenen analyseren. De casus brengt een aantal kwesties binnen de religiewetenschap naar voren. Door religiewetenschappers zijn lang discussies gevoerd over hoe spiritualiteit geacommodeerd moest worden. In onderzoeken ging het met name over de vraag in hoeverre spiritualiteit al dan niet op religie lijkt. Hierdoor is het mogelijk dat andere thema's die minder te maken hebben met de definitiekwestie van spiritualiteit onderbelicht zijn gebleven.

Deze scriptie gaat daarom op zoek naar de wereld achter edelstenen, zonder van tevoren de stenen per se als religieuze en/of spirituele objecten te behandelen en verderop in de scriptie ook niet te veel tijd te spenderen aan deze kwestie. Wat betekenen edelstenen voor mensen? Hoe gebruiken mensen de edelstenen? Welke rollen nemen de stenen aan in verschillende praktijken? Wat voor soort relaties bouwen mensen met edelstenen op? Wat voor een beeld ontstaat er als onderzoekers beginnen bij materialiteit in plaats van religieuze materialiteit? De materiële benadering van Meyer veronderstelt een verbinding met een onzichtbare werkelijkheid. Hoe komt dat terug in de praktijken die mijn respondenten ontwikkelen?

¹¹⁸ Anna Fedele en Kim E. Knibbe, “Spirituality, the third category in a gendered triangle,” in *Secular societies, spiritual selves? The gendered triangle of religion, secularity and spirituality*, ed. Fedele en Knibbe (Abingdon: Routledge, 2020), 8.

¹¹⁹ Eeva Sointu en Linda Woodhead, “Spirituality, Gender, and Expressive Selfhood,” *Journal for the Scientific Study of Religion* 47, no. 2 (2008). In Fedele en Knibbe, *Gender and Power*, 14.

¹²⁰ Fedele en Knibbe, *Gender and Power*, 13.

Hoofdstuk 3: Religie, spiritualiteit en seculariteit in West-Europa

3.1 De veranderende rol van religie

In 1967 voorspelde socioloog Peter Berger dat religie zou verdwijnen. Naarmate de processen van modernisering in samenlevingen zouden vorderen, zouden religieuze instanties hun relevantie verliezen, religie geleidelijk verplaatsen naar het privédoein en uiteindelijk volledig verdwijnen. Berger komt in 1996 terug op zijn voorspelling: “The key idea of secularization theory is simple and can be traced to the Enlightenment: Modernization necessarily leads to a decline of religion, both in society and in the minds of individuals. It is precisely this key idea that has turned out to be wrong.”¹²¹ De zogenoemde ‘seculariseringstheorie’ blijkt incorrect, religie en moderniteit zijn niet onverenigbaar. Religie verdwijnt niet, maar is aan het transformeren.¹²²

Socioloog Grace Davie introduceerde de term “believing without belonging” om het groeiende aantal mensen dat zichzelf ‘spiritueel maar niet religieus’ noemt en geïnstitutionaliseerde religie achter zich laat te beschrijven. Volgens Davie hechten mensen in Groot-Brittannië en West-Europa in toenemende mate meer waarde aan gevoelens, ervaringen en de numineuze aspecten van het geloof.¹²³ “The majority of British people – in common with many other Europeans – persist in believing but see no need to participate with even minimal regularity in their religious institution.”¹²⁴ Het groeiende belang van de ervaring en het voelen van ‘het goddelijke’ is bovendien zichtbaar in de enorme groei van evangelisch kerken overal ter wereld, evenals de populariteit van katholieke kathedralen in het centrum. Davie merkt niet zozeer het verdwijnen van religie op, maar een sterke daling in kerkbezoek. Een ontkerkelijkt westerse samenleving lijkt Davie passender dan het idee van een steeds verder seculariserende samenleving.¹²⁵

De vraag hoe religie dan precies transformeert houdt veel religiewetenschappers bezig. Ondanks dat de ‘seculariseringstheorie’ geen standhield, speelt seculariteit wel degelijk een belangrijke rol in de manier waarop religie zich ontwikkelt in West-Europa. In 2003 doet antropoloog Talal Asad een oproep om een antropologie van seculariteit te ontwikkelen.¹²⁶ In tegenstelling tot religie en spiritualiteit is seculariteit als onderzoeksgebied namelijk

¹²¹ Peter L. Berger, “Secularism in Retreat,” *The National Interest* 46 (1996): 3.

¹²² Wood, “The Sociology of Spirituality,” 268.

¹²³ Grace Davie, *Religion in Britain Since 1945: Believing Without Belonging* (Oxford: Wiley-Blackwell, 1994) 4-5.

¹²⁴ Grace Davie, “‘An ordinary God’: the paradox of religion in contemporary Britain,” *The British Journal of Sociology* 41, no. 3 (September 1990): 395.

¹²⁵ Grace Davie, “Is Europe an Exceptional Case?,” *International Review of Mission* 95, no. 1 (2005): 29.

¹²⁶ Knibbe en Fedele, “Spirituality, the third category,” 4.

onderbelicht terwijl seculariteit in West-Europa zeer dominant is. Een belangrijke bijdrage op dit thema komt van filosoof Charles Taylor. In 2007 schrijft hij in zijn boek *A Secular Age* over hoe het westen is veranderd van een religieuze samenleving waar God een vanzelfsprekendheid was, naar een seculiere samenleving waar God slechts één van de velen keuzes is.¹²⁷ Vroeger was religie geen aparte sfeer, maar een integraal onderdeel van de samenleving, inclusief alle publieke ruimten.¹²⁸ Tegenwoordig is religie een optie, binnen een breder immanent kader. Volgens Taylor impliceert een verschuiving naar een seculiere samenleving dat mensen zich op een andere manier gaan verhouden tot de voorwaarden om te geloven. Taylor onderzoekt seculariteit als een proces waarbij religiositeit niet langer als de enige optie wordt gezien om het menselijke verlangen naar volheid (“fullness”) te verwezenlijken. “Secularity in this sense is a matter of the whole context of understanding in which our moral, spiritual or religious experience and search takes place.”¹²⁹ In navolging van Taylor, Asad en socioloog José Casanova die stellen dat ‘formaties van het seculiere’ direct zijn te linken aan ‘formaties van het religieuze’, schrijft religiewetenschapper Kocku von Stuckrad over de verstrengeling van religieuze en seculiere discoursen. Volgens von Stuckrad speelt deze verstrengeling een cruciale rol in de veranderende rol van religie in de Nederlandse samenleving.¹³⁰

3.2 Seculariteit geconceptualiseerd

Het is belangrijk om vast te stellen waar precies naar wordt verwezen als het over seculariteit gaat, omdat de term verschillende betekenissen heeft en moeilijker lijkt te vatten dan de categorieën religiositeit en spiritualiteit. Het gaat in dit geval niet over secularisme als een ideologie, die betrekking heeft op het onderscheid tussen kerk en staat, maar over de praktische regelingen die in het dagelijkse leven historisch en cultureel zijn ontwikkeld om af te bakenen wat religie is en hoe religie wordt gescheiden van het seculiere.¹³¹ Religiewetenschapper Jelle Wiering benadert seculariteit als een verzameling van alledaagse handelingen die zogenaamde religieuze en irreligieuze zaken identificeren. Hiermee verwijzen seculariteit en het seculiere niet alleen naar hetgeen dat vrij zou zijn van religieuze kenmerken, maar ook naar de specifieke

¹²⁷ Charles Taylor, *A Secular Age* (Cambridge: Harvard university Press, 2007), 2.

¹²⁸ De economische, politieke, culturele, recreatieve en educatieve domeinen waren verweven met religie.

¹²⁹ Taylor, *A Secular Age*, 3.

¹³⁰ Von Stuckrad, “Secular religion,” 2. Von Stuckrad identificeert vier dynamieken die van invloed zijn op deze veranderingen: gemeenschapsopbouw, de verwetenschappelijking van kennis, esthetische representaties en het publieke domein die de religieuze neutraliteit van de staat uitdaagt.

¹³¹ Fedele en Knibbe, “Spirituality, the third category,” 4.

handelingen die voorschrijven wat als religieus en irreligieus wordt beschouwd.¹³² Antropoloog Monique Scheer beschrijft het als volgt: “The secular is nearly always represented in ways that empty it of any such affective and emotional textures, for example by emphasizing neutrality, impartiality, factuality, rationality and reason.”¹³³ Waar ‘de seculiere zelf’ als rationeel en neutraal wordt gepresenteerd, zou ‘de religieuze zelf’ irrationeel en emotioneel zijn.

Scheer stelt echter vast dat seculariteit niet per se vrij is van emoties, omdat de categorie stoelt op een specifieke emotionele houding die wellicht kan worden omschreven als ingetogen of behoudend, evenals op bepaalde gevoelens over seculariteit.¹³⁴ Dit wordt bijvoorbeeld zichtbaar in verhitte discussies over de aanwezigheid van religieuze symbolen in publieke ruimten. Religiewetenschappers Kim Knibbe en Anna Fedele zien in hoe ‘New Age’/spiritualiteit weleens als de gevaarlijke bondgenoot van het neoliberalisme wordt gekarakteriseerd, met andere woorden niet anders dan een van de zoveelste uiting van het seculiere.¹³⁵ Op basis van het bovenstaande is het begrijpelijk dat door verschillende religiewetenschappers wordt gesteld dat seculariteit en religiositeit in relatie tot elkaar worden geproduceerd.¹³⁶

3.3 De dominantie van seculariteit in West-Europa

Knibbe en Fedele merken in 2020 op dat de relatie tussen religie, spiritualiteit en seculariteit tot dan toe niet is onderzocht.¹³⁷ Terwijl het seculiere tot op zekere hoogte zowel het religieuze als het spirituele omvat. De meeste mensen zijn zodanig gesocialiseerd dat zij bepaalde overtuigingen en gedragingen niet uiten in een publieke ruimte. Volgens Knibbe en Fedele zijn menselijke lichamen gedisciplineerd om religie, spiritualiteit en seculariteit van elkaar te scheiden. Afhankelijk van hun gesprekspartner zullen mensen (onbewust) wisselen in hun taalgebruik.¹³⁸ Zo liet Wiering zien dat de beoefenaars van het navayana-boeddhisme in Nederland de neiging hebben om de rol van de ‘religieuze’ materiële vormen in hun praktijken te bagatelliseren als zij in aanraking komen met een ‘seculier’ publiek.¹³⁹ Wiering ziet dit als

¹³² Jelle O. Wiering, “Secular Practices: The Production of Religious Difference in the Dutch field of Sexual Health Secular Practices” (PhD diss, Universiteit of Groningen, 2020), 36.

¹³³ Monique Scheer, Birgitte Schepelem Johansen, Nadia Fadil, (2019): 2. In Fedele en Knibbe, “Spirituality, the third category,” 2.

¹³⁴ Ibidem, 2.

¹³⁵ Ibidem, 5.

¹³⁶ Wiering, “Secular Practices,” 3.

¹³⁷ Fedele en Knibbe, “Spirituality, the third category,” 2.

¹³⁸ Ibidem, 5.

¹³⁹ Wiering, ““Others Think,” 385.

een *coping*-mechanisme om te kunnen omgaan met veronderstelde negatieve aannames over religie in een seculiere samenleving zoals Nederland.¹⁴⁰

Knibbe en Fedele conceptualiseren spiritualiteit als een relatief ‘stille’ categorie in het publieke domein.¹⁴¹ In Nederland is een onstuimig debat gaande over de aanwezigheid van religieuze symbolen en bijeenkomsten in publieke ruimten, bijvoorbeeld over het dragen van een boerka of de oproep tot gebed van moskeeën. Het dragen van yogakleding stuit daarentegen zelden op eenzelfde soort weerstand. Door von Stuckrad wordt spiritualiteit als een seculiere religie gezien, de vorm van religiositeit die wordt geaccepteerd in een dominant seculiere omgeving zoals Nederland.¹⁴² Spiritualiteit zou de vorm van religiositeit zijn die het tegenovergestelde van de dreigende en gevaarlijke aspecten van religie representeert. Volgens Knibbe en Fedele heeft dit ten dele te maken met de apolitieke verschijning van spiritualiteit. Spiritualiteit wordt gezien als een persoonlijke keus, een geprivatiseerde vorm van religie die geen enkele gevolgen heeft voor de samenleving.¹⁴³ Volgens de auteurs is deze opvatting problematisch, omdat het is gebaseerd op een verschil tussen een publiek domein dat wordt gekenmerkt als seculier, met ruimte voor argumenten op basis van rede en wetenschap, kwaliteiten die veelal als mannelijk worden gekarakteriseerd, tegenover een privé-domein waar religie, emoties en vrouwen onderdeel van uitmaken. Knibbe en Fedele zien dat de waarderingen die uit dit onderscheid voortvloeien gerelateerd zijn aan gender.¹⁴⁴ “The secularization process as a fundamentally sexed and gendered process continues to allocate women and femininity to the sphere of religious *and* the realm of spirituality, opposed to men, masculinity and the secular, modern rational public sphere [...]”¹⁴⁵ De auteurs pleiten voor het kritisch bevragen van deze aannames, omdat als wordt aangenomen dat spiritualiteit een privé-aangelegenheid is, feitelijk wordt gezegd dat in deze sfeer zaken plaatsvinden die onbelangrijk zijn. Volgens Knibbe en Fedele houdt het serieus nemen van wat zich voordoet in het privé-domein in, dat wordt erkent dat het persoonlijke en het private nauw zijn verweven met de politieke regelingen van samenlevingen.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Wiering, ““Others Think”, 370.

¹⁴¹ Fedele en Knibbe, “Spirituality, the third category,” 3.

¹⁴² Von Stuckrad, “Secular religion,” 6.

¹⁴³ Fedele en Knibbe, “Spirituality, the third category,” 8. Deze stelling roept bij mij de vraag in hoeverre deze karakterisering sinds het uitbreken van de coronapandemie in 2020 nog opgaat, gezien de weerstand tegen de coronamaatregelen en het vaccinatieprogramma uit onder andere de spirituele gemeenschap. Deze ontwikkelingen zijn in de publicatie van Knibbe en Fedele nog niet meegenomen. Zie hierover bijvoorbeeld de documentaire ‘Samenzwevers’ van Sunny Bergman (30 mei 2021).

¹⁴⁴ Ibidem, 8.

¹⁴⁵ Ibidem, 10.

¹⁴⁶ Ibidem, 13.

Spiritualiteit in relatie tot seculariteit is bovendien belangrijk om te onderzoeken, omdat het zichzelf positioneert als een alternatief voor zowel religie als seculariteit, zonder beide volledig te verwerpen.¹⁴⁷ Knibbe en Fedele zien dat spiritualiteit zichzelf presenteert als een uitweg voor de hiërarchische en dogmatische tradities van religie evenals voor de deconstructieve werking van de moderne samenleving. Door spirituele beoefenaars wordt bijvoorbeeld gesteld dat zij de waarde van vrouwelijkheid omarmen, terwijl wordt gesteld dat religie en het seculiere de vrouwelijke seksualiteit zouden ontkrachten. Tegelijkertijd benadrukken spirituele beoefenaars het emanciperende en democratische karakter van het seculiere en de rijke wijsheid die verscholen ligt in de religieuze tradities.¹⁴⁸

De bovenstaande thema's voegen een vierde perspectief toe aan dit scriptieonderzoek. Namelijk welke hoe de bredere sociale context invloed heeft op hoe mensen hun religiositeit en/of spiritualiteit ervaren.

¹⁴⁷ Fedele en Knibbe, "Spirituality, the third category," 3.

¹⁴⁸ Ibidem, 7.

Hoofdstuk 4: Methode

In dit hoofdstuk wordt de methodologische verantwoording uiteengezet. Waar en hoe heeft dit onderzoek plaatsgevonden? Met welke methode heb ik de data voor dit onderzoek verzameld? Hoe heb ik deze data vervolgens verwerkt en hoe zie ik mijn rol als onderzoeker? De onderzoeksperiode van deze scriptie liep van mei 2020 tot en met februari 2021. In deze periode interviewde ik tien personen die actief zijn in wat ik de edelstenenwereld noem.¹⁴⁹ Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in hoe mensen edelstenen gebruiken in hun dagelijkse levens en wat ons dat leert over hoe zij hun seculariteit, spiritualiteit en/of religiositeit vormgeven. Gezien de afwezigheid van grondig kwalitatief onderzoek naar edelstenen in Nederland heeft dit onderzoek een verkennend karakter.

De respondenten van dit onderzoek zijn via verschillende wegen bij mij terecht gekomen. Een aantal via mijn eigen zoektocht naar respondenten, een deel via mijn persoonlijke netwerk en de rest via het zogenoemde snowball-effect. Ik beschouw de respondenten als onderdeel uitmakende van de edelstenenwereld in Nederland. In mijn zoektocht naar respondenten was mijn enige vereiste dat zij ‘iets’ deden met edelstenen in hun dagelijkse leven. De respondenten variëren in leeftijd tussen de 30 en 59 jaar. Ik sprak met negen vrouwen en één man.

Deze scriptie is gebaseerd op tien semi-gestructureerde interviews, aangevuld met twee korte participerende observaties, in de vorm van kristalhealingen die ik ontving van Rosa en Ronald. Twee interviews vonden telefonisch plaats en eentje via Zoom, vanwege het uitbreken van de coronapandemie begin 2020. De andere zeven respondenten interviewde ik thuis, in hun werkruimte of edelsteenwinkel. De interviews duurde gemiddeld 75 minuten.¹⁵⁰ Voorafgaand aan het interview ontvingen de respondenten een toestemmingsformulier waarin ik hen informeerde over het opnemen van het interview, het transcriberen van deze opname en het anonimiseren van hun persoonlijke gegevens. Zij gingen alle tien akkoord met deze voorwaarden. Om de privacy van mijn respondenten te waarborgen maak ik gebruik van pseudoniemen en fictieve woonplaatsen om hen te omschrijven. De volledige interviewvragen zijn als bijlage opgenomen. De vragen waren onderverdeeld een aantal thema's zoals praktijken, betekenissen, ervaringen en religiositeit/spiritualiteit. De vragenlijst is gedurende

¹⁴⁹ De edelstenenwereld is het veld waarbinnen mijn respondenten zich bevinden. Het is een veld waar mensen zich actief met edelstenen bezighouden. In het eerste hoofdstuk van de resultaten zal ik de edelstenenwereld introduceren.

¹⁵⁰ De kortste 45 minuten, de langste 105 minuten, de meeste 75 minuten.

de onderzoeksperiode af en toe gewijzigd, omdat ik door respondenten op ideeën werd gebracht die ik verder wilde verkennen tijdens de daaropvolgende interviews. De vragen diende als een leidraad voor de interviews, maar ik hield bewust voldoende ruimte voor door respondenten ingebrachte invalshoeken en thema's.

De interviews zijn volledig getranscribeerd en vervolgens gecodeerd. De transcripten zijn opgenomen als bijlage. Het coderen heeft in twee fasen plaatsgevonden. Om te beginnen een verkennende codering waarin ik verschillende praktijken, terugkerende thema's en opvallende uitspraken in kaart bracht. In deze fase poogde ik zo dicht mogelijk bij de data te blijven. Dit was een mooi streven, maar leidde ertoe dat ik totaal werd overspoeld door ongestructureerde ideeën. Uit mijn bevindingen kwamen echter vier thema's naar voren. Tijdens een gerichtere codering ben ik vervolgens op basis van deze thema's die ik in mijn scriptie wilde bespreken opnieuw gaan coderen. Hierbij heb ik het zogenaamde *emic*-perspectief langzaam losgelaten en zijn mijn keuzes als onderzoeker meer leidend geweest. In het resultatenhoofdstuk wil ik het verhaal van mijn respondenten vertellen en de lezer introduceren in de edelstenenwereld zoals ik deze heb leren kennen. In lijn met hoe mijn respondenten de wereld zien en welke aspecten voor hun belangrijk zijn, liggen kwesties van wat relevant is anders, waardoor dit hoofdstuk omvangrijk is geworden. In het discussiehoofdstuk ga ik op basis van de belangrijkste bevinding, namelijk dat edelstenen onderdeel zijn van een intieme relatie met mensen, de elementen die van invloed zijn op deze relatie in gesprek brengen met de theoretische discussies zoals gepresenteerd in hoofdstuk twee en drie.

Met mijn rol als onderzoeker heb ik soms geworsteld, met name in hoe ik mijzelf moest verhouden tot de thematiek van mijn scriptie. Ik heb zelf edelstenen in huis. Alle mensen die mij goed kennen hebben in het verleden voor verjaardagen een stukje rozenkwarts van mij ontvangen, de zogenaamde liefdessteen. Ik zou mijzelf omschrijven als iemand die affiniteit heeft met het zogenaamde spirituele veld, maar zich daar niet volledig mee identificeert. Mijn relatie tot de edelstenen is op geen enkele manier te vergelijken met de intieme banden die mijn respondenten met de stenen opbouwen. Als onderzoeker neem ik dan ook een agnostische houding aan. Birgit Meyer omschrijft het wat mij betreft treffend: "The crux of the matter is not to state that God or spirits are real, but to explore how they become real for practitioners"¹⁵¹ Tijdens de interviews merkte ik echter dat de respondenten mij soms als een 'insider'

¹⁵¹ Meyer, "Religion as Mediation," 7.

beschouwden. Af en toe vielen opmerkingen zoals “dat begrijp jij vast” en “zo doe jij dat toch ook?” Het voordeel van deze positie is dat mijn respondenten zich bij mij op hun gemak voelde en vrijuit spraken over hun ervaringen met de stenen, waar in sommige gevallen lichte schaamte was op te merken. Ik denk dit mijn data enorm heeft verrijkt. Een nadeel van deze positie is dat de rol tussen mij als interviewer en zij als geïnterviewde af en toe vervaagde. Bovendien heb ik in sommige gevallen sneller aannames gedaan over bepaalde termen die ik als vanzelfsprekend achtte, terwijl ten bate van het onderzoek ik hierover beter een vervolgvraag had kunnen stellen. Al met al ben ik echter tevreden over het verloop van het onderzoek en de opgedane bevindingen over de relaties tussen mensen en edelstenen.

Hoofdstuk 5: Resultaten

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten van mijn interviews besproken aan de hand van vier kernthema's. Dit hoofdstuk vloeit niet voort uit de theorie, maar is een afweging tussen het *emic*- en *etic*-perspectief. De vier kernthema's zijn het resultaat van het coderen. In de bevindingen die uit het coderen naar voren kwamen heb ik grotere lijnen bespeurd. Dit hoofdstuk is daarom gestructureerd op basis van de grotere patronen die ik zag.

In het eerste deel van dit hoofdstuk zal ik de edelstenenwereld introduceren zoals ik deze heb leren kennen. In dit hoofdstuk presenteer ik vluchtig de religieuze en/of spirituele achtergronden van mijn respondenten. Een aantal veelvoorkomende praktijken en terugkerende rituelen worden besproken die van belang zijn in de edelstenenwereld zoals de kristalopleiding, -healing, het reinigen en opladen van edelstenen en het teruggeven van stenen aan de aarde. In het tweede deel bespreek ik de belangrijkste resultaten aan de hand van vier kernthema's. Het eerste thema gaat over de intieme relaties die de respondenten met de edelstenen opbouwen. De stenen zijn nauw verweven met hun levens. Het tweede thema gaat over wat edelstenen zijn voor mijn respondenten. De stenen blijken in een aantal gevallen te fungeren als media om de respondenten in contact te brengen met onzichtbare werkelijkheden. Het derde thema is de rol van autoriteit en gender in de edelstenenwereld. Mijn respondenten vervullen een zekere autoriteitspositie, maar de edelstenen evengoed. Het vierde thema gaat over de invloed van de seculiere samenleving in hoe mijn respondenten zich tot de stenen verhouden.

5.2 De edelstenenwereld

De stenen-maatjes

Voor deze scriptie interviewde ik negen vrouwen en één man. Mijns inziens is deze man/vrouwverhouding representatief voor de edelstenenwereld. Alle respondenten gaven aan voornamelijk vrouwen te treffen in hun werkactiviteiten, alhoewel mannen hier en daar zich ook met edelstenen bezighouden. In het analyseren van de interviews heb ik bij Ronald, de enige man, geen noemenswaardige verschillen opgemerkt in hoe hij met de stenen omgaat in vergelijking met de vrouwen.

De respondenten van dit onderzoek hebben verschillende religieuze en/of spirituele achtergronden. Een deel is katholiek opgevoed, maar ziet zichzelf niet (meer) als religieus. Een aantal houden zich bezig met hekserij of sjamanisme. Een andere respondent is verbonden aan

de doopsgezinde kerk. Weer een ander noemt zichzelf spiritueel, terwijl sommigen deze term juist onprettig vinden. De religieuze en/of spirituele achtergronden van mensen die met edelstenen werken zijn divers. In deze scriptie gaat het mij niet om precies vast te stellen bij welke categorie de stenen horen. Ik presenteer liever de thema's die belangrijk zijn voor mijn respondenten in relatie tot de stenen. Hoe gebruiken zij de stenen in hun dagelijkse levens?

De respondenten zijn allemaal onderdeel van de edelstenenwereld. Gezien de relatie die zij met de edelstenen opbouwen, vind ik het passend om mijn respondenten de stenen-maatjes te noemen. Ik heb getwijfeld tussen termen als: stenen-liefhebbers, stenen-gebruikers, stenen-dragers en stenen-vrienden. Een aantal van deze termen dekken voor mij niet de lading. Aangezien mijn respondenten de stenen omschrijven als een soort compagnon, een vriend, een levend wezen, zijn mijn respondenten de stenen-maatjes van edelstenen geworden.

De kristalopleiding

Nadat mijn respondenten in aanraking komen met edelstenen volgen de meesten een kristalopleiding, -workshop en/of -cursus om meer over de stenen te leren. Een opleiding duurt gemiddeld één jaar en bestaat uit verschillende lesdagen.¹⁵² Een workshop is daarentegen opzichzelfstaand te volgen. Alhoewel opleidingen onderling verschillen, geven de meeste respondenten aan tijdens een opleiding te leren om hun gevoelswereld te ontwikkelen met behulp van de stenen. Daarnaast doen zij kennis op over het vormingsprincipe van de stenen, evenals dat zij allerlei praktische toepassingen leren, zoals hoe het reinigen van edelstenen werkt. De 56-jarige Ronald uit Amersfoort werkt in het bedrijfsleven. Ook organiseert hij samen met zijn vrouw Helena, kristalcursussen en -healings. Ongeveer acht jaar geleden volgde hij een éénjarige kristalopleiding:

Ja we kregen zeg maar eerst het begin van wat voor soorten kristallen er zijn. Dus dat was zeg maar, vanuit het hoofd, meer weten wat voor kristallen er zijn, maar we gingen ook elke keer wel voelen. Van welk kristal, wat doet een kristal met je. Een onderdeel was dat je kristalhealingen gaf en kristalhealingen kreeg, dus je ging door een heleboel facetten van het werken met kristallen heen. Ook hoe je ze schoonmaakt, hoe je ze oplaadt, al die dingen.

De kristalhealingen die Ronald noemt worden uitvoerig besproken in de volgende paragraaf, omdat deze een centrale plaats innemen in het edelstenenveld. De 50-jarige Hannah is de

¹⁵² Mirjam heeft in het verleden zelf een opleiding van bijna 5 jaar georganiseerd. Het kan dus erg variëren.

eigenaar van een edelsteenwinkel in Bilthoven. Sinds een aantal jaar biedt zij een éénjarige kristalopleiding aan. Gedurende tien bijeenkomsten leert zij de deelnemers van alles over edelstenen. Rosa uit Amsterdam en Jessica uit Zwolle volgden deze opleiding. De 36-jarige Jessica combineert haar werk als healer met lesgeven op het MBO. Van Hannah leerde zij hoe zij de edelstenen kan gebruiken. De belangrijkste les van de opleiding vat zij samen als het leren luisteren naar haar intuïtie:

Nee, de opleiding van Hannah was bij mij wel echt de doorbraak op dat gebied. Ehm, eigenlijk wat ik bij haar vooral heb geleerd. Natuurlijk... Zij weet zoveel, zooveel. En ook gewoon een aantal praktische toepassingen heb ik geleerd. Maar het belangrijkste wat ik van haar heb geleerd is om naar mijn eigen intuïtie te luisteren als het gaat om stenen.

Voor Hannah is een belangrijk onderdeel van de opleiding het behandelen van de geologische en scheikundige samenstelling van de edelstenen. Volgens Hannah bepaalt deze samenstelling namelijk in hoge mate hoe stenen werken:

Ze hebben dus een scheikundige samenstelling, verder hebben ze een bepaalde manier, vormingsprincipe, waarom ze ontstaan zijn primair, secundair of tertiair. Door stolling door afzetting of door omvorming. En ze hebben een kristalstelsel en dat is hoe hun atomen zijn opgestapeld en zijn de atomen allemaal als dobbelsteentjes opgestapeld of allemaal als piramides of allemaal als trapezium. Ga maar eens in een, of allemaal als een cirkel zeg maar. Ga maar eens in een vierkante kamer zitten. Of ga maar eens in een driehoekige kamer zitten. Er gaat een heel andere invloed vanuit [...]

De 47-jarige Louise uit Amstelveen volgde ruim tien jaar geleden een opleiding bij de 59-jarige Mirjam uit Egmond aan Zee. De basiskennis over edelstenen die Louise toen ontwikkelde ziet zij eigenlijk als een bijzaak. Voor Louise was de belangrijkste les het leren kennen van haar gevoelswereld:

Het allerbelangrijkste wat ik daar geleerd heb is om mijn gevoel te ontwikkelen. En om te leren hoe het bij mij werkt. Hoe ik met die stenen kan werken, dus dat is het allerbelangrijkste. [...] Ja en ik heb natuurlijk praktische dingen geleerd over stenen. Of ja kijk sommige stenen kun je op bepaalde manieren inzetten, maar dan ervaar ik het weer op een andere manier. Nou dan gebruik ik het ook daarvoor dus het belangrijkste wat ik daar geleerd heb is om mijn gevoel te ontwikkelen. [...] Dus het heeft meer met persoonlijke ontwikkeling te maken als dat ik, ja

tuurlijk heb ik wel praktisch over stenen dingen geleerd he. Waar zet je die steen voor in en die. Dus een soort basiskennis dus dat is altijd fijn. Maar het is vooral ikzelf, ik heb vooral mijzelf meegenomen uiteindelijk na die jaren. Van ohja, meer persoonlijke ontwikkeling.

Ook Hannah benadrukt dat de meeste mensen een kristalopleiding volgen voor hun persoonlijke ontwikkeling: “Mensen komen voor persoonlijke groei en daarbij de edelstenen in te kunnen zetten.”¹⁵³ Louise stipt het kort aan, maar het is belangrijk om op te merken dat de respondenten niet één op één overnemen wat zij tijdens hun opleidingen leren. Het idee van een patchwork of bricolage is passender om te beschrijven hoe zij zich tot de opgedane kennis verhouden. Naast een kristalopleiding volgen de meeste respondenten allerlei andere cursussen bijvoorbeeld op het gebied van persoonlijke ontwikkeling, voeding of meditatie. De edelstenenwereld is dan ook niet een vastomlijnd veld, maar in interactie met allerlei andere religieuze, spirituele en/of seculiere velden. Jessica noemt de verschillende opleidingen die zij volgde haar rugzak:

[...] Ik ben echt een freestyler. Ik stem mij eigenlijk af op boven en dan komt door wat ik moet doen voor de persoon. Dat is ook een beetje hoe dat bij mij dan gaat met trainingen, want ik heb een heleboel workshops, trainingen op het gebied van healing gedaan. Hannah heb ik natuurlijk ook die legging geleerd, nou ben ook een aantal keer in Glastonbury geweest voor wat healing courses. En dan leer je een bepaalde methode en wat ik dan eigenlijk doe, ik pak ervan wat ik wil gebruiken. En he ik zie het meer als een soort rugzak die ik vul met van alles dus op het moment dat iemand bij mij ligt of zit dan voel ik intuïtief welke tool ik dan uit mijn koffertje moet...

Tijdens de opleidingen worden de stenen-maatjes geïntroduceerd in de edelstenenwereld. Een rode draad in de opleidingen is wat mijn respondenten persoonlijke en spirituele ontwikkeling noemen. Daarnaast wordt een basis gelegd voor praktijken die de stenen-maatjes later ontwikkelen, zoals de kristalhealing of -legging. Ook leren zij basiskennis: hoe kunnen zij de stenen gebruiken en hoe moeten zij de stenen verzorgen?

Een terugkerende toepassing is het drinken van edelsteenwater. Om edelsteenwater te maken worden in een waterkan een aantal stenen gestopt. De stenen krijgen vervolgens de tijd om het

¹⁵³ Transcript Hannah.

water 'op te laden' en daarna wordt het opgedronken. De 55-jarige Femke uit Utrecht legt uit hoe het edelsteenwater werkt:

Als je water drinkt van kristallen je verrijkt het water ermee, je verhoogt de frequentie van het water, dat zie je ook aan de bubbeltjes he als je het oplaadt. Ehm je kan er verschillende stenen voor gebruiken, niet alle stenen want soms zit er ook in een steen koper, bijvoorbeeld in malachiet zit koper dus dan kan je niet op een directe manier in het water doen. Maar dus als je het drinkt dan krijg je het ook in je. Dat maakt het gewoon heel fijn. Dus het is gewoon heel goed, ja heel goed voor je. Dus op het moment dat jij ik zeg maar iets, je kunt hem natuurlijk vasthouden [de steen] maar dan is het dan heb je alsnog buitenkant zeg maar. Je kunt ook niet de hele dag met zo'n amethyst in je hand zitten. Maar op het moment dat je er water van drinkt dan krijg je het ook in je systeem.

Hannah heeft een positieve ervaring met het drinken van edelsteenwater: zij kwam naar eigen zeggen eindelijk van haar kalknagels af. Louise is minder positief:

Nou een steen bevat informatie, dat is een bepaalde energie, wat ik zeg, daar zitten mineralen in en dat is een specifieke frequentie. Ik als mens heb ook specifieke frequentie. Als ik de hele tijd maar dat edelstenenwater met die stenen drink. Of ik raak ervan aan de diarree of ik raak weg bij mezelf of ik word zweverig. Weetje, dus gewoon zeg maar om het gericht in te zetten is best prima, maar ik zie ook veel mensen die het standaard doen omdat het dan goed zou zijn, dat is dan niet mijn ervaring.

Andere terugkerende rituelen die in de rest van dit hoofdstuk worden besproken zijn de kristalhealing, het reinigen en opladen van edelstenen evenals het teruggeven van stenen aan de aarde.

De kristallegging of -healing

De 44-jarige Rosa volgde een opleiding bij Hannah. Als een van de weinige deelnemers ging zij enthousiast aan de slag met het oefenen van de kristalleggingen. Tijdens een legging worden op verschillende plekken op het lichaam kristallen geplaatst:

[...] Normaal heet het een kristallegging, dus dat geeft Hannah. En de legging is je legt de kristallen op de chakra's en van tevoren pendel je eventueel nog even van tevoren de chakra's en daarna. En dan ik heb er dan healing van gemaakt, omdat ik tegelijkertijd als healer van alles

doe met licht inbrengen in je lichaam en je chakra's openen. Ik breid het meer en meer uit met ook sjamanistische technieken die ik nu leer.

Rosa heeft de inzichten van haar kristalopleiding gecombineerd met kennis uit andere cursussen. Zo is zij momenteel in de leer bij sjamanen uit Peru, maar eerder volgde zij verschillende meditatie-, yogaopleidingen en een intuïtie-cursus. De chakra's die Rosa noemt zijn de zogenaamde energiekruispunten in het lichaam.¹⁵⁴ Op afbeelding 3 heeft Rosa de locaties van de chakra's getekend. Op de afbeelding is te zien dat iedere chakra wordt geassocieerd met een bepaalde kleur. Volgens mijn respondenten is een chakra gekoppeld aan een bepaald thema, zoals het tweede chakra aan water, seksualiteit, toewijding, creativiteit en scheppingskracht.¹⁵⁵

Afbeelding 3: tekening van kristalhealing door Rosa, foto door auteur.

Het pendelen dat Rosa noemt is een techniek waarbij een pendel wordt gebruikt om vragen te beantwoorden. Een pendel is meestal een druppelvormig voorwerp gemaakt van een edelsteen, die hangt aan een kettinkje of stukje draad. Jessica gebruikt haar pendel om informatie te ontvangen van haar intuïtie: “De pendel is voor mij ook een tool om met je intuïtie in contact te komen. Al die antwoorden heb je zelf, je hebt dat allemaal hier [wijst naar hart]. Dit is meer

¹⁵⁴ Zie onder andere transcript Jessica.

¹⁵⁵ Mirjam heeft haar winkel onderverdeeld op basis van de chakra's. Op de muur staan deze kwaliteiten gekoppeld aan het tweede chakra. Vervolgens staan daarbij allerlei stenen die helpen met die thema's.

een soort ja gereedschap om ernaar te luisteren zeg maar...”¹⁵⁶ De respondenten gebruiken bijvoorbeeld een pendel om ja-nee vragen mee te beantwoorden. Als de pendel een specifieke richting op beweegt weet de respondent wat het antwoord is. “Toen ik nog vrijgezel was deed ik het op Tinder. Als ik het dan niet wist moet ik dan rechts of links swipen even pendelen haha.”¹⁵⁷ Een pendel wordt dus in allerlei contexten gebruikt.

Rosa en Ronald boden mij een kristalhealing aan. Zij vonden het belangrijk dat ik de stenen zelf zou ervaren. Rosa vertelt dat zij cliënten ontvangt die niet lekker in hun vel zitten, niet bij hun gevoel van eigenliefde kunnen, stress ervaren of de draad in hun leven een beetje kwijt zijn.¹⁵⁸ Volgens Rosa voelen zij zich na een healing meer ontspannen:

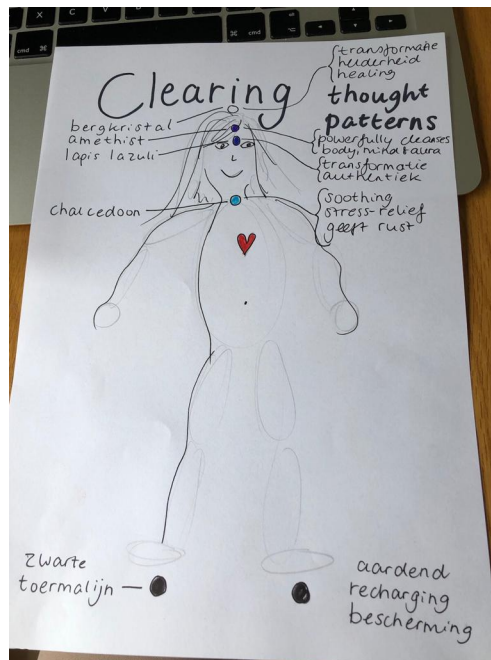
Gewoon meer ontspannen. Ja wat ik wel heel erg probeer is om mensen een zinvoller leven te laten, klinkt heel lullig van jij leidt nu geen zinvol leven, dus ik... Maar ja meer verdieping en meer dat ze dichterbij zichzelf komen en voelen van ja ik ben gewoon thuis bij mezelf, in mezelf.

Op afbeelding 4 tekende Rosa hoe mijn healing bij haar eruit zou zien. Op de afbeelding wordt zichtbaar dat op een aantal chakralocaties edelstenen worden geplaatst. Van tevoren spraken Rosa en ik elkaar telefonisch. Zij vroeg of er een bepaald thema was dat speelde in mijn leven. Ik gaf aan dat ik nogal druk was in mijn hoofd, dus dat we ons wat mij betreft daarop konden richten. Rosa zou stenen uitkiezen die helpen met dat thema. Dit werden de bergkristal, amethyst, lapis lazuli en chalcedoon.

¹⁵⁶ Transcript Jessica.

¹⁵⁷ Transcript Jessica.

¹⁵⁸ Transcript Rosa.

Afbeelding 4: Rosa haar tekening van mijn kristallegging, foto door auteur.

Voorafgaand aan de kristalhealing pendelde Rosa mijn chakra's af om te kijken welke uit balans waren. Volgens Rosa doen mijn eerste twee chakra's het redelijk goed, maar is de rest uit balans. Vervolgens neem ik plaats op het matje (zie afbeelding 5).

Afbeelding 5: plek waar ik lag tijdens de kristalhealing, foto door auteur.

Voordat zij de stenen op mij legt reinigt zij de ruimte met een spray, een veer en kleine belletjes. Ik heb mijn ogen al dicht, dus ik hoor alleen wat zij doet. De stenen plaatst zij op mijn lichaam van beneden naar boven. In het begin voelt het best zwaar, maar na een tijdje voel ik de stenen niet meer liggen, alleen de steen op mijn keel blijft voelbaar. Rosa legt uit hoe zij tijdens een healing te werkt gaat:

Als ik een healing doe dan maak ik echt contact met de hoge energie, dat pure. En dat laat ik via deze kant [van boven naar beneden] door je heen stromen door alle chakra's. En met een hele soort andere energie vanuit de aarde, aarde, de nourishing, voedend, en dat laat ik laat maar zeggen van onderaf door je lichaam komen.

Gedurende twintig minuten lig ik op het matje en geeft Rosa mij een healing. Ik voel een soort warmte door mijn linkerbeen stromen. Als het voorbij is slaat zij op een klankschaal en gaat zij langs mijn lichaam met heilig hout. Na afloop pendelt zij opnieuw mijn chakra's. Zij geeft aan dat de meeste een stuk beter in balans zijn, maar dat het vooral gaat om hoe ik mij voel.

Bij Ronald verloopt de kristalhealing anders. Hij geeft aan niet per se het chakrasysteem te volgen, maar meer intuïtief te werken. Toch krijgt Ronald een paar dagen voorafgaand aan de healing tijdens een mediatie door dat we iets met mijn derde chakra moeten. In tegenstelling tot Rosa kiezen Ronald en ik van tevoren samen de edelstenen uit. Ik kies voor een amethyst citrien, rozenkwarts en tijgeroog die uiteindelijk boven mijn hoofd komen te liggen. De healing vindt plaats in de meditatiekamer van Ronald, zie afbeelding 6. Hier hangt een prettige sfeer: overal liggen kristallen op de grond, een blauwachtig schilderij en een kleurrijk kleed hangen tegen de muur. In een hoek op de grond staat een beeld van een vrouwentorso, een trommel, een klankschaal, kaarsen en een aantal veren. Ronald begint de kristalhealing met een geleide meditatie waarbij hij vraagt of ik mijn hart, bekken en hoofd met elkaar kan verbinden alvorens ik deze lichaamsdelen met 'moeder aarde' en het universum verbindt. Vervolgens mag ik van Ronald wit licht door mijn lichaam laten stromen: vanuit het universum door mijn lijf, afvoerend naar de aarde. Daarna begint Ronald de stenen om mij heen en op mij neer te leggen. Zoals is te zien op afbeelding 6 liggen rondom het matje waarop ik lig allerlei stenen. De edelsteen op afbeelding 7, de merliniet, lag op het gebied bij mijn hart. Tijdens de healing zong Ronald mantra's en als de healing wordt afgerond slaat hij een aantal keer op een klankschaal.

Afbeelding 6: plek van de kristallegging door Ronald, foto door auteur.

Afbeelding 7: edelsteen op hartgebied tijdens healing, foto door auteur.

Meerdere respondenten geven kristalhealingen en -leggingen aan cliënten. Volgens mijn respondenten helpen de stenen mensen bij bepaalde fysieke en emotionele klachten. De stenen zijn in zo'n context therapeutische tools. De lievelingssteen van 58-jarige Laura is de rhodochrosiet, omdat deze zou helpen in het verwerken van jeugdtrauma's:

Een van mijn favoriete is rhodochrosiet. [...] Dat is een van de stenen waarvan ik denk dat die het meest effectief is om mijzelf en dus ook andere te helpen met het leed van het innerlijk kind, dus alle auwies die we hebben van, van het opgroeien. Rhodochrosiet is daar een hele verzachtende steen voor. En iedereen die ik ken heeft die auwies, dus eh dat is zo'n steen dat is er een die goed is voor iedereen. Het is een hele zachte, een hele lieve steen.

Na een kristallegging maken mijn respondenten de edelstenen schoon, omdat deze de energie van hun cliënten opnemen. Ronald en Rosa benadrukken allebei dat zij na de healing de stenen extra reinigen.

Reinigen, opladen en stenen teruggeven aan de aarde

In dit deel wordt het reinigen, het opladen en het teruggeven van stenen aan de aarde onder de loep genomen. Deze drie praktijken zijn standaardpraktijken in de edelstenenwereld. Alle respondenten voerden deze uit of waren kritisch op de invulling ervan. De praktijken onthullen een aantal spelregels van de stenen. Wat zal blijken is dat in de uitvoering van deze praktijken het volgen van je eigen gevoel en intuïtie wordt benadrukt, maar dat tegelijkertijd een aantal specifieke spelregels zijn opgesteld. Hoe navigeren mensen tussen deze ogenschijnlijke paradox?

Het reinigen van edelstenen

Onder de respondenten bestaat een brede consensus over dat stenen die worden gebruikt of ingezet door mensen regelmatig moeten worden gereinigd. De visies lopen uiteen over welk deel van de steen precies wordt schoongemaakt tijdens een reiniging. Is het een spanning in de aura om de steen heen? Of draait het om het binnenste, de daadwerkelijke energie van de edelsteen? Ook zijn verschillende schoonmaaktechnieken geschikt, afhankelijk van de persoonlijke voorkeur van de respondent. Bijna alle stenen-maatjes zijn van mening dat het belangrijk is om edelstenen regelmatig te reinigen. Voor Mirjam is het reinigen van belang om het verleden van de steen te wissen, de sfeer eruit te halen:

De grootste zuivering die ja kan doen met stenen als je alle elementen gebruikt van deze aarde, dus dat is aarde, water, vuur en lucht. He dus dan doe je ze bijvoorbeeld met een erf-ring van iemand, kijk als het goed voelt, dan is het niet erg, dan moet je hem vooral omdoen. Maar als je hem omdoet omdat ie van oma is geweest en oma heeft een heel armoedig leven gehad, of heel veel pijn gehad of heel veel emotionele ellende of drie oorlogen meegemaakt snap je? Dan is het beter denk ik om die sfeer er in ieder geval uit te halen en dan wel die symboliek om te doen van die ring die was van mijn oma. En dat zou je dan kunnen doen, maar ook dat moet je voelen of het genoeg is... [...]

Volgens Mirjam wordt alles wat de steen van zijn vorige eigenaar heeft opgepikt opgeruimd door een uitgebreide reiniging. De steen lijkt vervolgens klaar voor zijn nieuwe taak in het hier

en nu. Laura legt uit dat stenen moeten worden schoongemaakt om optimaal te blijven werken voor mensen:

En schoonmaken in de zin van: de meeste stenen nemen energie op. Er zijn er een paar die dat niet doen. Dus je moet dat schoonmaken omdat zo'n steen anders op een gegeven moment ophoudt met het functioneren voor jou. Of je raakt hem kwijt of hij breekt en dat is natuurlijk gewoon allemaal jammer.

Volgens Laura kan het gevolgen hebben als een steen niet goed wordt schoongemaakt. Meerdere respondenten wijzen op het verband tussen onvoldoende reiniging en het breken van stenen. De 38-jarige Faya is eigenaar van het plantenasiel in Dordrecht. Zij beschrijft hoe zij het breken van een steen ziet als een soort aanwijzing:

Het is voor mij wel altijd een teken dat, dat ik of te laks ben geweest met het schoonmaken van de steen waardoor er gewoon te veel spanning op is gekomen, want zelfs als een steen valt dan is dat of mijn eigen onzorgvuldigheid geweest ehm of er, er is in het veld gewoon te veel spanning geweest dat ie toch wel ergens, of ie nou valt of dat ie op wat voor een andere manier breekt dan was ie toch wel gebroken zeg maar. Dus ik beschouw dat in de meeste gevallen wel als een teken dat ik zorgvuldiger met de energie moet omgaan en het beter schoon moet houden.

Voor Faya is het breken van een steen niet simpelweg een ongelukje. De gebeurtenis dient als een herinnering dat zij beter voor de stenen moet zorgen. Het breken van stenen is voor andere respondenten juist een teken dat een steen uitstekend zijn werk heeft gedaan:

Dan heeft ie heel goed geholpen haha. Ja ik heb wel eens gehad echt mensen die best wel ziek waren, die ik dan een steen gaf en die ze op hun buik moesten houden en binnen een half uur toen was ie gebroken. Dus dan krijg je wel een hele mooie wisselwerking. En de tranen stroomden ook over haar wangen. Ja dan krijg je natuurlijk helemaal een dankbaarheid gewoon voor die krachten en de aarde en de energieën die erin zitten.¹⁵⁹

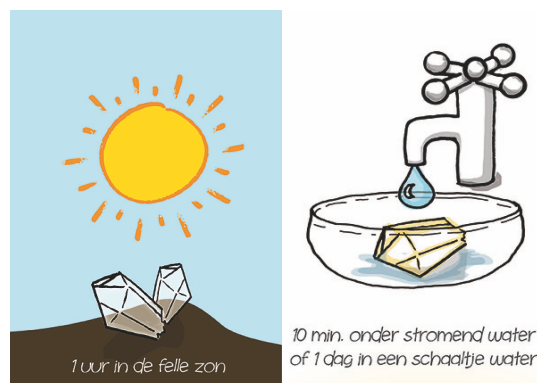
Faya en Mirjam interpreteren de oorzaak van het breken van een steen totaal verschillend. Faya ziet het een waarschuwing om zorgvuldiger met de energie van de steen om te gaan, terwijl Mirjam het als de succesvolle uitkomst van een goedwerkende steen ziet. Deze twee meningen staan lijnrecht tegenover elkaar. Het toont een zekere mate van diversiteit aan opvattingen in

¹⁵⁹ Transcript Mirjam.

de edelstenenwereld aan. Mirjam noemt bovendien een terugkerend thema's in relatie tot de stenen: de natuur. De aarde bevat volgens haar allerlei helende energieën. De natuur speelt tevens een belangrijke rol in het reinigen. Hannah legt uit dat het belangrijk is om stenen te reinigen omdat mensen de edelstenen toedekken met hun eigen energie:

Als je een edelsteen bij je draagt heb je een energie-uitwisseling, informatie-uitwisseling ook. Jij ontvangt dan de informatie van de edelsteen en de edelsteen ontvangt ook weer informatie over jou en dat blijft aan die edelsteen hangen. Dat bedekt hem, dat bedekt op een gegeven moment ook z'n eigen energie. Daarom maak je ze schoon. Ehm, dus aan de ene kant de informatie die het bedekt aan de andere kant hebben we ook, zijn we ook een soort elektrisch geheel met allemaal spanning dat we omzetten en de edelstenen nemen deels ook de spanning van ons over, waardoor we ons meer ontspannen voelen. En spanning [van de edelsteen] kan je goed afspoelen door stromend water [waardoor de steen ontlad]. Dan hebben we het even over de stenen waarbij dat dan mag.

Volgens Hannah wisselen de mens en de steen informatie uit. Om een steen optimaal te laten werken moet deze regelmatig worden gereinigd, anders blijft deze informatie aan de steen kleven. Een steen lijkt vol te kunnen raken met informatie van een persoon, waardoor hij zijn eigen kwaliteiten niet meer kan uitdragen. Hannah maakt een onderscheid tussen de energie van een steen en de statische elektriciteit om een steen heen. In het laatste geval gaat het om het ontladen van de spanning die een steen meedraagt. Ik vind het een opvallend onderscheid, omdat ik mij afvraag wanneer die spanning dan wordt omgezet in de informatie die een steen opslaat. Wat is precies het verschil? Om een steen te ontladen, de statische elektriciteit weg te nemen, raadt Hannah de volgende technieken aan (zie afbeelding 8). De steen in fel zonlicht leggen of onder stromend water houden.

Afbeelding 8: het ontladen van stenen, afbeelding via Hannah.

De rol van de natuur zal meermaals terugkeren in dit onderzoek. De meeste respondenten werken met de zogenoemde vier elementen om hun stenen te reinigen: aarde, water, vuur en lucht. Louise maakt hier ook gebruik van, maar noemt tevens in mijn ogen een verassend product: plastic. In eerste instantie zou ik plastic niet associëren met edelstenen, omdat het geen natuurproduct is. Toch heeft Louise er positieve ervaringen mee. Louise benadrukt dat stenen net zoals mensen overprikkelt kunnen raken:

Weetje wat ik sowieso soms merk is dat stenen ook heel erg opknappen door ze gewoon even in plastic te verpakken en in de kast op te bergen, want dan kunnen ze even helemaal bij zichzelf komen. Net als met een mens als je die de hele dag in de Kalverstraat zet worden we helemaal knettergek. En zo'n steen wil ook wel eens even rust dus dan komt ie dus even helemaal weer in z'n eigen energie. Dat is één en twee inderdaad soms onder stromend water. Bijna alle stenen vinden het heel fijn om even lekker buiten te liggen. Niet alle stenen kunnen tegen stromend water. Sommige stenen bestaan uit koper of ijzer en dan gaat het ... [fout, deze stenen kunnen verdwijnen, verkleuren of beschadigen] als je die in het water legt.

Ronald maakt zijn edelstenen schoon met de violette vlam van Saint-Germain. Hij legt uit dat het een opgestegen lichtmeester is, die wordt geassocieerd met de kleur violette. De graaf van Saint-Germain leefde in de achttiende eeuw in Frankrijk. Hij wordt in verband gebracht met allerlei zogenoemde occulte praktijken. Volgens Ronald zou de violette vlam een hele hoogtrillende, schoonmakende kracht zijn. Tijdens een cursus test Ronald uit of een ervaring die hij heeft wordt gedeeld door zijn cursisten:

[...] Je kan ook een kristal met water of met volle maanlicht doen, maar je kan ook de violette vlam van Saint-Germain verbinden met het kristal. En het interessante is, dat is leuk, want het is ook een ontdekkingstocht dat ik op een gegeven moment tijdens een cursus [...] toen kon ik eigenlijk, hoorde ik eigenlijk van 30, 40, 50, 60, dacht ik oh leuk ik kan dus horen hoe schoon het kristal is. En het leuke is dan, en in het begin denk ik dan ja dat zullen die cursisten wel heel maf vinden, maar ik zei kijk maar of dat gaat bij jullie. En zeiden ze allemaal ohja, ja hij is helemaal schoon.

Ronald hoort van de steen of deze voldoende is gereinigd. Het reinigen van de stenen maakt het object flexibel inzetbaar. Naar mijn idee dient het als een ritueel om een eerdere taak van de steen af te ronden en een nieuwe taak op te starten. Het reinigen maakt de stenen uitermate geschikt voor kristalleggingen, omdat één steen voor allerlei verschillende cliënten gebruikt

kan worden. De informatie van de vorige cliënt wordt gewist met iedere schoonmaak. Een steen zou vrij snel onbruikbaar zijn als de praktijk van het reinigen niet bestond. Rosa dompelt de stenen na afloop van een kristallegging onder in een uitgebreid schoonmaakprogramma:

Als ik de stenen gebruik voor een legging dan gaan ze laat maar zeggen helemaal de vaatwasser in, dat kan niet, maar ja dan ben ik heel hygiënisch en dan niet alleen voor de hygiëne, maar vooral voor de energie. Ze moeten echt afgespoeld worden en zeker een dag of drie in het water liggen en weer spoelen tussendoor. En dan leg ik ze vaak op de amethyst grote en dan opladen weer op die paarse plaat. Ja nu ligt er toevallig wat op [een kleedje], maar vaak liggen zij er rechtstreeks op. En dan gaan ze gereinigd, ik heb die bakken daar neergezet, dan gaan ze in die bakken, soort bij soort. En als ik ze dan weer nodig heb, nu wist ik bijvoorbeeld dat jij kwam, dan gaan die stenen ook weer nouja opladen.

Rosa is dagen bezig met het reinigen van de stenen na een kristallegging. In relatie tot het werken met de energie van een ander, benadrukken de respondenten dat het extra belangrijk is om stenen grondig te reinigen:

Als ik echt stenen met mensen heb gebruik dan echt goed schoonmaken. Vaak doe ik het dan met salie, want dan weetje daar zit ook energie van andere mensen aan vast en dat wil je gewoon niet. Dat is ook echt iets wat ik heb moeten leren hoor.¹⁶⁰

Jessica geeft aan dat zij in contact gaat met de stenen om haar reinigings- en oplaadmethode te bepalen:

Ja ik luister heel erg naar ze. Naar wat ze willen. Je hebt natuurlijk heel veel manieren om ze schoon te maken en om ze te verzorgen. Ik gebruik vaak salie, soms leg ik ze even in het water. Ik heb nu daar ook toevallig even wat stenen liggen met zout [respondent wijst naar glazen bakjes op de grond voor het raam]. Ehm, ja wat doe ik nog meer. Ja en opladen, opladen doe ik vaak zelf met mijn eigen energie. Nou niet mijn eigen energie maar het licht van boven. En met de maan natuurlijk, bij volle maan leg ik ze vaak in het maanlicht. [...] Ja, zo dus of palo santo gebruik ik trouwens ook vaak. De stenen vertellen mij eigenlijk wat zij willen.

¹⁶⁰ Transcript Jessica.

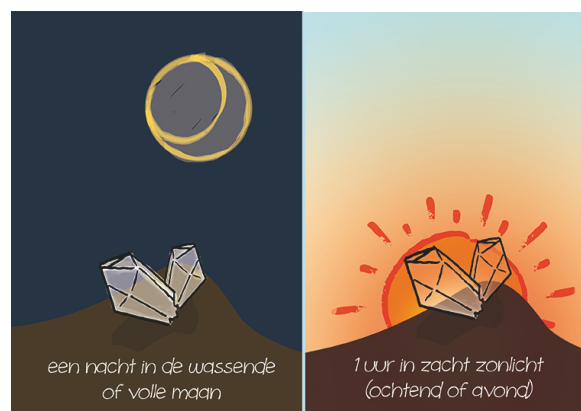
Volgens Jessica vertellen de stenen haar wat zij willen. Zij heeft een breed palet aan mogelijkheden tot haar beschikking om de stenen schoon te maken, maar kiest per situatie wat het beste past. Jessica legt de autoriteit bij de stenen neer in deze praktijk.

In het kader van het thema autoriteit zal het reinigen verder worden besproken. Een zekere spanning is zichtbaar in hoe met de stenen wordt gewerkt. Enerzijds worden vrij specifieke instructies gegeven voor het reinigen terwijl anderzijds wordt benadrukt dat het belangrijk is om je eigen gevoel te volgen. Hoe gaat mijn respondenten daarmee om?

Het opladen van edelstenen

Een praktijk die nauw is verbonden aan het reinigen, is het opladen van edelstenen. Het opladen vindt plaats op verschillende manieren. Voor een aantal stenen-maatjes is het vanzelfsprekend gekoppeld aan het reinigen, omdat het opladen de werking van de edelstenen zou versterken.¹⁶¹ Bij deze praktijk is eveneens een centrale rol weggelegd voor de natuur. Andere stenen-maatjes laden hun edelstenen op met intenties of boodschappen. Soms wordt dit door de respondenten programmeren genoemd: de stenen krijgen dan een hele specifieke taak mee. Andere respondenten vinden het onzin dat mensen denken edelstenen van miljoenenjaren oud te kunnen opladen met een ritueel. Het opladen van edelstenen geeft inzicht in de manieren waarop de stenen-maatjes zich tot de stenen verhouden: nemen zij een actieve houding in of stellen zij zich meer ontvankelijk op?

Hannah adviseert het opladen in zacht zonlicht, of in de wassende of volle maan (zie afbeelding 9):

Afbeelding 9: Opladen van stenen, afbeelding via Hannah.

¹⁶¹ Afbeeldingen via Hannah.

Jessica laadt haar stenen op met intenties. Zij geeft regelmatig geboortestenen cadeau. Jessica visualiseert in zo'n situatie het toekomstbeeld van een pasgeboren baby en vraagt dan aan de steen of deze het beeld wil dragen:

Nou bijvoorbeeld wat ik zelf ook altijd doe als in mijn omgeving een kindje wordt geboren dan geef ik vaak als cadeautje vaak een birthstone. Dus dat is dan een edelsteen die past bij de maand waarin het kindje is geboren, maar ook qua wezen, qua persoonlijkheid matcht met de persoonlijkheid van het kindje. Ja, hoe weet ik dat dan, dat is iets energetisch, dat voel ik aan. En dan visualiseer ik het leven van het kindje als mooi en gezond en voorspoedig dat beeld visualiseer ik. En dat vraag ik of de steen dat beeld wil dragen. En dan is dat mijn cadeau aan het kindje.

Deze manier van opladen gaat niet over het versterken van de werking van de edelstenen, maar over de steen actief een gerichte taak geven. Mirjam benadrukt de verschillende manieren waarop stenen gebruikt kunnen worden:

Kijk als je stenen gebruikt als gidsen of als een leraar of een lerares dan is dat wat anders dan als je een steen gaat gebruiken voor een kwaal of ergens waar je last van hebt. Of die nou fysiek of emotioneel of geestelijk is.

Het onderscheid dat Mirjam hangt samen met wat voor een soort relatie mensen aangaan met de edelstenen en in hoeverre de persoonlijke wensen van die persoon bepalend zijn in hoe zij met de stenen omgaan. Jessica geeft de stenen een specifieke taak als zij deze oplaadt als geboortesteen. Mirjam stelt zich liever iets ontvankelijker op: “[...] want die steen die heeft die wijsheid al, denk ik.”¹⁶² Esther is kritisch op de praktijk van het opladen van edelstenen. Zij vindt het onbegrijpelijk dat mensen denken een steen op te kunnen laden. Zij zouden hun eigen invloed overschatten en de kracht van de steen onderschatten:

Ik geloof ook niet dat we een steen kunnen opladen. Alsof wij weer energie in de steen gaan stoppen. Zo'n ding is miljoenen jaren oud, laten we het alsjeblieft zien voor de kracht wat het is. Dit is miljoenen jaren geleden gevormd onder hoge druk, onder bizarre omstandigheden. En dan denken wij mensen door het even in een badje van bergkristal te leggen dat we energie in zo'n steen stoppen? [...].

¹⁶² Transcript Mirjam.

Esther is van mening dat wij als mensen weinig invloed hebben op de energie van de steen. Volgens Esther kunnen mensen beter zelf van het maanlicht gaan genieten, in plaats van hun stenencollectie te verzamelen voor het raam of in de tuin:

Ga zelf in dat maanlicht zitten. Ga daar zelf van genieten in plaats van dat je je hele, bovendien wij hebben hier nou ik wil niet eens weten hoeveel stenen we hier hebben liggen. Moet ik die allemaal in het maanlicht gaan leggen dan? Dan ben ik wel even bezig.

In het opladen van edelstenen komen verschillende houdingen ten opzichte van de stenen naar voren. Is een steen meer een gebruiksvoorwerp, een instrument om een doel te bereiken om iets op te lossen of een leraar of lerares die mijn respondenten helpen in wat zij spirituele ontwikkeling noemen?

Het teruggeven aan de aarde

De laatste praktijk die nauw verwant is aan het reinigen en opladen van stenen, is het teruggeven van edelstenen aan de aarde. De natuur loopt als een rode draad door het werken met de stenen. Wat zegt dit over hoe de stenen-maatjes de natuur waarderen en zich tot de natuur verhouden? Volgens mijn respondenten is het niet altijd mogelijk om stenen te reinigen, omdat zij soms zijn uitgeput. Daarom geven sommige respondenten deze stenen terug aan de aarde. Volgens Louise is deze praktijk vergelijkbaar met het begraven van mensen nadat zij zijn overleden:

Ja en soms weet ik het ook gewoon niet. Soms zie ik dat een steen wel wat vervuild is, maar dan lukt het gewoon niet om hem schoon te krijgen. Ehm, de stenen kunnen ook overlijden of ziek zijn. Dan zijn ze gewoon... Ik had dat laatst nog met iemand en die heeft hem dan in het bos begraven. Dat dus het is niet zo dat ze altijd maar schoon nog kunnen, net als met een mens.

Louise vergelijkt de stenen hier met levende wezens zoals mensen, dieren en planten die kunnen sterven. Uit de bovenstaande ervaringen komt naar voren dat de stenen voor de stenen-maatjes geen dode objecten zijn, maar een bepaalde vorm van levendigheid bevatten. Jessica geeft ook regelmatig stenen terug aan de aarde. Op eenzelfde wijze als Louise voert zij deze praktijk uit als stenen bijna zijn overleden:

Ik koop het waar het goed voelt, want hé ik ben bijvoorbeeld ook in China geweest en daar wordt het ook veel verkocht. Van die tiggeroog armbandjes zie je daar en he ik voel ze ook. Ik

voel de hartslag als het ware van een steen. En bij heel veel bij die tentjes daar voelde dat gewoon niet goed. En ik weet niet waar het hem dan in zit hoor, gewoon of te weinig liefde gegeven. Soms is een steen ook gewoon klaar en dan moet je een steen teruggeven aan moeder aarde. En dat doe ik ook wel eens hoor. En wat ik merk bijvoorbeeld heel veel die stenen die ik van de Wijze Kater had waren echt al aan het eind van hun latijn, dus die heb ik al heel snel weer moeten teruggeven, dan gooi ik ze in de zee of ik begraaf ze of in een meer of iets. En de stenen die ik bijvoorbeeld bij Hannah koop die zijn levender, meer levensvatbaar.

Volgens Jessica waren de stenen van de Wijze Kater bijna dood.¹⁶³ Jessica spreekt over levensvatbaar wat impliceert dat sommige stenen misschien wat extra hulp kunnen gebruiken. Stenen zitten dus niet vanzelfsprekend vol met levendigheid. De steen lijkt in grote mate afhankelijk van hoe zijn gebruiker voor hem zorgt. Een belangrijke voorwaarde is volgens Jessica of de stenen met liefde worden behandeld: “Dat is voor mij belangrijk, omdat stenen voor mij ook levende wezens zijn. Het is net alsof je in een dierenwinkel zou komen met verwaarloosde konijntjes. Ja, dat is niet fijn om daar te zijn. En in een stenenwinkel waar mensen echt zorgen, echt liefde geven aan de stenen. Ja, dat voel je en dat had ik daar [bij Hannah] meteen.”¹⁶⁴ Toch kan een steen die met liefde is behandeld ook aan het einde van zijn latijn zijn. Mirjam geeft ook regelmatig stenen terug aan de aarde: “En stenen uitgeput, nouja die heeft zoveel gegeven, net als wij ergens zoveel hebben gegeven, dan moet je ook best een beetje uitrusten. Dus dan vraag ik aan die mensen om de stenen weer terug te geven aan de aarde.”¹⁶⁵ Als een steen wordt gestopt in de aarde, wordt de taak van de steen onder de mensen eigenlijk afgesloten. Volgens mijn respondenten kan een steen dan weer voor de aarde zorgen in plaats van voor mensen. Femke heeft laatst allerlei kristallen uitgestrooid op de Soesterduinen:

Wij hebben ook in het begin van de coronaperiode, wij zeg ik, ik doe dat met vriendinnen, hebben wij zoveel stenen teruggegeven aan de aarde, omdat we echt zo voelden dat de aarde ziek is en niet wij [Femke doelt op de coronapandemie]. De aarde, de longen van de aarde zijn ziek. En weetje hierachter is ook het bos en op de Soesterduinen nou we hebben echt gestrooid met stenen, heel veel vrouwelijke Maria Magdalena kristallen, allemaal uitgestrooid over de... en op een gegeven moment was het klaar weetje, doen dachten we nu is het goed.

¹⁶³ Ik betrap mezelf erop dat ik even moet slikken. Ongeveer alle stenen die ik de afgelopen jaren cadeau heb gedaan aan vrienden komen bij de Wijze Kater vandaan. Had ik iets niet opgemerkt?

¹⁶⁴ Transcript Jessica.

¹⁶⁵ Transcript Mirjam.

Volgens Mirjam verdienen de stenen rust, maar staat de praktijk ook in dienst van het waarborgen van de balans op de aarde:

Nou voor mij dat het volume niet veranderd. Dat we de aarde wel mogen gebruiken, maar dan vraag ik ook om de steen te bedanken om de aarde te bedanken. En om op die manier de steen weer een mooi plekje weer te geven. Zodat ie over weet ik veel hoeveel jaar, weer lekker uitgerust is en wie weet wat voor mineralen er dan weer bij zijn gekomen. Ik denk ook dat we zo met de aarde moeten omgaan.

Gedurende het onderzoek kwam ik erachter dat edelstenen onder slechte omstandigheden worden gedolven.¹⁶⁶ Het riep bij mij de vraag op hoe mijn respondenten hun liefde voor de stenen verenigen met deze realiteit? Voor de meeste respondenten blijkt het een ingewikkelde kwestie. Zij wijzen op het feit dat mineralen de grondstof zijn van bijna alle gebruiksvoorwerpen: “Dat troost mij, dan kan ik nog een andere laag van die mineralen pakken die dan doen wat ze volgens mij voor bedoeld zijn.”¹⁶⁷ Mirjam vindt de toepassingen van edelstenen die mijn respondenten kiezen aansluiten op de oorspronkelijke taak van de stenen. Met de praktijk van het teruggeven van stenen aan de aarde lijken de respondenten om te gaan met deze realiteit:

[...] Ik heb ook wel mensen die gingen reizen stenen meegegeven zodat zij ze gewoon konden begraven waar dan ook ter wereld zeg maar. Ehm en ja ik denk ook het heeft ook met respect te maken naar de aarde en naar de steen. Omdat wij al ontzettend delven en ons ontzettend veel toe-eigenen waarvan we dan vinden dat het ons toebehoort, maar wat mij betreft hebben we helemaal niet zoveel zeggenschap over iets als dat wij denken dus ook niet over stenen.¹⁶⁸

Het teruggeven van edelstenen aan de aarde fungeert voor mijn respondenten als een ritueel om het leven van een steen hier op aarde af te sluiten. De haast menselijke behandeling van de stenen als levende wezens door een aantal stenen-maatjes laat zien wat de stenen voor hun zijn, niet dode objecten, maar in leven. Wat zijn de stenen nog meer voor mijn respondenten?

¹⁶⁶ Tess McClure, “Dark crystals: the brutal reality behind a booming wellness craze,” *The Guardian*, 17 September, 2019, <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/sep/17/healing-crystals-wellness-mining-madagascar>.

¹⁶⁷ Transcript Mirjam.

¹⁶⁸ Transcript Faya.

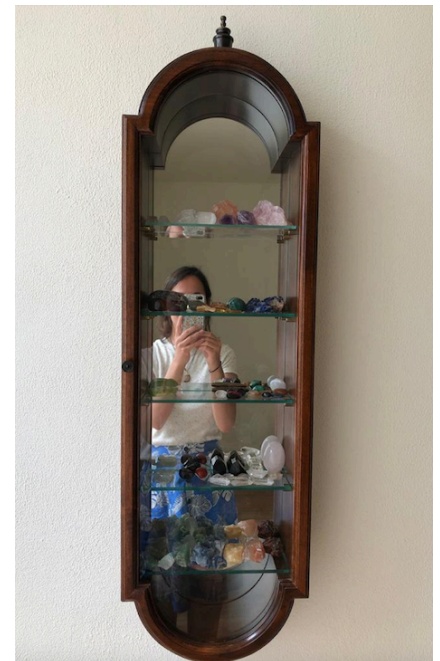
De edelstenenwereld kenmerkt zich door de zojuist besproken praktijken en rituelen. Bij het reinigen, opladen en teruggeven van stenen aan de aarde speelt de natuur een belangrijke rol. Ook wordt het luisteren naar je eigen gevoel en intuïtie regelmatig benadrukt. De rest van de resultaten worden besproken aan de hand van de vier kernthema's: stenen in het dagelijkse leven, edelstenen als bemiddelaar, de rol van autoriteit en het zweverige imago van edelstenen.

5.3 “Mijn leven is stenen, stenen zijn mijn leven”

Stenen in het dagelijkse leven

Op een warme woensdagmiddag ga ik langs bij Jessica in Zwolle. Na een relatiebreuk gaat zij op reis. In die periode heeft zij allerlei fysieke pijnklachten. In Griekenland ontmoet zij een vrouw die kristalhealings geeft:

Ik dacht ik ga gewoon liggen, zij legt die stenen op mij en dan merk ik morgen wel of die pijn weg is. Maar daar gebeurde iets heel anders. Ik kwam echt, ja hoe moet ik dat nou uitleggen. Ik voelde letterlijk dat iets uit mijn lichaam ging. En toen zag ik ook eh, ja heb ik ook mijzelf gezien. Niet zoals je wel eens hoort van bijna dood ervaring, maar dat weet ik dan nu, toen wist ik dat niet, maar dat ik echt mijn ziel als het ware zag. En dat ik ook zag dat het perfect was en compleet. En ja, niks meer aan doen haha. En die ervaring is voor mij toen het begin geweest, om gewoon er meer over te lezen, cursussen hier en daar.

Afbeelding 10: edelstenenkastje van Jessica foto door auteur.

Na deze ervaring die Jessica haar ‘spiritueel ontwaken’ noemt, volgt zij een kirstalopleiding bij Hannah. Sindsdien is zij volledig gegrepen door de edelstenen. In haar woonkamer hangt tussen de eettafel en de bank een spiegelkast (zie afbeelding 10) waarin Jessica een aantal stenen bewaart. Verder liggen overal in de kamer edelstenen verspreid: in de boekenkast, op een kastje dat zij heeft ingericht als altaar (zie afbeelding 11) en in een glazenkom op de eettafel. De setting is typerend voor de zeven respondenten die ik in hun eigen omgeving interviewde. Allemaal waren zij omringd door edelstenen. Niet alleen omdat de respondenten wisten dat ik met hun in gesprek zou gaan over de stenen, maar vooral omdat de stenen een belangrijk onderdeel zijn van hun leven. Mirjam heeft een edelstenenwinkel in Egmond aan

Afbeelding 11: altaar van Jessica foto door auteur.

Zee. Zij is constant omgeven door stenen: “Mijn leven is stenen, stenen zijn mijn leven.”¹⁶⁹ De 55-jarige Femke gaf voordat de coronapandemie uitbrak kristalhealingen en -workshops in Utrecht. Zij heeft eveneens een intieme relatie met de edelstenen. Femke omschrijft dat de stenen verstrengeld zijn met haar leven:

Diep en liefdevol. Ja, weetje ik hoef ook niet m'n best te doen om het te voelen weetje, het is er ook meteen. Het is een soort deel van mij, het is een soort thuis voor mij. Ik zou mij het leven zonder stenen niet meer voor kunnen stellen, want als je in huis kijkt. Ook daar is ook een kristal wat daar staat of in de ramen daar staan ook stenen. Het is gewoon onderdeel van mij zeg maar, van mijn leven, van mijn werk dus ook, van waar ik woon. Overal eigenlijk haha, in de auto, bij wijze van spreken.

De stenen zijn volgens Femke een onderdeel van haarzelf geworden. Ook het leven van de 58-jarige Laura uit Oosterbeek is al dertig jaar verstrengeld met de edelstenen. Tijdens ons interview via Zoom heeft zij een bal van koper in haar hand. Het zal blijken dat de categorie edelsteen wellicht te beperkt is om de objecten te beschrijven waarmee de stenen-maatjes een relatie opbouwen. De bal van koper is in principe geen steen, maar heeft een bepaalde betekenis voor Laura. Iedere dag kiest Laura intuïtief een steen waar zij zich op dat moment tot aangetrokken voelt. Zij draagt eigenlijk altijd een kristal dichtbij zich:

[...] Ik heb bijna altijd een kristal bij mij. Ehm en soms is dat in een broekzak of in een jaszak, soms is dat in een ketting. Soms heb ik ze gewoon in de hand, maar ik heb altijd wel iets bij mij of heel dicht bij mij. En dat is dan, ja dan ga ik eigenlijk puur op mijn gevoel af, want de paar dingen die ik hier dan heb, want ik heb niet zo heel erg veel, in mijn handbagage meegenomen, dan pik ik degene uit waarvan ik denk nou dat voelt lekker op dit moment. En dan zou ik dus dat kunnen gaan onderzoeken op internet of in een boek en kijken wat die steen nou goed voor is. En waarom ik dat dan zou doen, maar dat boeit mij eigenlijk heel weinig.

De stenen die Laura overdag bij zich draagt moeten op dat moment prettig voor haar voelen. Ook als zij gaat slapen, heeft zij een steen in haar hand:

Ik maak er ook nog wel eens een grap over dat mijn native American name, zou sleeps with rocks zijn hahaha. Want ik slaap dus ook altijd met een steen. Ik heb altijd een steen in bed. [...] Meestal is dat een stuk versteend hout [...] En ik word dan ook wel wakker en dan heb ik hem

¹⁶⁹ Transcript Mirjam.

niet in mijn hand en dan moet ik hem eerst zoeken, dan wil ik hem weer in mijn hand hebben voordat ik weer inslaap val.

Laura is niet de enige die slaapt met een steen in bed. Verschillende respondenten vinden het prettig om met een stuk versteend hout te slapen.¹⁷⁰ Versteend hout is niet per se een edelsteen, maar wel een natuurobject. Het slapen met stenen onthult in mijn ogen veel over de intieme relatie die mensen met edelstenen opbouwen: in de hand van Laura geeft de steen een vertrouwd gevoel, maar als zij 's nachts wakker wordt zonder steen kan zij niet meer slapen. Het leven van Faya is ook nauw verweven met edelstenen. Bij belangrijke gebeurtenissen zijn de stenen aanwezig. “Waar ik ook ben, waar ik ook naartoe ga, dan gaat ie gewoon echt mee. Dus alles wat ook maar enigszins belangrijk voor mij is van heel erg tot ceremoniële dingen, dan gaat ie gewoon mee.”¹⁷¹ Haar mesa, een stenenbundel, is altijd nabij, maar Faya benadrukt dat haar relatie tot de stenen niet statisch is:

En dus ik heb ze eigenlijk altijd, ik draag veel stenen en ik heb ze ook altijd om mij heen ofzo, in mijn leefomgeving. En dat is altijd een heel fluctuerend iets, want er zijn stenen die ik soms lange tijd bij me draag en heel dicht bij mij wil hebben. En dat kan dan na een tijdje, wordt dat dan iets minder, en dan is er weer een andere steen die, die die plek dan weer inneemt ofzo. Dus het is een vrij dynamische bewegelijk iets. Maar ze zijn overal, ehm, ja overal waar ik woon, waar ik werk, waar ik leef, zijn altijd stenen.

Faya wordt omringd door stenen, maar welke stenen dat zijn verschilt per periode. Als ik aan Hannah vraag hoe zij stenen gebruikt in het dagelijkse leven geeft zij aan de term gebruiken te associëren met misbruiken. Zij heeft het liever over stenen die ondersteunen.¹⁷² Ik heb aan andere respondenten gevraagd wat zij vonden van de term gebruiken, maar niemand leek daar bezwaar tegen te hebben. Louise suggereerde eventueel termen zoals inzetten of samenwerken. De opmerking van Hannah onthult iets over het belang dat zij hecht aan respect voor de stenen. Een edelsteen is voor haar niet zomaar een gebruiksvoorwerp.¹⁷³ Is het mogelijk dat ik met het kiezen van de term gebruiken ben uitgegaan van een functionalistische benadering van de rol van stenen in de levens van mijn respondenten?

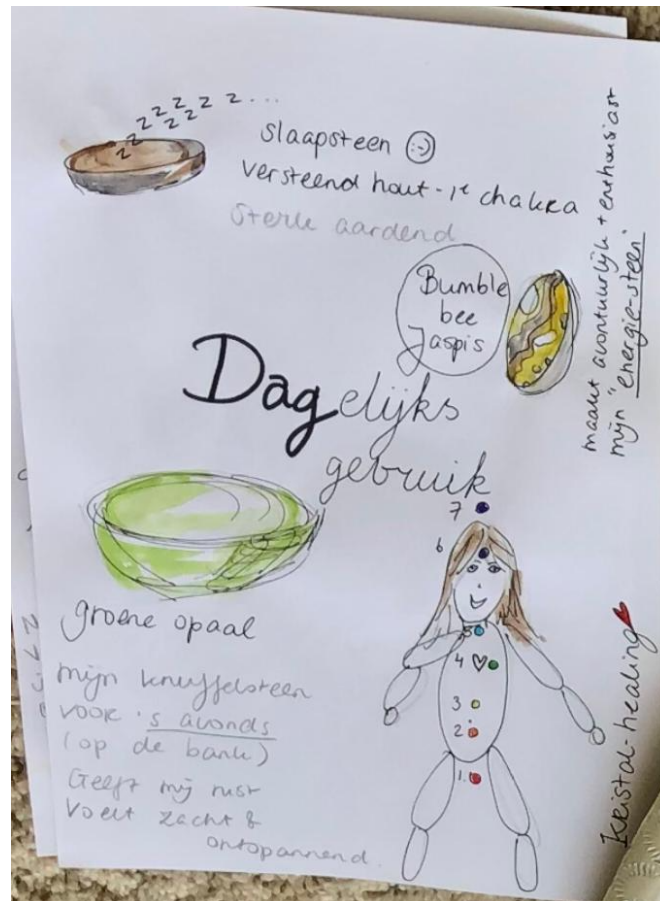
¹⁷⁰ Dit geldt voor Jessica, Mirjam, Rosa, Ronald. Alhoewel Ronald een stuk tijgerijzer onder zijn bed heeft liggen, de steen niet in zijn bed neemt.

¹⁷¹ Transcript Faya.

¹⁷² Transcript Hannah.

¹⁷³ Deze houding wordt gedeeld door meerdere respondenten. De praktijk van het stenen teruggeven aan de aarde hangt hier nauw mee samen. Deze wordt verderop in dit hoofdstuk besproken.

Rosa werkt als healer. Zij heeft drie edelstenen die zij dagelijks gebruikt (zie afbeelding 12): een stukje versteend hout, een bumble bee jaspis en een groene opaal. Rosa noemt de stenen op de tekening haar slaapsteen, knuffelsteen en energiesteen. Op de afbeelding tekent zij hoe de stenen op verschillende momenten in haar dag een rol spelen.

Afbeelding 12: Tekening van Rosa, foto door auteur.

De groene opaal, een ronde steen linksonder in de tekening, noemt Rosa haar avond- of knuffelsteen. Zij vertelt dat de steen langzaam onderdeel is geworden van haar leven:

[...] Ohja, en dit is dus mijn avondsteen, groene opaal. Ja dat soort dingen en gewoontes dat ontstaat natuurlijk gedurende de tijd, dan ben ik ergens op een hele andere plek en dan zie ik zo'n steen liggen en dan denk ik: ja dit is mijn steen. En dan weet ik daar eigenlijk nog niks vanaf. En dan voel je gewoon. Deze is natuurlijk vrij groot en vrij zwaar. Het is mijn soort knuffelsteen hij is ook heel zacht. Ik zit hier 's avonds mee op de bank zeg maar. Ja als je een beetje in kleermakerszit dan blijft ie wel in je pyjama of ochtendjas hangen. En dan merk ik ook echt, soms ga ik zitten, oh nee waar is mijn steen, nou ik voel mij dan echt ook anders.

Rosa heeft het ritueel gecreëerd om 's avonds met de steen in haar schoot op de bank te zitten. Ook Jessica zit regelmatig met een edelsteen op de bank: “Soms ga ik gewoon lekker even met een steen op de bank zitten. Als in een serie kijk, dan pak ik er lekker eentje bij. Ja zoals je een kat op schoot neemt eigenlijk haha.”¹⁷⁴ Als Rosa de steen 's avonds niet bij zich neemt dan voelt zij zich anders. Op de tekening geeft zij aan dat de knuffelsteen rust geeft en zacht en ontspannen voelt. De steen is in staat om haar gevoel te beïnvloeden. Het belang van een positief gevoel dat een steen teweegbrengt wordt door meerdere respondenten genoemd om bepaalde activiteiten die zij met de stenen ondernemen te verklaren.¹⁷⁵ Daarnaast slaapt Rosa iedere nacht, net als Laura, met een stuk versteend hout. Boven in de tekening koppelt zij de steen aan het eerste chakra. Volgens Rosa werkt versteend hout sterk aardend, wat volgens mijn respondenten aanwezig zijn in je lichaam impliceert. Rosa legt de steen onder haar stuitje, de locatie van het eerste chakra:

Ja dus ik heb een slaapsteen. Ook echt de eerste steen van Hannah dus de eerste cursus, het is een eerste chakra steen, want zij werkte de chakra's af per les. [...] En dan leerde zij je ook te voelen welke hoort bij jou dus je leerde welke van de vier en dan ook nog in het bakje. Haha het was duidelijk voor de coronatijd want iedereen zat overal aan. Ehm, ja ook te voelen welke steen, ja hoort bij jou, resoneert met jou. Ja dat was dus deze. En ik slaap hier ook mee, dat heb ik echt vanaf de eerste dag gedaan. Het eerste chakra is dus je stuitje. Toevallig heeft ie ook een platte vorm dus kan je er ook op slapen, zo'n bonkig ding in je bed is denk ik wat minder.

Rechtsboven in de tekening heeft Rosa een gele steen, de bumble bee jaspis getekend. Zij noemt het haar energiesteen. In het interview vertelt zij deze voornamelijk overdag bij zich te dragen om haar creativiteit te activeren. Op de tekening schrijft zij dat de steen haar enthousiast en avontuurlijk maakt. Ten slotte, tekent Rosa rechtsonder in de afbeelding dat zij zichzelf overdag af en toe een kristalhealing geeft:

Ohja en dat is ook wel iets wat ik regelmatig doe, misschien niet elke dag, maar echt gewoon gaan liggen hier of in mijn bed. En dan de kristallen op mij leggen. Heel vaak uit mijn messa maar heel vaak ook dan denk ik waar heb ik zin in. Dan haal ik stenen uit de stenen voorraad en die gebruik ik dan.

¹⁷⁴ Transcript Jessica.

¹⁷⁵ Laura en Femke benadrukken eerder in dit hoofdstuk ook het belang van een positief gevoel.

Afbeelding 13: de mesa van Rosa, foto door auteur.

Met de stenen die Rosa dagelijks gebruikt heeft zij een nauwe band opgebouwd. Het zijn haar privéstenen. Meerdere respondenten maken een onderscheid tussen hun eigen stenencollectie en een collectie die zij voor werkactiviteiten gebruiken. De stenen uit mesa, de stenenbundel (zie afbeelding 13) noemt Rosa haar werkstenen:

Ja dus dan merk je ook wel, dus die stenen die je vaker gebruikt die gaan ook echt meer leven. Alsof ze sterker worden. Ik word ook nu nog opgeleid door de sjamanen uit Peru. Ja die zeggen dat ook, die stenen moet je echt een soort mee lezen en schrijven. Dus ik heb daar heel veel stenen, maar je kan niet met al die stenen die band opbouwen. Ohja hier is mijn mesa, dat is een stenenbundel. Dus de stenen die daar inzitten daar moet je ook echt een relatie mee opbouwen, want dat zijn echt je werkstenen, je tools zeg maar. En deze, en die ik dan ook gebruik en ook voor andere mensen, maar deze [de stenen van de tekening, afbeelding 12] zijn privéstenen. Maar als je dan zomaar bij wijze van spreken iets, ja zeg maar je zou er zoveel hebben en dan pluk je iets eruit ja dan heb je er toch een andere band mee of ze zijn minder sterk geladen. Sjamanen kunnen ook echt zien en voelen aan zo'n steen van ohja die doet het goed zeg maar.

Naar mate de stenen-maatjes de edelstenen intensiever en langer gebruiken, wordt de relatie met de stenen hechter. Volgens de sjamanen uit Peru gaan stenen beter werken naar mate mensen meer tijd met de stenen doorbrengen. Een relatie met een edelsteen opbouwen is dus een intensief proces dat tijd en inspanning vraagt van mijn respondenten.

Een rode draad in het onderzoek is de hechte relatie die mensen met stenen opbouwen. De stenen zijn niet zomaar gebruiksobjecten, maar krijgen een centrale plaats in de dagelijkse

levens van mijn respondenten. Deze intieme band wordt ook zichtbaar in de manier waarop zij over de stenen spreken. Een aantal beschrijven de stenen als ergens tussen vrienden en familie.

Stenen als vrienden

Laura ziet edelstenen als haar steun en toeverlaat. In 2020 verhuisde zij vanuit de Verenigde Staten terug naar Nederland. Zij mist haar edelstenen, want deze zijn al een paar weken onderweg met de boot naar Nederland, veel langer dan gepland door het uitbreken van de coronapandemie:

Laat ik het zo zeggen, het zijn voor mij wel hele gelijkwaardige partners. Ik ben ook heel voorzichtig met mijn stenen. En als mensen, als mensen ze hanteren dan wil ik ook dat de mensen er voorzichtig mee omgaan. Zoals nu, ik mis mijn kristallen dus ook echt. Ik vind het echt heel vervelend dat ze er nog steeds niet zijn, want ik heb dan zoiets van dat zijn mijn vrienden die bij mij wonen. En ik mis mijn vrienden, want die zijn er nu niet. Ja m'n vrienden en dan vrienden in het kader van steun en toeverlaat toch wel.

Laura heeft ruim 400 stenen in haar bezit. Zij vindt het belangrijk dat mensen voorzichtig met haar stenen omgaan. Ik vraag mij af of Laura met al deze stenen zo'n nauwe band heeft opgebouwd. Ik kan mij voorstellen dat haar collectie daarvoor te groot is. Rosa heeft er een beetje last van dat haar collectie steeds groter wordt:

En ik merk nu ook wel, ik krijg wel eens een steen erbij, ook wel van mijn kinderen, en dan dat ik een beetje zoiets heb van poeh. Het zijn ook iets van, je moet het ook nog onderhouden, ik vind ook dat je er iets mee moet doen.

De stenen doen een beroep op mijn respondenten. Zij vinden het onvoldoende om de stenen simpelweg ergens neer te leggen. De stenen die Faya om haar heen verzamelt, categoriseert zij ergens tussen vrienden en familie:

Nou misschien ga ik wel hele voor jou gekke dingen zeggen, weet ik niet. Maar maakt me ook eigenlijk niet heel veel uit, maar ik heb wel met een aantal stenen in mijn leven een heel nauwe band ofzo. Ik beschouw ze ook wel als, nou goed als ik er een naam aan zou moeten geven dan zit het ergens tussen vrienden en familie ofzo. Zo nauw is het. En dus ik heb ze eigenlijk altijd, ik draag veel stenen, en ik heb ze ook altijd om mij heen ofzo, in mijn leefomgeving.

Faya heeft een nauwe band met de stenen opgebouwd. De stenen zijn bij belangrijke gebeurtenissen in haar leven aanwezig. Het valt mij op dat zij in eerste instantie het gevoel heeft iets vreemds te gaan zeggen. Zij lijkt rekening te houden met het feit dat ik het misschien raar zou vinden om stenen als vrienden te omschrijven. Mirjam ziet haar stenen ook als een soort vrienden: “Nou dat zijn wel mijn leermeesters, maar ook mijn gidsen, mijn maatjes.”¹⁷⁶ Ook Jessica beschrijft de stenen niet als objecten, maar als levende wezens:

Omdat elke steen zijn eigen persoonlijkheid heeft en een steen in dat opzicht ook geen object is, maar meer... Ik zie ze echt als levende wezens. Dus het is meer een soort ja, hoe zeg je dat het is een soort compagnon, een vriend, een levend wezen.

De intieme band die de stenen-maatjes met de stenen ervaren beïnvloedt bovendien hoe zij over de stenen spreken in relatie tot hun eigen levensverhaal.¹⁷⁷

Stenen in het levensverhaal

Als ik tijdens de interviews aan de respondenten vraag hoe zij voor het eerst in aanraking komen met edelstenen, wordt naast het moment dat zij op latere leeftijd erdoor worden gegrepen, het toeval genoemd dat de stenen in hun kindertijd al op een bepaalde manier een rol speelden.¹⁷⁸ Dit wordt echter niet als een toeval geïnterpreteerd, maar als een soort teken dat de stenen altijd al bij hen hoorden. Als Jessica vertelt over haar ‘spiritueel ontwaken’ op Griekenland vindt zij het achteraf niet verwassend zo onder de indruk te zijn van edelstenen:

En achteraf gezien zie ik nu dat ik altijd wel iets met stenen heb gehad. Als kind had ik stenenverzamelingen, nou die zijn toen weer weggegaan. Ehm, en wat ik bijvoorbeeld ook in de periode dat het persoonlijk niet zo lekker ging met die relatie en alles, weet ik nog dat ik mij heel erg aangetrokken voelde tot een ketting met een steen in een winkel. En ik wist toen nog helemaal niks van stenen. En elke keer... En ik zag hem maar ik vond hem te duur, maar ik voelde mij er toch tot aangetrokken. En uiteindelijk dacht ik nou fuck it ik koop hem gewoon. En toen later na mijn ontwaken was ik gewoon nieuwsgierig van wat zou dit dan voor steen zijn dus toen ben ik het bij Hannah, ben ik het gaan vragen. Van ja wat is het dan voor steen en wat

¹⁷⁶ Transcript Mirjam.

¹⁷⁷ De respondenten komen op verschillende manieren in aanraking met edelstenen. Een deel staat door een persoonlijke crisis open voor nieuwe ervaringen, zoals Jessica die na een relatiebreuk in haar eigen woorden spiritueel ontwaakt, of Louise die door een burn-out op zoek gaat naar oplossingen voor haar energie te kort. Een ander deel is al bezig met verschillende vormen van spiritualiteit, zoals Mirjam die leefde als een solitaire heks of Ronald die al langere tijd dagelijks mediteerde.

¹⁷⁸ Zeven van de tien respondenten beschrijven het op die manier: Hannah, Jessica, Laura, Mirjam, Faya, Louise, Esther.

doet ie? En toen bleek het exact te kloppen met de fase waar ik toen in zat en de werking van de steen.

Mirjam was als kind al bezig met stenen. Van haar broer leert zij een trucje om in te schatten of een steen bij haar wil horen:

Nou toen was ik denk ik een jaar of 8. En mijn broer had een Indonesisch vriendinnetje en die waren heel erg bezig met hun spiritualiteit, die mensen en de ouders en de oma van dat meisje. En ook met stenen. En toen kwam mijn broer thuis met een amulet, een rondje van nefriet. Toen zei die als een steen bij je wil horen, dan moet je hem op je voorhoofd plakken, ik was 8 he. En als ie blijft zitten dan, dan hoort ie bij je. En als je goed kijkt dan zit er iemand in die steen. En dat wordt dan jouw begeleider. Dus dat ging ik natuurlijk doen en die steen, die bleef zitten. Ik kon ermee slapen, ik kon ermee lopen. Ik kon alles ermee dus toen was mijn interesse wel gewekt.¹⁷⁹

Louise komt in aanraking met edelstenen als zij ijverig op zoek is naar een oplossing voor haar burn-out. In die periode merkt zij dat edelstenen haar gevoel beïnvloeden en zij besluit een edelstenenopleiding te volgen bij Mirjam. Als ik haar vraag of dat het eerste moment is dat zij met edelstenen in aanraking komt, blijkt dat niet zo te zijn:

Ja, nou het is eigenlijk al eerder, omdat als kind ging ik altijd naar stenenbeurzen. Ik ging mee met mijn ouders. Mijn vader sleep zelf ook stenen toen was ik nog heel klein. Die zaagde ze door de midden en die polijsten ze. En uiteindelijk is dat een beetje verwaterd. Mijn vader is ook overleden toen ik 19 was dus die stenen zijn ook een beetje verdwenen zeg maar.

Deze expliciete benoeming van vroeger in relatie tot de stenen laat zien dat het voor de stenenmaatjes belangrijk is om te noemen dat de stenen eigenlijk altijd een onderdeel waren van hun levens. De stenen zijn al lange tijd verweven met hun levens en onderdeel van een relatie die een langere geschiedenis kent. De functie van een edelsteen als vriend, maatje of familie is naar voren gekomen in dit hoofdstuk, maar wat zijn edelstenen eigenlijk? Hoe leggen mijn respondenten dit uit?

¹⁷⁹ Transcript Mirjam. Daarna heeft Mirjam een hele lange tijd weer niets met stenen. De relatie van haar broer ging uit en Mirjam ging zich in de pubertijd verdiepen in Wicca. Totdat zij jaren later een edelstenencursus volgt, een steen vastpakt en alleen maar kan huilen. Het voelde voor haar als thuiskomen.

5.4 Wat is een edelsteen?

In dit deel van de resultaten wordt besproken wat edelstenen eigenlijk zijn. In het verlengde van de eerder besproken praktijken in het introducerende hoofdstuk over de edelstenenwereld (reinigen, opladen en teruggeven aan de natuur) wordt in dit hoofdstuk de functie van een steen als medium blootgelegd. Het reinigen van de stenen demonstreerde dat stenen voor mijn respondenten dragers zijn van informatie. De stenen moeten regelmatig worden schoongemaakt, omdat deze informatie uitwisselen met zijn gebruikers. Een steen als bemiddelaar geeft informatie door, maar in de edelstenenwereld blijken verschillende gradaties van informatie te bestaan afhankelijk van de trilling van de edelsteen. Tevens zijn niet alleen edelstenen bemiddelaars, maar ook gewone keien en kiezels. Een edelsteen als medium geeft inzicht in hoe de edelstenen functioneren voor de stenen-maatjes en welke voorwaarden zij verbinden aan werken met de stenen.

Edelstenen als bemiddelaars

Hannah beschrijft de stenen als tastbare stukjes spiritualiteit: “Voor mij zijn edelstenen tastbare stukjes spiritualiteit. Echt gematerialiseerde spiritualiteit. [...] Het straalt een kwaliteit uit. Het straalt voor mij een geestelijke kwaliteit uit.”¹⁸⁰ De omschrijving van Hannah brengt de edelstenen letterlijk in de sfeer van materialiteit. Jessica vertelt hoe zij tijdens haar kristalopleiding het vormingsprincipe krijgt uitgelegd en zich ineens realiseert wat de stenen eigenlijk zijn:

Toen viel bij mij echt het kwartje van wat edelstenen zijn in essentie, namelijk wezens die zulke enorm transformerende processen hebben doorgemaakt dat zij exact om die reden jou daarbij ook kunnen ondersteunen. He, net zoals bijvoorbeeld als jij de ervaring hebt dat je moeder is overleden dan kan je iemand die dat dan meemaakt, kan je dan daarbij ondersteunen omdat je weet wat het is. Nouja, edelstenen werken ook zo.

Volgens de stenen-maatjes zitten stenen vol met levenservaring die zich in de miljoenenjaren dat zij bestaan heeft opgebouwd. Dankzij die ervaringen kunnen zij mensen ondersteunen in allerlei soorten processen van wat mijn respondenten persoonlijke en spirituele ontwikkeling noemen. Mirjam vindt het moeilijk als de huidige populariteit meer invloed heeft op iemands belangstelling voor de stenen dan een werkelijke ervaring met een steen:

¹⁸⁰ Transcript Hannah.

En soms krijg ik in één maand drie verschillende namen voor één steen, dat is afhankelijk van welk boek ze hebben gelezen ook, in welk stuk ze zitten. Ehm... ik vind het ook grappig, want ook die verhalen zijn waar, maar het is niet altijd geaard kan ik je vertellen. Maarja, wie ben ik, want zo ben ik zelf ook bezig geweest dat mag he. Maar dan is populariteit of wat iemand gezegd heeft, heeft bijna meer impact gehad dan dat zo'n steen daadwerkelijk met iemand doet, dat is tenminste wat ik zie. En dat vind ik dan wel eens moeilijk. Ja wie ben ik? Dus dan weet ik eigenlijk ook dat het hoogstwaarschijnlijk vluchtig zal zijn. [...] En dat vind ik dan zielig voor de stenen weetje.

Mirjam noemt het belang van geaard zijn als een voorwaarde om op een in haar ogen respectvolle manier met stenen te werken. Als iemand gebruik wil maken van de omvangrijke informatie die de stenen dragen, dan moet diegene om te beginnen geaard zijn. Deze voorwaarde wordt door meerdere respondenten genoemd. Femke geeft bijvoorbeeld aan hoe belangrijk het is om te aarden:

Waar ik mee begonnen ben en waar ik ook met klanten altijd heel erg op hamer is je aarding. He spirituele mensen hebben heel snel de neiging om naar hoog te gaan, in plaats van dat ze toch ook met twee beentjes op de grond moeten staan. Dus ik ben, dat vind ik eigenlijk het allerbelangrijkste, dat mensen goed geaard zijn en stenen kunnen daar enorm bij helpen. Nouja, dat, dan voel je je benen zwaarder worden, je voeten die gaan tintelen.

Als mensen voldoen aan de voorwaarde van geaard zijn, kunnen zij niet vanzelfsprekend met iedere steen aan de slag. Volgens Ronald is het verstandig om bewust om te gaan met de informatie die de edelstenen bevatten:

Ik geloof dan niet zo in termen van goed of fout, maar ik geloof wel dat een kristal inderdaad energie, trilling kan brengen die voor jou op dat moment niet zo geschikt is. Zoals bijvoorbeeld je hebt meer grondende kristallen meer openende kristallen, nou als jij van nature een heel gevoelig iemand bent die heel makkelijk naar boven opent en je neemt dan een kristal wat je nog meer opent, nou dan kan het letterlijk zijn dat je uit je gronding schiet. Dus ik doe bijvoorbeeld ook altijd bij kristalhealingen dat doe ik intuïtief, maar ik begin altijd eerst met de gronding bij de voeten, dus daar leg ik altijd heel zware, grondende kristallen neer, omdat je niet wil dat als iemand een kristalhealing ervaart en er is niet voldoende gronding, dat iemand helemaal uit zijn gronding schiet, dat is gewoon niet, dat is niet fijn.

Volgens Ronald geven stenen niet vanzelfsprekend informatie door die op dat moment prettig is voor een persoon. Louise heeft aan den lijve ondervonden hoe edelstenen informatie overdragen op momenten dat zij daar niet op zat te wachten. Zij benadrukt eveneens dat het verstandig is om bewust om te gaan met de informatie van de stenen:

Ja, alle stenen leer ik veel van. Voor mij dus dat gebeurt continu is een beetje erg overdreven, maar kijk bij mij in de opleiding kregen we dan ook een jaarsteen enzo. Dat was bijvoorbeeld versteend hout. En dan hoorde ik van de andere mensen dat het zo'n fijne steen was om mee in bed te liggen. En ik had daar een beetje, jeetje, en dan ook nog allemaal prikkels in bed, maar ik dacht nouja dat is kennelijk normaal dus heb ik dat ook gedaan. Maar ik werd midden in de nacht wakker van drie indianen die op een trommel aan het trommelen waren. En ik schrok mij helemaal kapot, want weetje dat was een jaar nadat ik die burn-out had gehad. Ik dacht nu moet ik echt opgenomen worden. Dus ik kan zo diep in die stenen voelen en als je slaapt ligt je eigenlijk helemaal open met je bewustzijn, dus voor mij is dat niet, ik word daar niet rustig van. Maar als ik gewoon bijvoorbeeld lig met een steen voordat ik slaap, dan kan ik wel heel diep voelen waar die steen voor is. Vooral voelen waar nog verkrampingen in mijn lichaam zitten of hoe vast ik nog zit in bepaalde gedachten of oordelen, dus elke steen waar ik dat mee zou doen, leert mij wat. En soms heb ik een steen vast en dan denk ik pffff, nou ik moet even geen steen vasthouden. Weetje want zo'n steen is ook weer informatie. En als je zelf helemaal vol zit dan hoef je niet nog meer informatie daarbij te stoppen.

Midden in de nacht wordt Louise gewekt door drie trommelende indianen, omdat zij met versteend hout is gaan slapen. De informatieoverdracht vindt dus plaats terwijl Louise daar absoluut geen zin in heeft. Zij heeft daar geen controle over, behalve dat Louise in het vervolg bewuster kiest om een steen alleen op bepaalde momenten bij zich te nemen. Ronald beschrijft een ervaring met de *divine mother* steen:

Ik ben er laatst mee gaan mediteren en toen had ik hem hier zeg maar voor mijn buik gehouden. En ik was gewoon aan het mediteren en ineens voelde ik in de meditatie werd ik helemaal meegenomen naar het punt waar het goddelijke vrouwelijke en mannelijke ontstond. Dus zeg maar net na een soort schepping daarvan en dat was eigenlijk een hele mooie ervaring waar ik voelde dat het mannelijke en het vrouwelijke eigenlijk heel zuiver met elkaar konden communiceren waar er geen vrouwelijke wond was, waar het vrouwelijke volledig veilig was. En toen dacht ik nou dit is ook wel apart, want ik ga gewoon op mijn mat zitten en ik ben daar op dat moment helemaal niet mee bezig. En dan heb ik deze steen, de divine mother steen en ja ik werd dus helemaal teruggevoerd naar de energie van de divine mother.

De steen waar Ronald contact mee maakt fungeert als een bemiddelaar tussen hemzelf en de *divine mother*. Via de tasbaarheid van de steen onthult zich een onzichtbare werkelijkheid, waarmee Ronald zich naar eigen zeggen verbindt. De steen fungeert als medium die informatie doorgeeft over het punt waar het goddelijke vrouwelijke en mannelijke ontstond. Mirjam wordt door de stenen ondergedompeld in de gebieden waar zij vandaan komen. De stenen geven haar het gevoel te hebben gereisd:

Ik heb helemaal niet veel gereisd, maar eigenlijk als ik mensen hoor die dat wel hebben gedaan weet ik van elk land nou alles zou ik niet durven zeggen, maar iets af. En dat komt door de stenen, want die komen uit verschillende landen. Zo kan je ook reizen... En dat doe ik dan niet bewust van ik ga nu een reis maken ofzo, er zijn ook mensen die dat zo doen, maar bij mij komt dat vanzelf. Door die steen word ik dan ondergedompeld in het gebied waar zij zijn gegroeid of hebben gezeten of gelegen.

Mirjam verbindt zich via de stenen met allerlei plekken op de wereld. Volgens Mirjam zijn de stenen in staat om indrukken over deze plekken op te slaan en vervolgen op haar over te dragen.

Hoogtrillende kristallen, gewone kiezels

De functie van medium is niet alleen weggelegd voor een edelsteen. Ook gewone stenen blijken in staat om deze rol te vervullen voor mijn respondenten. Rosa is verbaasd als blijkt dat gewone kiezels van een grindpad in Italië volgens haar sjamanen werken:

Ik heb een aantal gewone stenen tussen mijn kristallen zitten die [sic] ook letterlijk een van een grindpad in Nederland en de ander komt van een berg in Italië. En die van het grindpad zijn door de paco's van Peru een soort van goed gekeurd van die en die, ohja die zijn goed. En die hebben ook magische eigenschappen. Dan denk ik ja, dat is toch raar. Op een heel grindpad hoeveel steentjes liggen daar wel niet op... Ik zou zelf ook nooit twee ongelijke stenen hebben uitgezocht, dat is toch raar, want dat voel je op je lichaam en in je handen is het lekkerder om twee dezelfde te hebben, maarja zij zeiden echt die en die. En die zijn dus gewoon van een grindpad of wat zijn het rivierstenen ofzo. Maar doordat je, je gebruikt ze vaak en je gebruikt ze alleen voor dat doel en je reinigt ze weer goed. En zij zijn door hun ook weer ingewijd, ja daardoor werken ze.

Rosa vindt het vreemd dat stenen van een grindpad de eigenschappen van edelstenen dragen. In deze situatie vertrouwt zij op de autoriteit van de paco's uit Peru, waar zij haar opleiding tot

sjamaan volgt. Rosa verklaart de werking van de rivierstenen doordat deze zijn ingewijd door de paco's. Het lijkt dus mogelijk dat het mediumschap van stenen geactiveerd wordt door mensen met de juiste autoriteit. Voor Faya lijkt het niet uit te maken welke steensoort zij gebruikt. Zij heeft met een gewone kobaltsteen een bijzondere relatie:

[...] En in mijn mesa zitten eigenlijk ehm, zitten geen edelstenen in, maar zitten allemaal meer standaard stenen in zeg maar, die we, die niet per se onder, of in de groep edelstenen vallen. Zo zit er bijvoorbeeld een kobaltsteen in, nou kobalt is bijna een van de meest voorkomende steensoorten op de wereld. Weet je wel, heel veel steensoorten die we gebruiken in van alles en nog wat [wijst naar telefoon] is ook bijvoorbeeld van kobalt. Ehm dus dat is helemaal niet, dus de steensoort op zichzelf is niet bijzonder. Maar ik heb dan toch op de een of andere manier een relatie ontwikkelt met die steen en hij betekent iets voor me.

Tegenover de gewone kiezels van een grindpad zijn kristallen te plaatsen met een 'speciale hoge trilling'. Femke en Ronald vertellen over hoogtrillende kristallen als zij aangeven bij welke winkel zij hun kristallen kopen. Volgens mijn respondenten verkoopt het Lichtpuntje als enige winkel in Nederland kristallen met een hoge trilling. Femke legt uit wat hoogtrillende kristallen zijn:

Ja die hebben een andere frequentie. En die sluiten heel goed aan bij de mensen die ik behandelde van deze tijd. En dat waren heel vaak, ik heb mijn scriptie gedaan over hoogsensitiviteit, en dus kwamen er ook allemaal hoogsensitieve mensen. En die mensen sluiten perfect aan op die mensen. Die hebben dat ook nodig, om te kunnen bloeien. [...] Het is net als de frequentie van de aarde weet je. Die gaat ook steeds, die wordt ook steeds hoger en vrouwelijker he. Ik bedoel je leest van alles over 3D naar 5D, dat verhoogt zich ook, dus de trilling van de stenen verhoogt zich ook. En dat past perfect bij ook kindertjes van deze tijd. Weetje die pakken niet meer een gewone rozenkwarts, maar die pakken een aardbeirozenkwarts.

De omschrijving van Femke wijst op een bepaalde hiërarchie tussen de stenen: gewone rozenkwarts heeft een lagere trilling ten opzichte van een aardbeienkwarts. Ronald werkt met hoogtrillende stenen uit de Lemeurische tijd, die volgens hem speciaal zijn gecodeerd om nu gevonden te worden:

Als je het simpel bekijkt zijn kristallen gewoon aardlagen. Sommige kristallen zijn gewoon ouder en die zijn gewoon in een andere tijd gevormd dus zo heb je kristallen die meer uit de tijd van Lemeurië zijn of meer uit de tijd van Atlantis. En het interessante vind ik ervan dat ze nog steeds tot de dag van vandaag vinden ze nog kristallen over de wereld, die nog nooit gevonden zijn. Wat ze zeggen, ik geloof daar wel in, dat zeker in de tijd van Lemeurië, dat is ook wel een periode waar ik mij goed mee kan verbinden, is dat ze ook zeggen dat er in die tijd ook kristallen in de Lemeurische tijd zijn gecodeerd. Dat ze die ook wel zo hebben geprogrammeerd dat ze precies weer op de goede tijd gevonden gaan worden, dat is natuurlijk super interessant dat ze ineens een kristal vinden dat nog nooit gevonden is. En ik denk dat de tijd waarin we nu zitten dat we ook meer hoogtrillende kristallen nodig hebben. We moeten ook naar een hoger bewustzijn in de wereld, het is ook geen toeval denk ik dat die nu meer gevonden worden.

De kristallen die zijn ontstaan in de mythische periode van Lemeurië zijn hoogtrillend en dragen een speciaal soort energie, die nodig is om mensen naar ‘een hoger bewustzijn’ te begeleiden. Volgens Ronald is deze energie niet voor iedereen geschikt, omdat een mens goed gegrond moet zijn om zich voor de energie te kunnen openen. Hij vertelt over een cliënt die een aquamarijn meenam waar zij in het begin erge hoofdpijn van kreeg: “[...] Ze zei nu kan ik met het kristal zijn en nu voel ik dat ik de energie van het kristal aankan, dus het is ook wel, ik zou zeggen van je moet ook heel bewust omgaan met kristallen, want het is gewoon een hele hoge energie.”¹⁸¹ Niet iedere steen is dus voor iedere persoon geschikt. Het hangt af van of een persoon de ‘hoogtrillende energie’ kan verdragen. De 32-jarige Esther heeft een goedlopende webshop in edelstenen die zij runt vanuit Den Bosch. Zij vindt de interesse in stenen met hoge trillingen onzin:

Wat trouwens ook nog wel een interessante is misschien voor jou, dat weet ik niet, is de hype van stenen waardoor nieuwe stenen zogenaamd worden gevonden die een hele speciale naam krijgen. Een voorbeeld daarvan is we hebben bergkristal, gewoon kwarts. En er is nu zoiets als azeztuliet. Nou dat is echt weer zo'n steen waar je helemaal niks mee kan, want dat is gewoon een lelijk stuk bergkristal. Gewoon slechte kwaliteit meestal, maar dat is een nieuwtijdssteen, super hoge trilling, blablabla. Nou dat zijn dus ook dingen die ik niet verkoop, maar ze zijn er wel.

Op de website van het Lichtpuntje waar Femke en Ronald hun stenen kopen wordt inderdaad azeztuliet verkocht. Het zou gaan om een zeldzame steen, een soort kwarts, maar met een veel

¹⁸¹ Transcript Ronald.

krachtigere energie dan die van gewone kwarts.¹⁸² Mirjam heeft moeite met deze trend, die volgens haar is overgewaaid vanuit de Verenigde Staten:

Dan komen ze met van ja heeft u een drakenei, maar dan is er weer een of ander, kan een prachtig artikel zijn hoor, ik lees ze niet, ik, ik, lees niet, ik zit vol. Ik luister vooral. Ja dan moet ik erachter zien te komen wat nu weer een drakenei is, maar dat vind ik soms ook heel mooi of humor, maar ik vind het af en toe ook wel vervelend, want dan mis ik een beetje het respect voor de aarde. [...] En soms krijg ik in één maand drie verschillende namen voor één steen. [...]

In de edelstenenwereld zijn verschillende opvattingen over welke stenen voorkomen. Ronald ziet de hoogtrillende kristallen als speciaal vooraf gecodeerde stenen, terwijl Esther en Mirjam dit juist als een ongewenste modetrend interpreteren. In ieder geval hebben de stenen de functie om de stenen-maatjes te verbinden met allerlei soorten ‘werelden’: trommelende indianen, mythische periode van Lemeurië en de plekken op aarde waar de stenen vandaan komen.

5.5 Edelstenen en autoriteit

Edelstenen in het werkleven

Van de tien interviews die ik afnam waren negen van de respondenten werkzaam in het edelstenenveld.¹⁸³ Voor een deel was het hun enige bron van inkomsten, een ander deel combineerde het met lesgeven, een baan in het bedrijfsleven of bij een woningbouwvereniging.¹⁸⁴ Het werken met edelstenen varieerden van een (online)winkel runnen, het organiseren van kristalworkshops en -opleidingen tot het verzorgen van edelstenenleggingen in combinatie met de zogeheten healings. Bovendien worden de bovenstaande werkzaamheden regelmatig door dezelfde persoon uitgevoerd. Hannah heeft bijvoorbeeld een edelstenenwinkel, maar geeft ook een edelstenenopleiding en -leggingen. Esther heeft een webshop en geeft daarnaast een onlinecursus in kristalhealing.

¹⁸² Op 20 juni 2020 heeft de website van het Lichtpunt een pagina over de steen azeztuliet: <https://www.lichtpuntjekristallen.nl/product/azeztuliet/>.

¹⁸³ Faya werkte als enige niet specifiek met stenen in haar professionele activiteiten, alhoewel deze in het plantenasiel wel op kleine schaal worden verkocht. Zij was voornamelijk actief met tarotleggingen geven en zweethutten organiseren.

¹⁸⁴ Hannah, Mirjam, Louise, Esther, Laura, Rosa enige bron van inkomsten. Ronald, Femke en Jessica parttime. Met Jessica heb ik na het interview regelmatig contact gehad, zij is momenteel bezig met het breder opzetten van haar spirituele praktijk zodat zij het in de toekomst niet meer hoeft te combineren met lesgeven.

De stenen-maatjes als autoriteiten

De respondenten nemen in relatie tot de stenen een bijzondere plaats in, omdat zij niet alleen persoonlijke gebruikers van de stenen zijn, maar ook andere mensen helpen om hun weg te vinden in het edelstenenveld. Zij hebben in de loop der jaren de kennis en autoriteit opgebouwd om mensen te adviseren. Femke vertelt dat zij aan winkel het Lichtpuntje informatie doorgeeft over de werking van de stenen:

[...] Ik kan het briefje lezen, wat het Lichtpuntje er altijd bij doet, maar vaak doe ik dat niet eens. En ja ik voel gewoon wat het kristal doet. En heel vaak bel of mail ik ze dan nog eventjes en dan zeg ik hij past ook heel goed in combinatie met die en hij doet ook dat weetje, dan kunnen zij dat ook weer aanvullen op hun beschrijvingen.

Op basis van de ervaringen van Femke, voegt de winkel deze informatie toe aan de briefjes die zij aan hun klanten meegeven bij de aankoop van een steen.¹⁸⁵ Ik kan mij voorstellen dat de winkel niet iedere willekeurige persoon daarop vertrouwt, dus Femke heeft blijkbaar een bepaalde autoriteit in relatie tot het voelen van wat edelstenen doen. Esther geeft aan dat advies een groot deel van haar werk omvat. Mensen zijn op zoek naar sturing als zij nieuw zijn in de stenenwereld:

Je hebt mensen die helemaal nieuw zijn in de stenen, ja wat moet je in hemelsnaam uitkiezen. Moet je een hangertje? Hoe groot? Welke kleur? Eh, dus ja wij proberen dan iemand wel altijd een klein beetje op weg te helpen. Ook door middel van onze blogs en de informatie en de video's. Maar advies is wel een heel groot onderdeel van wat wij doen. Gewoon advies geven.

Louise geeft aan dat mensen met allerlei hulpvragen bij haar terecht komen, maar ook voor fysieke of emotionele klachten:

Ja dat is van alles eigenlijk. Dat gaat enerzijds van goh ik heb een gehandicapte dochter die is jarig en ik zou graag een mooie steen voor haar willen uitzoeken. Wat zou bij haar passen? Zo dat. En, maar, ook mensen die nou uit balans zijn. Of mensen die, dat komt denk ik door mijn verhaal op de site, mensen die ook stenen of aangetrokken worden door stenen of opeens een ervaring hebben met een steen en denken oeh wat nu, dus dat heb ik ook. Ja fysieke klachten, emotionele klachten, van alles eigenlijk.

¹⁸⁵ Transcript Femke.

Wat opvalt is dat ondanks dat het volgen van je eigen gevoel en intuïtie door mijn respondenten wordt benadrukt is het voor andere mensen blijkbaar niet altijd mogelijk om zelf een steen uit te kiezen en te bepalen wat zij met de steen moeten doen. Daarvoor kunnen zij hulp inschakelen van experts, mijn respondenten, de stenen-maatjes. Alhoewel zij dit wellicht een onprettige omschrijving zullen vinden, omdat zij niet vinden iets beter te kunnen dan anderen en het juist aanmoedigen dat mensen zelf met de stenen aan de slag gaan, is het mijns inziens overduidelijk dat mijn respondenten een expertrol innemen. Als experts helpen zij mensen wegwijs maken in de wereld van stenen en voelen. Dit heeft mogelijk tot gevolg dat mensen in de veronderstelling zijn hun eigen gevoel of intuïtie te volgen, maar zich niet realiseren dat zij deelnemen aan sociale praktijken met mijn respondenten. Een ervaring wordt niet alleen vanbinnen gecreëerd, maar komt tot stand door allerlei externe factoren. De manier waarop de stenen-maatjes hun opleidingen, workshops, healings en advies invullen heeft invloed op hoe de deelnemers zelf aan de slag gaan met de stenen. Mirjam beschrijft hoe zij heeft geworsteld met het ontwikkelen van haar eigen stijl, omdat zij het toen anders ging doen dan haar lerares:

Tosca heeft mij wel heel veel geleerd in zuiverheid. Ja dat was voor mij heel waardevol en dat was heel lang ook mij insteek. Ik vond het ook heel eng om mijn eigen weg te gaan, toen dacht ik dan ben ik niet meer zuiver. Maar op een gegeven moment dan moet je dat natuurlijk wel doen gewoon. Want ik ben Tosca niet, ik heb mijn eigen pad.

Toch volgde Mirjam uiteindelijk haar zogenoemde eigen pad. Tijdens de kristalhealing met Ronald vroeg hij naar mijn ervaring. Daarna deelde hij eveneens wat hij had opgemerkt. Hij gaf aan allemaal vrouwen om mij heen te hebben gezien die mij eraan wilde herinneren dat ik in mijn vorige levens een hogepriesteres was geweest. Ik vond dit best grappige en coole informatie, maar ikzelf ervoer dit op geen enkele manier tijdens de healing. Ronald was diegene die dit perspectief inbracht. Alhoewel Ronald voorzichtig omging met het delen van de informatie toont het in mijn ogen aan welke rol de respondenten kunnen innemen in hun werkveld. Zij kunnen als experts specifieke informatie delen die voor andere mensen niet toegankelijk is, omdat de meeste mensen de stenen niet op zo'n manier ervaren.

In het reinigen komt bovendien de autoriteit van de stenen-maatjes naar voren. Zij schrijven allemaal namelijk net andere instructies voor. Mirjam reinigt haar stenen het liefste met de zogenoemde vier elementen:

[...] Drie dagen in aarde, drie dagen in water, drie keer door het vuur heen halen en drie keer door de wierook. Tenminste zo doe ik het, maar niet alle stenen kunnen tegen water en niet alle stenen kunnen tegen vuur. Maar goed, dat is een kwestie van leren.

Volgens Mirjam is het daarbij belangrijk om te blijven voelen of de reiniging voldoende is. Het luisteren naar je eigen gevoel en intuïtie komt dus ook bij het reinigen terug. Ik vraag mij af hoe iemand navigeert tussen enerzijds het proberen te volgen van vrij specifieke instructies: Mirjam gebruikt alle elementen drie dagen. En anderzijds te blijven voelen of het kloppend is? Iemand moet erg op zichzelf durven te vertrouwen en de voorgeschreven instructies kunnen loslaten. Hannah raadt voor een volledige reiniging de volgende technieken aan (zie afbeelding 14). De steen in fel zonlicht leggen, op een amethist plaatsen, met zout schoonmaken of door de rook van salie halen.

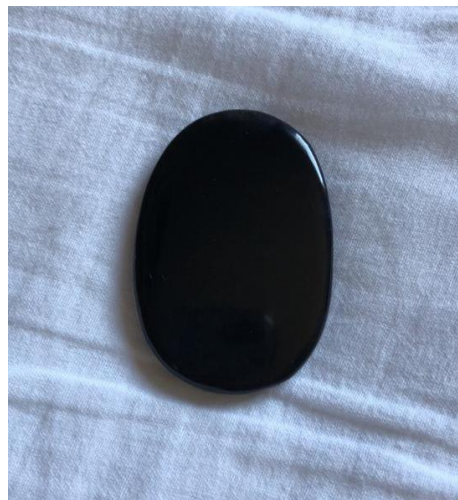

Afbeelding 14: het reinigen van edelstenen, afbeelding via Hannah.

Het zijn precieze instructies, ook de tijdsduur van het reinigen wordt nauwkeurig aangegeven. Gezien het werk van Hannah als eigenaar van een edelstenenwinkel vind ik het begrijpelijk dat zij aan klanten duidelijke instructies meegeeft over het reinigen. Ik kan mij voorstellen dat klanten gerichtere handvatten wensen dan het advies om je eigen gevoel en intuïtie te volgen. Hoe weet iemand of zijn of haar gevoel de juiste instructies geeft?¹⁸⁶ Een aantal richtlijnen lijkt mij dan prettig. Doordat Hannah verschillende mogelijkheden beschrijft is het voor klanten mogelijk om uit deze selectie te kiezen voor een methode die voor hun gevoel het beste bij hun past. In tegenstelling tot Mirjam, die twaalf dagen bezig is met het wissen van de informatie van de (voormalige) drager of gebruiker, is dat volgens Hannah in kortere tijd mogelijk. Afhankelijk van aan wie om suggesties wordt gevraagd over het schoonmaken wordt een andere

¹⁸⁶ Het is niet voor niets dat bij de kristalcurssussen en -opleidingen aandacht wordt besteed aan het voel aspect.

praktijk geadviseerd. Louise benadrukt hoe belangrijk het is om te doen wat bij jouzelf past: “Ik denk dat je het beste kunt doen wat bij je past, wat bij jezelf past. Dus als jij heel erg houdt van dingen bewieroken of met salie schoonmaken dan denk ik dat je dat het beste ook kunt doen met de stenen.”¹⁸⁷ In principe lijkt te gelden dat de gebruiker de methode bepaalt, zolang de steen maar regelmatig wordt schoongemaakt. Binnen een vastgesteld kader volgen de respondenten dus wat zij zien als hun eigen lijn. Deze lijn is echter ook afhankelijk van eerder opgedane suggesties, zoals bij de kristalopleidingen. De andere respondenten gaan flexibeler om met het reinigen van de stenen dan Hannah en Mirjam. Van Jessica kreeg ik een zwarte obsidiaan cadeau (zie afbeelding 15). Tijdens ons interview haalde Jessica de stenen waarover zij vertelde erbij ter illustratie.¹⁸⁸

Afbeelding 15: Zwarte obsidiaan, gekregen van respondent, foto door auteur.

De obsidiaan was een paar dagen daarvoor door Jessica aan haar buurvrouw uitgeleend, omdat zij last heeft van migraine. Voordat ik de steen meekreeg hield Jessica hem daarom ongeveer tien seconden in de rook van salie. Volgens Hannah moet dit minstens 2 minuten zijn. Volgens Mirjam moet de steen drie dagen in de rook. Heeft Jessica de steen voldoende gereinigd? Nadat ik de obsidiaan een paar dagen in huis heb laat ik hem per ongeluk vallen. De obsidiaan breekt door de val. In het begin van dit hoofdstuk vertelde Faya dat zij het breken van een steen zag als een teken dat zij beter moest reinigen terwijl Mirjam het breken interpreteerde als teken dat

¹⁸⁷ Transcript Louise.

¹⁸⁸ Ik vond het een grappige gebeurtenis, omdat ik toen kon begrijpen wat respondenten bedoelen met je aangetrokken voelen tot een steen. Bij Jessica op de bank moest ik mijn best doen om de obsidiaan niet aan te raken. Toen ik dat toch deed, omdat Jessica het natuurlijk geen probleem vond, voelde dat prettig aan.

een steen zijn werk goed heeft gedaan. Afhankelijk van aan wie ik om advies hierover vraag zal ik een ander antwoord ontvangen. Op wiens mening ga ik af?

Stenen als autoriteiten

Niet alleen de respondenten zijn autoriteiten binnen de edelstenenwereld, maar de stenen zijn dit evengoed. Jessica helpt mensen die met levensproblemen worstelen tijdens haar kristalhealings. Zij ziet zichzelf in haar werk als een doorgeefluik van de edelstenen:

Mijn andere diepe healing die ik dan geef dat is meer emotioneel werk, meer gericht op, meer gefocust op het, op het werken met een bepaald probleem dus bijvoorbeeld iemand komt bij me en zegt ehm ja ik ben, ik wil liefde in mijn leven. Ik ben al te lang alleen, ik wil iemand, ik wil een gezin stichten. Dan kan daar kan een steen ook in ondersteunen en dat is dan eigenlijk het punt waarvan ik dan zeg ik gebruik de stenen niet maar de stenen gebruiken mij. Want vaak als iemand dan bij mij komt voor zo'n healing dan een paar dagen van tevoren dan komt er een bepaalde steen in mijn bewustzijn en dan weet ik oké het is de bedoeling dat ik die steen of gebruik tijdens de healing of de steen programmeer en meegeef aan de persoon. Ehm, ja en soms ik zie mijzelf ook wel een beetje als een soort doorgeefluik wat dat betreft. Soms dan weet ik gewoon van deze steen hoort bij die persoon.

Jessica ziet zichzelf als een bemiddelaar, omdat zij van de stenen informatie doorkrijgt over wat zij moet doen voor haar cliënten. Volgens Jessica gebruiken de stenen haar als een communicatiekanaal. Jessica krijgt in haar ogen van de stenen door wat zij met hen moet doen. Zij gebruiken haar als een instrument. Louise beschrijft zichzelf op eenzelfde wijze als een relatiebemiddelingsbureau tussen mensen en stenen. Zij bemiddelt tussen haar klanten en de stenenwereld:

Maar mijn insteek is altijd om, ik zeg wel eens ik heb een relatiebemiddelingsbureau tussen mens en steen, dus dat is altijd mijn insteek. Ik wil de juiste steen voor de mens vinden. Dus dat is, dus ze gaan altijd met één of meerdere stenen naar huis. En leren dan van mij wat ze daarmee moeten doen.

Mensen die een steen zoeken die goed bij hen past kunnen bij Louise terecht. Vervolgens leert zij haar cliënten wat zij met de stenen moeten doen. “Negen van de tien keer zit er wel een steen bij waar ze even mee moeten mediteren.”¹⁸⁹

Heldervoelende stenen-maatjes

Louise is in staat om als relatiebemiddelingsbureau te werken, omdat zij naar eigen zeggen heldervoelend is:

Ik ben eigenlijk doordat ik met die stenen ben gaan werken, ben ik eigenlijk helemaal heldervoelend geworden, dus ik hoef zo'n steen niet eens meer aan te raken. En ook de mens die bij mij komt die komt wel met een verhaal, maar ik luister daar eigenlijk niet, tenminste natuurlijk luister ik daar wel naar, maar ik voel vooral wat eraan de hand is. En die stenen ken ik zo goed. Dat ik geef zeg maar een steen aan iemand en dan voel ik in mijn lichaam wat het effect is van die steen. En doordat ik die steen zo goed snap, snap ik eigenlijk wat er aan de hand is met de mens. Dus ik ben eigenlijk steeds een beetje door middel van die stenen aan het fine tunen van hey hoe kan ik er nou voor zorgen dat die mensen weer helemaal. Ja ik voel dat dan meestal als rust of als stevigheid. Als er laat maar zeggen rust in het systeem is dan is het laat maar zeggen een goede steen.

Louise hoeft een steen niet meer vast te houden om te voelen waar deze voor dient. Zij kent de stenen door en door. Op het gebied van voelen, ervaren en intuïtie zijn dus verschillende niveaus. Mirjam is naar eigen zeggen ook uitstekend in staat de juiste steen aan een persoon te koppelen:

Ja ik heb het al als mensen binnenkomen, dan komt er bij mij al een steen naar boven. [...] Ja maar als iemand de winkel inloopt dan krijg ik wel iets door. En dat heb ik al vanaf het begin af aan. En dat maakte me ook heel erg duidelijk dat dat mijn pad was, maar dat is ook griezelig, want dan wil je wel eerst leren of je zuiver bent.¹⁹⁰ [...] Ja als ik stenen inkoop heb ik het al, van die gaat naar, nou niet met naam en geboortedatum, maar dan heb ik wel van ohja die is voor iemand en die is voor iemand. Nou en als diegene dan binnenkomt dan is het wel heel erg duidelijk.¹⁹¹

¹⁸⁹ Transcript Louise.

¹⁹⁰ Transcript Mirjam.

¹⁹¹ Transcript Mirjam.

Volgens Mirjam krijgt zij door welke steen bij wie past. Op die manier koppelt zij mensen in haar winkel aan een geschikte steen. Net zoals Louise en Jessica fungeert zij als een bemiddelaar tussen de stenenwereld en andere mensen, als een communicatiekanaal voor de edelstenen. Mirjam zegt de gave te hebben helderziend te zijn. Zij heeft dit niet hoeven ontwikkelen, maar ziet van jongs af aan geesten en entiteiten: “Ja, toen ik jong was had ik dat heel erg. En daarin word je natuurlijk ontkend, maar goed dan spreken we over al bijna 60 jaar geleden. En dan ligt het er maar aan waar je opgroeit, maar als ik zei ik zie dit of ik weet dat of... No way, Jose, dat mocht niet.”¹⁹² In de omgeving waar Mirjam opgroeide kreeg zij geen ruimte om haar ervaringen te delen. Dit maakte dat zij zich lange tijd onprettig voelde. Het zien van geesten en entiteiten werd niet als normaal gezien of iets waar zij vrijuit over kon spreken:

Nou in het huis waar ik opgroeide als klein kind, zag ik denk ik alle vorige bewonder en er zijn daar geen leuke dingen gebeurt. Of mensen die niet over zijn gegaan of wel over zijn gegaan, maar hier nog rondhangen die zag ik ook. Of aanhechtsels die met mensen binnenkwamen die niet prettig waren. Ik zag niet veel moois als kind, ik zag vooral nare dingen. [...] Ja heel onveilig, angstig... Ja ik deed elke keer weer die dekens over mij heen. He en die zoektocht naar spiritualiteit die heeft mij wel geholpen om daar richting in te geven.

Deze ervaringen leidde ertoe dat Mirjam zich ging verdiepen in spiritualiteit. In de omgeving waar zij opgroeide kreeg zij geen handvatten aangereikt om hiermee om te gaan. De ervaring van Mirjam schuurt al een beetje aan het volgende deel van dit hoofdstuk: de bredere sociale omgeving in hoe mijn respondenten over hun relatie tot de edelstenen vertellen.

5.6 Het zweverige imago van edelstenen

Louise worstelt in het begin met het verklaren van de gevoelens die edelstenen bij haar opwekken:

Ik had een steen in mijn huis. En op een gegeven moment in de buurt van die steen. Het begon met een gedachte, hé het lijkt wel of ik mij beter voel als ik in de buurt van die steen ben. [...] Ik dacht gewoon van jeetje wat is dit. Ik vond het gewoon allemaal heel raar. Ik kon mij dat gewoon niet voorstellen dat een steen een werking had. Maar ja, dus ik zat er een beetje dubbel in. Ik dacht nou ja als het werkt, dan ben ik erbij gebaat. Maar ik wilde niet bij die zweverige mensen horen, zeg maar zo was het een beetje in het begin hoe het ging.

¹⁹² Transcript Mirjam.

Louise heeft in eerste instantie moeite met het zweverige imago dat de edelstenen volgens haar hebben. Zij neemt zich dan ook bewust voor om met niemand te delen dat zij zich in edelstenen gaat verdiepen:

Weetje en als je ziek bent, maakt niet uit wat je moet doen. Al had ik 10 kilo tomaten op een dag moeten eten, dan had ik dat gedaan, want je wil gewoon beter worden. Dus ik dacht zweverig, zweverig, maar niemand hoeft het te weten. Ik ga daar gewoon meer over lezen en nog meer workshops volgen.

Louise wekt de indruk zich te schamen voor haar interesse in edelstenen: het is zweverig. Een term die niet zo'n positieve connotatie opwekt. Zij is zich ervan bewust dat haar omgang met de stenen wellicht niet door iedereen als alledaags wordt gezien. Zij stelt haar sociale omgeving dan ook niet direct op de hoogte. Ondanks dat Louise de enige respondent is die een dergelijke worsteling expliciet benoemt, valt het mij op dat meerdere respondenten de werking van edelstenen op een specifieke manier uitleggen.¹⁹³ Hannah, Faya en Louise komen in het verklaren van de werking terecht bij het vormingsprincipe en de fysieke samenstelling van edelstenen:

Oké, dit is een jaspis daar voel ik dat bij, maar hoe zit zo'n jaspis dan in elkaar? Waar is het uit opgebouwd? Oké, dat bestaat uit die en die mineralen. Ohja, ijzer dat is versterkend. Ohja, dat voel ik ook eigenlijk wel het is inderdaad versterkend. Dus ik ben heel erg ook mij gaan verdiepen in wat een steen fysiek is. Welke mineralen het uit bestaat, maar ook kwam ik erachter dat stenen dus een specifiek patroon hebben, zeg maar binnenkant. En zo'n specifiek patroon noemen ze een kristalrooster. [...] En dus welke mineralen zit erin, welke structuur hebben ze aan de binnenkant en zo zijn er en de kleur heeft ook weer, hoe ze ontstaan zijn of ze door erosie weer zijn aangetast of dat ze eigenlijk dieptegesteente zijn onaangetast. Al die dingen hebben allemaal effect op wat ze doen. En toen kon ik zeg maar mijn hoofd combineren met mijn gevoel. Toen kon ik verklaren wat ik voelde enne ja en dan ehm, ja toen ben ik het meer gaan snappen. Ik dacht ja er zit gewoon een logica in.

Deze uitleg is volgens mij een methode om de stenen los te weken van het zweverige imago dat zij zouden hebben. Voor Louise is het van belang dat zij logisch kan verklaren waarom zij met een steen een bepaalde ervaring heeft. Zodra zij met haar hoofd begrijpt hoe de stenen

¹⁹³ Ik wilde de worsteling van Louise graag bespreken, omdat zij hier zo ontzettend duidelijk over was. Hannah en Faya noemen ook de samenstelling van de stenen.

werken vindt zij het makkelijker om met de stenen haar gevoelswereld te verkennen. Meerdere respondenten blijven dicht bij de fysieke samenstelling van stenen om de stenen toegankelijker te maken voor mensen. Volgens Hannah is het dan ook niet een kwestie van geloven in stenen:

Maar dat straalt ook echt uit [de stenen], want het is niet dat je erin moet geloven om te ervaren. Het hangt wel van een zekere gevoeligheid af wil je het ervaren. [...] Wij hadden hier in de straat, we hebben een zonnestudio en die jongen kreeg een aquamarijn voor zijn hooikoorts, de eigenaar daar jaren geleden. En hij had zoiets van hahaha, nouuu... Echt zo'n stoere vent was dat. Nou ik ga hem dragen ook! Weetje, zo stoer was hij dan ook nog om hem wel om te doen. En verbaasd dat hij was, dat het hem hielp! Dus zo sceptisch als wat, maar wat er gebeurt, hij heeft bepaalde, stenen hebben een samenstelling.

Verderop in het interview vertelt Hannah echter over 'de hoogste engelen' die de samenstelling van de stenen zouden bewerkstelligen, hetgeen dat zij waarschijnlijk niet met de sceptische jongen van de zonnestudio heeft gedeeld. De term zweverig keert op een andere manier terug in mijn gesprek met Esther. Zij vindt haar eigen benadering van de edelstenen meer wetenschappelijk dan die van haar 'zweverige' collega's:

En het zweverige zorgt er ook weer voor, als mensen echt zo heel erg gaan zweven, dat het weer zo onbereikbaar wordt voor andere mensen. En ik hou juist wel van die gelijkwaardigheid, van ja ik heb inderdaad veel kennis maar jij kan net zo goed een steen voor jezelf uitzoeken. Ik vind het veel interessanter om een beetje scientific ernaar te kijken dan dat hele zweverige. En daarmee probeer ik eigenlijk ook stenen toegankelijker te maken voor iedereen. [...]

Esther vindt praktijken zoals het teruggeven van stenen aan de aarde zweverig. Zij vindt het onbegrijpelijk dat mensen denken dat stenen veranderen door ze te begraven:

Waarom zou je zo'n steen weer in de aarde gaan stoppen? Die steen komt... Dan ga je hem in je tuin verstoppen? Dan ga je hem 10 cm in de grond stoppen. En dan? Ja, snap je. Ik snap dat niet, maar misschien is dat mijn tekortkoming haha. Maar dat is ook omdat ik er niet zo zweverig naar kan kijken om het zo maar te zeggen. Ik kijk er echt iets te wetenschappelijk naar om te denken, oh nee als je hem in die vieze aarde stopt dan ga je echt iets aan beleven. Dan gaat die steen helemaal veranderen. Nee, die steen blijft gewoon die steen. Als je nog een beetje pech hebt is het een steen die niet tegen water kan. Dus als je hem dan weer uitgraaft over een jaar heb je een lelijke steen.

De uitspraken van Esther lijken te bevestigen dat er blijkbaar verschillende manieren zijn om met stenen om te gaan. Zij wil absoluut niet in verband worden gebracht met de in haar ogen zweverige collega's. Het wijst op een zekere gêne om hoe andere mensen met de stenen omgaan.

5.7 Conclusie

Edelstenen zijn voor de stenen-maatjes niet zomaar objecten of gebruiksvoorwerpen. Het zijn objecten met een bepaalde levendigheid die al miljoenenjaren bestaan. Zij bevatten in de ogen van de stenen-maatjes informatie waarmee zij mensen kunnen ondersteunen bij allerlei zaken in het leven. De stenen geven mijn respondenten een fijn en vertrouwd gevoel. In het eerste deel van dit hoofdstuk blijkt dat de respondenten nauwe banden opbouwen met de stenen. Bij belangrijke gebeurtenissen, maar ook in alledaagse activiteiten zijn de stenen aanwezig. De stenen worden in dit kader door een aantal respondenten als vrienden omschreven evenals geïncorporeerd in de verhalen over hun jeugd. De intieme relaties die de stenen-maatjes met de stenen opbouwen komen tot stand doordat zij allerlei activiteiten met de stenen uitvoeren en veel tijd met de stenen doorbrengen. Het gebruiken van edelstenen, ondanks dat alleen Hannah expliciet bezwaar maakte tegen deze terminologie, lijkt misschien te functionalistisch om te illustreren wat de edelstenen betekenen voor mensen.

In het tweede deel is beschreven hoe de stenen functioneren als doorgeefluiken. De stenen geven allerlei soorten informatie door aan de stenen-maatjes: trommelende indianen, mythische periode van Lemeurië en de plekken op aarde waar de stenen groeiden. Een aantal stenen-maatjes werken het liefste met stenen met een hoge trilling, een steensoort die volgens hen niet voor iedereen geschikt is. Ook blijkt dat niet alleen edelstenen de functie van medium hebben, gewone stenen en keien creëren eveneens die ervaringen. De onzichtbare werelden waar mijn respondenten mee in aanraking komen zijn niet vanzelfsprekend hetzelfde. Iedere persoon heeft andere ervaringen met de stenen.

In het derde deel is geïllustreerd hoe de respondenten de autoriteiten van de edelstenenwereld zijn. Meerdere respondenten beschrijven hoe zij naar eigen zeggen heldervoelend zijn en daarom andere mensen op weg kunnen helpen. Ook stellen zij de spelregels op van het werken met stenen, bijvoorbeeld door voor te schrijven hoe lang stenen gereinigd dienen te worden. In hun werklevens fungeren zij als doorgeefluik tussen hun cliënten en de edelstenenwereld. Een

aantal respondenten benadrukt hoe zij zich hierbij laten leiden door de stenen. De stenen zijn hun leermeesters, gidsen en maatjes. In het vierde en laatste deel van dit hoofdstuk is het zweverige imago dat edelstenen volgens sommige van de stenen-maatjes hebben onder de loep genomen. Om de stenen los te weken van dit imago schakelen de respondenten over op een specifiek taalgebruik om uit te leggen hoe de stenen werken.

Hoofdstuk 6: De relaties met edelstenen

6.1 Inleiding

De titel van dit hoofdstuk luidt ‘de relaties met edelstenen’, omdat de belangrijkste bevinding van mijn onderzoek is dat edelstenen deel uitmaken van een intieme relatie met mensen. De stenen zijn nauw verweven met de levens van mijn respondenten. Zij dragen dagelijks zorg voor de edelstenen. De stenen zijn de maatjes van mijn respondenten en andersom zijn mijn respondenten de stenen-maatjes. In het vorige hoofdstuk (5.2) is de edelstenenwereld geïntroduceerd en zijn allerlei praktische onderdelen van de relatie tussen mensen en stenen uitgelicht: de kristalopleidingen, -leggingen, -healings, net zoals het zorgen voor de stenen met het reinigen, het opladen en het teruggeven van ‘overleden’ stenen aan de aarde. Bij een nadere beschouwing blijkt dat deze relatie door allerlei elementen wordt beïnvloed. In dit hoofdstuk wordt de relatie tussen mensen en stenen en de factoren die daarop van invloed zijn uiteengezet. De resultaten uit hoofdstuk vier worden gerelateerd aan een aantal belangrijke thema’s en discussies in de religiewetenschap, die ik eerder heb gepresenteerd in hoofdstuk twee en drie.

Voordat daar uitgebreid op in wordt gegaan, is het van belang om kort stil te staan bij de vraag of de stenen in de levens van mijn respondenten onderdeel zijn van hun religie, spiritualiteit of seculariteit. Deze scriptie is namelijk een verkenning naar hoe edelstenen gebruikt worden in de dagelijkse levens van mensen en wat dit zegt over hoe zij hun, seculariteit, religiositeit en/of spiritualiteit vormgeven. Deze vraag is in de eerste plaats natuurlijk een definitiekwestie: wat versta ik onder deze drie concepten? In de eerdere theoretische hoofdstukken heb ik verschillende perspectieven gepresenteerd uit de theorieën van onder andere Birgit Meyer, Anna Fedele, Kim Knibbe en Monique Scheer. Gedurende het onderzoek is mij duidelijk geworden dat ik geen eenduidig antwoord wil en kan geven op de vraag of de stenen onderdeel zijn van de religie, spiritualiteit of seculariteit van mensen, omdat het voor iedere respondenten anders blijkt te zijn. Hannah is lid van een doopsgezinde kerk, maar houdt zich sporadisch bezig met meditatie. Is zij dan religieus of spiritueel? Mijn tandarts wil niet in verband worden gebracht met de energie van edelstenen. Is hij dan seculier of eigenlijk misschien toch religieus zoals mijn moeder die ook bij deze tandarts komt doet vermoeden? Louise heeft niets met de term spiritualiteit, maar vindt het mooi om te zeggen dat zij gelovig is. Is zij dan religieus of plak ik toch het label spiritueel op haar, ondanks dat zij deze term onprettig vindt?

In de wetenschappelijke literatuur worden edelstenen in verband gebracht met spirituele contexten, wat tot op zekere hoogte strookt met mijn bevindingen. Zoals zal blijken in de rest

van dit hoofdstuk, komen een aantal thema's die aan 'New Age'/spiritualiteit worden toegekend vrij helder terug bij de edelstenen. Toch is het precieze domein waar de stenen bij horen in de praktijk niet altijd zo vast omlijnd. Bovendien draait het in deze scriptie eigenlijk niet per se om deze vraag, maar om de vraag welke de rol de stenen spelen in de levens van mijn respondenten. Welke thema's zijn van belang voor mijn respondenten in hun relatie tot de stenen? Op deze vraag worden een aantal religiewetenschappelijke discussies toegepast, waarbij zowel uit thema's over religie, spiritualiteit als seculariteit wordt geput. Immers zijn deze categorieën onvermijdelijk met elkaar verbonden.

In dit hoofdstuk wordt de relatie tussen mensen en stenen onder de loep genomen vanuit vier perspectieven. Welke elementen zijn van invloed op deze relatie? Om te beginnen natuurlijk de steen zelf. Is er sprake van sacraliteit van edelstenen? Zijn de stenen eigenlijk de brug die mensen verbindt een bovennatuurlijke werkelijkheid of vormen de stenen zelf het einddoel voor mijn respondenten? Hoe beïnvloeden de fysieke kenmerken van edelstenen de relatie tussen mensen en stenen? De tweede factor die van invloed is op de relatie zijn de respondenten zelf, de stenen-maatjes. Hoe komen de relaties tussen mensen en stenen tot stand? Wat doen mensen op zo'n relatie te onderhouden? Hoe verhoudt het werken met edelstenen zich tot de discussies over persoonlijke vormen van religie en de veronderstelde afwezigheid van sterke autoriteiten binnen spiritualiteit? De derde factor die de relatie beïnvloed zijn de stenenexperts. In principe zijn dit mijn respondenten, maar de stenen blijken ook een mate van autoriteit te bezitten. Hoe zien deze autoriteitsvormen eruit en hoe verhouden zij zich tot de discussies over autoriteit in het spirituele veld? De laatste factor is de rol van de sociale omgeving in hoe mijn respondenten vertellen over hun relatie met de stenen. Al deze vier elementen doen iets met de relatie tussen mens en steen of spelen een rol in hoe de relatie wordt vormgegeven tot hoe die nu is.

6.2 De steen

Sacraliteit van edelstenen

In hoeverre zijn edelstenen heilige objecten? Volgens Rosemary Keller en Rosemary Ruether zijn edelstenen de alom aanwezige heilige objecten van de 'New Age beweging'.¹⁹⁴ Hoe komt dit naar voren in mijn onderzoek? In hoofdstuk 5.4 'Wat is een edelsteen?' is geïllustreerd hoe edelstenen de respondenten in verschillende contexten verbinden met onzichtbare energieën. Louise kreeg 's nachts naar eigen zeggen trommelende indianen op bezoek, omdat zij met een

¹⁹⁴ Keller en Ruether, *Encyclopedia of Women*, 761.

stuk versteend hout was gaan slapen. Ronald verbond zich via de *divine mother* steen met “het punt waar het goddelijke vrouwelijke en mannelijke ontstond.”¹⁹⁵

In het theoretische kader is gepresenteerd hoe David Morgan een raamwerk schetst voor het uitvoeren van een materiële analyse. Aan de hand van de categorieën productie, classificatie en circulatie stelt hij vast dat iedere fase een moment heeft waarop een kernaspect van de materialiteit van een object wordt gevangen.¹⁹⁶ Volgens Morgan begint een materiële analyse met onderzoek naar het medium van een object. Hij schrijft dat een medium inhoud overdraagt en daarmee fungeert als een schepper van relaties: “A medium carries form or content, bearing it across space or time, between people.”¹⁹⁷

Hier volgt een praktisch voorbeeld van hoe een medium werkt. In meditatie verbindt Ronald zich met een Maria Magdalena-steen met de energie van Maria Magdalena:

Ja dit is nu toevallig dat ik deze draag dit is Maria Magdalena kristal, maar ik heb ook wel met een ander Maria Magdalena kristal nou ik weet niet precies, maar ik denk dat ik mij daar wel twee á drie maanden mee verbonden heb. En daar merkte ik dan ook aan dat ik me ook meer ging verbinden met Maria Magdalena, met de energie van Maria Magdalena. En ja, die, wat ik dan in het contact met het kristal meemaak dat kan soms zijn van een fijne energie voelen, maar ik heb toen ook en ik ben nu een boek aan het schrijven dat heet ‘Leaders are healers’ over het energetische stuk van leiderschap. En dat is eigenlijk ontstaan omdat ik destijds met het Maria Magdalena kristal elke dag aan het mediteren was. En toen kreeg ik eigenlijk heel duidelijk een bericht tijdens die meditatie ja jij, jij moet een boek gaan schrijven.

De edelsteen fungeert als medium tussen Ronald en de energie van Maria Magdalena. Dankzij de steen voelt Ronald een diepe connectie met Maria Magdalena. Daartegenover staat een ervaring van Hannah. Zij plakt regelmatig met tape een amethist op haar zonnevlecht, de plek rondom het middenrif. “En dan merk je goh... Het hele gevoel daar verandert. Dus dan de straling van de steen, de uitstraling van de steen, die dringt dan bij mij in mijn energie en mijn lichaam. En die ontspant. Een amethist brengt ook ontspanning en vrede, reinigt van spanning. Ja maakt spanning los.”¹⁹⁸ De steen functioneert in deze context meer als een tool dan een medium. Dit betekent echter niet dat Hannah de edelstenen niet als sacrale objecten beschouwd.

¹⁹⁵ Transcript Ronald.

¹⁹⁶ Morgan, “Material analysis,” 15.

¹⁹⁷ Morgan, “Material Analysis,” 16.

¹⁹⁸ Transcript Hannah.

Zij wordt alleen niet door de stenen in contact gebracht met iets ‘daarbuiten’, maar eerder met zichzelf.

In het kader sacraliteit van edelstenen is een belangrijke rol weggelegd voor de natuur. In de eerste plaats omdat de stenen groeien in de aarde, het zijn natuurlijke objecten. Het vormingsprincipe van de stenen heeft een speciale aantrekkingskracht op de stenen-maatjes. De natuur loopt bovendien als een rode draad door de praktijken van het reinigen, opladen en het teruggeven van stenen aan de aarde. Esther noemt dat zij houdt van edelstenen omdat het natuurproducten.¹⁹⁹ Laura beschrijft de eerste keer dat zij gefascineerd raakt door een steen:

[...] Dat is een hele mooie vuuropaal, in het kader van het is dus een vrij groot stuk, maar dat is dus de rots waar dat in groeit. En dan zie je dus die adertjes van die vuuropaal door dat rots geheel komen. En op de een of andere manier sprak mij dat heel erg aan. Ik vond dat zo, zo bijzonder dat een kristal zo groeide. Dat wist ik eigenlijk helemaal niet, dat was mij helemaal niet duidelijk. En het was ook, het sprak mij veel meer aan dan zeg maar geslepen kristallen zoals mensen die heel erg in diamanten zijn. Daar heb ik helemaal niets mee. En dit was echt zo, zo, zo'n heel erge connectie met de natuur.

De respondenten van dit onderzoek voelen een sterke verbinding met de natuur. De natuur is niet alleen de zichtbare wereld om ons heen, maar krijgt van de stenen-maatjes een heilig of sacraal randje. De aarde huisvest voor hen een soort krachtige energie:

Ja ik vind überhaupt het werken met de aarde en de krachten van de aarde, bijna alles is een ritueel. Waar je ze neerzet, hoe je ze gebruikt, eigenlijk vanaf het opstaan tot het naar bed gaan en dan 's nachts ook nog zit ik in de rituelen. Voor mij is het allemaal ritueel.²⁰⁰

De werkelijkheden waarmee de edelstenen in verbinding staan hoeven niet per se transcendent te zijn, maar kunnen ook een immanente vorm aannemen. Het is verre van eenduidig, omdat het afhangt van de ervaringen van mijn respondenten. Mijn tandarts wil de edelstenen op geen enkele manier verbinden met religie en/of spiritualiteit, terwijl de edelstenen voor sommigen als heilige objecten worden beschouwd.

¹⁹⁹ Transcript Esther.

²⁰⁰ Transcript Mirjam.

Edelstenen als brug of einddoel

In hoofdstuk 2.2 is geïllustreerd hoe religie door Birgit Meyer wordt geconceptualiseerd als een bemiddelingspraktijk waardoor een bovennatuurlijke werkelijkheid aanwezig, bereikbaar en ervaarbaar wordt voor mensen.²⁰¹ In deze contexten functioneren objecten als de bruggen om mensen in contact brengen met het ultieme einddoel: een verbinding ervaren met bijvoorbeeld het transcendente. In deze scriptie heb ik laten zien dat de edelstenen deze brugfunctie kunnen vervullen, maar de casus van de edelstenen roept ook de vraag op of objecten niet ook het einddoel voor mensen kunnen zijn. Fungeren objecten altijd als instrumenten? De ervaring van Louise met een amethyst geode (zie afbeelding 16) schetst mijns inziens een ander beeld:

Afbeelding 16: de amethyst geode van Louise, foto van haarzelf.

Sinds een week, heb ik een amethyst geode in huis. En daar had ik helemaal niks mee, maar holy fuck zeg, ik ben helemaal verliefd geworden. Dat is echt niet normaal wat die doet. Echt, ik ben helemaal... Het is niet normaal wat ik daar allemaal weer van leer. [...] Maar dat is wel heel specifiek die steen, want de ene amethyst is ook de andere niet. Dit is er eentje waarvan ik denk jeetje. Echt heel gaaf. [...] Maar het is moeilijk in woorden uit te leggen, maar echt een nieuwe ervaring. En door dan mee te voelen met die steen denk ik wauw, dan voel ik eigenlijk dat wij als mens, wij zijn heel breed, ja dat gaat voorbij het menselijke eigenlijk. Dat laat die steen mij dan voelen. En dat vind ik dan bijzonder, en heel puur, en heel liefdevol en als je dat dan toelaat, dan moet ik wel een traantje laten. Ja dat is mooi om dat te voelen. Als je bijvoorbeeld heel erg verliefd bent op iemand, zo voelt dat dan. Haha en dat dan toe te laten, oeh dat is best wel spannend, dus dat leer ik dan van die steen.

²⁰¹ Meyer, "Material Mediations," 8.

De amethyst geode wekt bij Louise gevoelens van verliefdheid op. Zij is diep geraakt door de ervaring met de amethyst en benadrukt dat het specifiek om deze steen gaat. Louise was niet op zoek naar een nieuwe edelsteen, maar krijgt van haar baas, de eigenaar van een edelstenenwinkel in Gorinchem, een aantal foto's van nieuwe stenen doorgestuurd krijgen. De amethyst geode op de afbeelding trekt haar aandacht. "En dan zie ik een foto van wat stenen en dan zie ik een steen echt zo joehoe haha."²⁰² Uit het verhaal van Louise blijkt dat het voor haar om de steen draait en niet om een bovennatuurlijke werkelijkheid waarmee zij zich kan verbinden via de steen. De amethyst is het einddoel voor Louise, hetgeen waar zij gevoelens van verliefdheid voor voelt, niet de brug om in verbinding te komen met iets anders.

In hoofdstuk 5.2 over de edelstenenwereld is de praktijk van het opladen van edelstenen besproken. De praktijk onthulde verschillende houdingen ten opzichte van stenen: Is een steen een gebruiksvoorwerp, een tool om een doel te bereiken of een leraar of lerares die mijn respondenten inspireren met de miljoenenjaren oude wijsheid die volgens de respondenten verscholen ligt in de edelstenen? Faya laadt haar stenen niet op, omdat zij vindt dat een steen alle wijsheid al in zich heeft. Zij maakt een onderscheid in een actieve en ontvankelijke houding ten opzichte van edelstenen:

Bijna niet, maar dat komt vooral omdat ik heel erg geloof in wat die steen zelf brengt. Dus wat mij betreft is het schoonmaken van iets al voldoende om die steen weer de kans te geven om gewoon steen te zijn. En z'n eigen kwaliteiten uit te dragen zonder dat ik daar nog iets bovenop leg. [...] Ikzelf doe het gewoon nooit, omdat ik zoals ik al zei, ik werk heel graag met wat de steen zelf brengt ofzo, dus ik ben wat dat betreft meer een luisteraar dan weet je wel, dus dan ben ik eerder geneigd om te luisteren naar wat heeft die steen mij te zeggen. In plaats van wat heb ik de steen te zeggen weet je wel. Of wat wil ik dat die steen voor mij doet. Dan gaat het veel meer over van oké wat is nou eigenlijk precies de reden dat ik mij aangetrokken voel tot deze steen en dan onderzoek ik wat de kwaliteiten van een steen zijn of wat ie persoonlijk voor mij doet, wat soms helemaal los staat van kwaliteiten die in een boek staan bijvoorbeeld. Of meer universele kwaliteiten die worden toegeschreven aan bepaalde stenen. Ehm dus ik vind het fijn om daar een meer... ja hoe noem je dat, ontvankelijke manier in te hebben. In plaats van een actieve...

²⁰² Transcript Louise.

Faya is liever een luisteraar, dan een actieve gebruiker van edelstenen. Als zij zich aangetrokken voelt tot een steen, gaat zij als het ware op verkenningstocht om erachter te komen wat zij van een steen kan leren. Uit het verhaal van Faya blijkt dat zij in haar relatie met de stenen, de steen centraal stelt.

De voorbeelden van Louise en Faya brengen mij bij de vraag in hoeverre Meyer in haar theorie zoals ik deze heb gepresenteerd in hoofdstuk 2 rekening houdt met het feit dat een object wellicht niet altijd als een brug functioneert, een doorgeefluik om berichten over te dragen tussen ‘zenders’ en ontvangers’, maar in bepaalde contexten wellicht het ultieme einddoel is voor mensen. Als dit voor de casus van edelstenen geldt, is het voorstelbaar dat hier in andere settingen mogelijk ook sprake van is. Welke implicaties heeft dat voor hoe edelstenen als onderzoeksobjecten benaderd worden? Het plaats de objecten in een ander daglicht, omdat de stenen niet louter functionalistisch worden gebruikt. Het schetst een ander beeld van de betekenissen die de objecten hebben voor mijn respondenten. In plaats van de rol van edelstenen in de levens van mensen proberen te begrijpen met de vraag “hoe gebruiken mensen stenen in hun dagelijkse levens?” lijkt een vraag als “welke relaties bouwen mensen met edelstenen op en hoe beïnvloedt dat hun dagelijkse levens” passender. Met de eerste vraag worden de edelstenen en hun betekenissen voor mensen mogelijk onnodig gemarginaliseerd.

Uit dit onderzoek blijkt dat de stenen in veel gevallen meer betekenen voor mijn respondenten dan een doorgeefluik naar iets ‘anders’ of ‘groters’ ‘daarbuiten’. De stenenmaatjes bouwen intieme relaties op met edelstenen: zij leren van de stenen, de stenen ondersteunen hen in het dagelijkse leven en zijn als hun vrienden. Deze relatie lijkt meer overeenkomsten te vertonen met de wijze waarop ik liet zien hoe Tanya Luhrmann in hoofdstuk 2.4 schetst hoe de kerkleden van de evangelische ‘Horizon Christian Fellowship Church’ een relatie met hun God opbouwen, dan de manier waarop Meyer de relatie tussen materialiteit en mensen in een religieuze context geschetst. Luhrmann beschrijft hoe het opbouwen van een intieme relatie met een God voor de kerkleden hard werken is en hoe de leden nadrukkelijk aandacht moeten schenken aan hun gevoelsleven om de aanwezigheid van hun God te leren herkennen. Dit zijn ook elementen die de relatie tussen mensen en stenen beïnvloeden. Welke andere elementen zijn van invloed op deze relatie?

Fysieke kenmerken stenen

De relatie tussen mensen en edelstenen wordt onder andere gevormd door de fysieke kenmerken van stenen. In het kader van het uitvoeren van een materiële analyse schrijft Morgan over het ontwerp van een object: “Size, setting and finish are features of each medium that hinge directly on the design of objects [...] By design I mean the organisation or structure of an object, which is the arrangement of forms in the body of a medium.”²⁰³ Alhoewel eerder is vastgesteld dat edelstenen niet uitsluitend als media functioneren, speelt het ontwerp van de edelstenen, hoe zij eruit zien, wel degelijk een rol in hoe de relaties tussen stenen-maatjes en stenen tot stand komen. De edelstenen zijn hard, stevig en (meestal) draagbaar.²⁰⁴ Daardoor zijn zij door mensen flexibel mee te nemen gedurende de dag. De stenen zijn in materiële vorm altijd beschikbaar en bereikbaar voor de stenen-maatjes. Zij kunnen de stenen in hun zak stoppen, om hun nek hangen en ’s avonds mee naar bed nemen. Rosa benadrukt dat de steen waarmee zij slaapt een fijne vorm heeft:

En ik slaap hier ook mee, dat heb ik echt vanaf de eerste dag gedaan. Het eerste chakra is dus je stuitje. Toevallig heeft ie ook een platte vorm dus kan je er ook op slapen, zo'n bonkig ding in je bed is denk ik wat minder.

In tegenstelling tot het beschikken over een brug naar een God, zoals bijvoorbeeld via het gebed of de Bijbel voor christenen, hebben mijn respondenten de mogelijkheid om de steen, hetgeen waar het voor de meesten uiteindelijk om draait, altijd met zich mee te dragen.²⁰⁵ In hoofdstuk 5.3 “Mijn leven is stenen, stenen zijn mijn leven.” is uitgebreid geïllustreerd hoe de stenen-maatjes in het dagelijkse leven constant worden omringd door edelstenen. Rosa vertelt dat zij voor een operatie een kristal meeneemt naar de operatiekamer. Dankzij de vorm van de stenen, en haar artsen die en oogje dichtknepen, is dit mogelijk:

Nouja als ik mij niet lekker in mijn vel voel dan zorg ik wel dat ik mijn bepaalde stenen meeneem. Of als ik ergens een ga en ik weet dit wordt zwaar. Ik heb bijvoorbeeld lichte operaties gehad waarbij ik stenen mee naar binnen smokkelde. En dan werd ik een beetje raar aangekeken en dan hadden ze zoiets van nou we hebben het niet gezien, neem maar mee. Ja dan heb ik daar iets aan.

²⁰³ Morgan, “Material Analysis,” 22.

²⁰⁴ Dit geldt natuurlijk niet voor alle stenen. Stenen kunnen ook gigantisch groot en zwaar zijn.

²⁰⁵ Van Ditmars, “Helpt,”

Het feit dat de artsen van Rosa het toestaan, geeft mogelijk ook aan dat zij het kristal erkennen als een belangrijk heilig object. Jessica vindt het fijn om edelstenen mee te nemen naar haar werk, omdat deze haar extra ondersteunen in het beschermen van haar energie. De stenen draagt zij om haar nek of stopt zij in haar broekzak:

Ik werk op het ROC van Amsterdam en dat is een enorm grote school met allemaal pubers en collega's en leeebleeleech haha allemaal rondvliegende energie. Ja bij mij komt dat echt binnen als een mother fucker haha. Ik moet mij daar gewoon tegen beschermen, dus vaak draag ik dan een ketting of ik stop een steen in mijn zak. Daar zijn ook andere methodes voor maar ik vind stenen dan prettig.

Ook Femke draagt iedere dag een steen met zich mee in haar jaszak:

Ik heb nu niks om omdat ik net Boeddha [de hond van Femke] heb gekamd. Maar ik draag eigenlijk altijd kristallen. Ik heb ze altijd bij me. Het jackie wat ik net aanhad zeg maar weetje dat is mijn loopjackie, nou daar zit een Inner Child in.

Een verschil met de draagbaarheid van stenen is dat in tegenstelling tot hoe ik illustreerde dat volgens Luhrmann de evangelische christenen van de HCFC getraind worden om de aanwezigheid van hun God in hun leven te leren voelen, de stenen voortdurend fysiek bij mijn respondenten zijn, ook als zij het contact met de steen niet bewust voelen. Alhoewel christenen waarschijnlijk zullen zeggen dat hun God ook bij hen is als zij daar geen bewust contact mee maken, is de steen ten alle tijden fysiek waarneembaar voor de stenen-maatjes. Doordat de steen zo concreet is, is het mogelijk gemakkelijker om iets aan de relatie te doen. De steen kan in een broekzak meegenomen worden naar het werk. De steen kan verzorgd worden. De stenen zijn fysiek aanwezig bij de alledaagse activiteiten in de levens van de stenen-maatjes. Volgens Frances King dient de nabijheid tussen objecten en mensen als een indicatie van een intieme relatie.²⁰⁶ De edelstenen en mensen zijn onderdeel van zo'n intieme relatie. De stenen zijn constant in de omgeving van de stenen-maatjes. Bijzonder aan de intimiteit tussen stenen en mensen is dat deze wordt versterkt doordat de stenen niet alleen de brug vormen naar iets 'daarbuiten', maar in veel gevallen het uiteindelijke doel van verbinding zijn.

Volgens Luhrmann is het gevolg van de intieme relaties die gelovigen met hun God

²⁰⁶ Morgan, "Material Analysis," 61.

opbouwen, dat God er altijd voor hen is en naar hen luistert.²⁰⁷ Een dergelijke connectie biedt bescherming tegen de isolatie van het moderne sociale leven. Alhoewel ik geen uitspraken durf te doen over in hoeverre de stenen-maatjes het moderne sociale leven mogelijk als onveilig ervaren, kan ik mij voorstellen dat het voor de hen prettig is dat de stenen altijd concreet en fysiek aanwezig zijn.

6.3 De stenen-maatjes

Een tweede element dat de relatie tussen mensen en stenen beïnvloedt zijn de stenen-maatjes, mijn respondenten zelf. De manier waarop zij met de stenen omgaan, wat zij wel en niet doen, maakt dat de relatie op een bepaalde manier wordt gevormd. Hoe komen de relaties tussen mensen en stenen tot stand? Wat doen mensen op zo'n relatie te onderhouden? Hoe verhoudt het werken met edelstenen zich tot de discussies over persoonlijke vormen van religie?

Hard werken

Een relatie met een edelsteen komt niet vanzelf tot stand. Ondanks dat in de vorige paragraaf is geconcludeerd dat vanwege de concrete fysieke aanwezigheid van stenen, het opbouwen van een relatie mogelijk gemakkelijk gaat, dan bijvoorbeeld iemand die een relatie met een niet zichtbare God wil opbouwen, vraagt het creëren van een intieme relatie om een tijdinvestering van de stenen-maatjes. In hoofdstuk 5.2 is geïllustreerd hoe de stenen-maatjes de stenen op allerlei manieren verzorgen. Laura heeft een collectie van bijna 400 edelstenen (zie afbeelding 17). Eens per jaar reinigt zij deze allemaal en laadt Laura de stenen vervolgens op in de zon:

[...] Ik probeer één keer per jaar iedereen toch gewoon een bad te geven. En dan leg ik ze meestal daarna, dat doe ik meestal in de zomer, en dan leg ik ze meestal daarna in de zon. Dat ze echt weer opgeladen worden met zonne-energie.

²⁰⁷ Luhrmann, "Metakinesis," 527.

Afbeelding 17: deel van de edelstenencollectie van Laura, foto's gemaakt door haarzelf in 2017.

Het is een tijdrovende taak om alle 400 stenen van Laura schoon te maken. Rosa heeft er een beetje last van dat haar edelstenencollectie steeds groter wordt:

En ik merk nu ook wel, ik krijg wel eens een steen erbij, ook wel van mijn kinderen, en dan dat ik een beetje zoiets heb van poeh. Het zijn ook iets van, je moet het ook nog onderhouden, ik vind ook dat je er iets mee moet doen.

King stelde al vast dat objecten zo nauw verweven zijn met de levens van mensen, dat zij zich vaak niet bewust zijn van de rol die de objecten spelen in hun leven: “We underestimate how they can influence our behavior, and how we respond to the demands that they can sometimes make upon us”²⁰⁸ De stenen doen een beroep op mijn respondenten. Zij vinden het vaak onvoldoende om de stenen simpelweg ergens neer te leggen. Als iemand een verbinding met een steen wil aangaan dan zal diegene daarin moeten investeren: het is een actief proces van rituelen en praktijken uitvoeren.

Alhoewel het in hoofdstuk 2.3 gepresenteerde werk van Luhrmann gaat over een evangelische christelijke context, is haar werk relevant voor de casus van edelstenen, omdat zij de nadruk legt op het construeren van intieme relaties en het werk dat gaat zitten in het opbouwen van zo'n relatie. Voor de kerkleden van de HCFC is een relatie opbouwen met hun God best hard werken:

As one congregant said, “It’s just like any relationship. If I had a best friend and we never hung out, where would our friendship be?” Another remarked: “The closer you get to a human being,

²⁰⁸ King, *Material Religion*, preface.

the better you can get to know them. It's the same with Jesus, the more time I spend reading the Bible, the more time I spend praying, the closer I get to Him and the better I get to know Him."²⁰⁹

Rosa vertelt in dit kader dat hoe langer iemand tijd doorbrengt met dezelfde steen, des te beter diegene de steen leert kennen:

Ja dus dan merk je ook wel, dus die stenen die je vaker gebruikt die gaan ook echt meer leven. Alsof ze sterker worden. Ik word ook nu nog opgeleid door de sjamanen uit Peru. Ja die zeggen dat ook, die stenen moet je echt een soort mee lezen en schrijven. Dus ik heb daar heel veel stenen, maar je kan niet met al die stenen die band opbouwen. Ohja hier is mijn mesa, dat is een stenenbundel. Dus de stenen die daar inzitten daar moet je ook echt een relatie mee opbouwen, want dat zijn echt je werkstenen, je tools zeg maar.

Hoe meer tijd een stenen-maatje investeert in de relatie met stenen, des te beter de stenen ook voor diegene zullen werken, aldus de sjamanen waardoor Rosa wordt opgeleid. Het komt overeen met de manier waarop de kerkleden hun relatie tot Jezus omschrijven. Hoe meer tijd zij besteden aan het lezen van de Bijbel en aan bidden, des te beter zij Jezus leren kennen. Mirjam vindt het belangrijk dat mensen zich realiseren dat van één steen een leven lang te leren is. Zij geeft daarmee indirect kritiek op de vluchtige aard van hoe sommige mensen met de edelstenen omgaan:

Je kan met dezelfde steen 30 jaar bezig zijn. En elke keer kom je op een andere laag in het proces. Niet zo raar want die stenen zijn miljoenen jaren oud he, ze hebben nogal wat wijsheid dus het zou heel mooi zijn als je dat in een mensenleven even tot je neemt, maar zo werkt het niet.

Hoe meer tijd mensen met stenen doorbrengen, des te beter zij de stenen en daarmee zichzelf leren kennen. In de tijd die de stenen-maatjes met de stenen doorbrengen bouwen zij een persoonlijke band op met de edelstenen.

Een persoonlijke religie

In hoofdstuk 2.5 illustreerde ik hoe Thomas Luckmann schrijft over de opkomst van een markt vol religieuze elementen op basis waarvan mensen hun religieuze levens vormgeven.²¹⁰ Lange

²⁰⁹ Luhrmann, "Metakinesis," 525.

²¹⁰ Thomas Luckmann (1967) in: Aupers en Houtman, "Beyond the spiritual," 135.

tijd wordt het idee van een ‘spirituele supermarkt’ waar mensen met bricolage persoonlijke geloofspakketten samenstellen, als definiërend kenmerk van ‘New Age’/spiritualiteit gezien.²¹¹ Alhoewel in de rest van het hoofdstuk is gereflecteerd op de overschatting van het persoonlijke en individuele karakter van ‘New Age’/spiritualiteit door verschillende wetenschappers, blijft het thema in de casus van de relaties tussen mensen en edelstenen interessant om te bespreken, omdat het individuele karakter doorschemert in mijn onderzoek. In hoofdstuk 3 liet ik zien dat Grace Davie concludeerde dat religie voor mensen in West-Europa in plaats van een verplichting, is getransformeerd naar een persoonlijke keus.²¹² Aan de hand van het werk van Charles Taylor moest ik ook concluderen dat religie tegenwoordig een optie is, binnen een breder immanent kader. Hoe komt het persoonlijke element in de relatie tussen mensen en edelstenen naar voren? In hoeverre heeft het werken met stenen een individueel karakter?

Ondanks dat in de edelstenenwereld *soft* autoriteiten actief zijn die bepaalde spelregels opstellen en mensen tijdens de kristalopleidingen, -leggingen en -healings bezig zijn met sociale praktijken, is het werken met stenen een behoorlijk individuele aangelegenheid. Dit begint eigenlijk bij het kiezen van een steen: mensen kiezen in veel gevallen hun eigen stenen uit.²¹³ Ronald houdt van kristallen met een hoge trilling terwijl Faya een relatie ontwikkelt met een veelvoorkomende kobaltsteen. Vervolgens leren de stenen-maatjes hun stenen goed kennen, omdat zij tijd doorbrengen met de stenen, de stenen verzorgen en mogelijk allerlei spirituele en/of religieuze praktijken met de stenen uitvoeren zoals mediteren. Rosa heeft bijvoorbeeld het ritueel op ’s avonds met haar knuffelsteen in haar schoot op de bank te zitten. Louise heeft ervaren dat haar stenen erg opknappen door een tijdje in plastic opgeborgen te worden, dus is dat voor haar een methode geworden om de stenen te reinigen, terwijl de meeste mensen de natuurlijke elementen gebruiken. Een ander voorbeeld geeft Femke. Zij bouwt een tempel van stenen in haar eigen achtertuin (zie afbeelding 18):

Dat zeggen ze bij het Lichtpuntje ook want ik stuur wel eens foto's van de stenen die in de tuin staan, die zeggen ja jij bent je eigen tempel aan het bouwen. Ja zo voelt dat dus ook weetje. Ik ben bezig om mijn eigen chakra-tuin te maken. [...] Dus alle stenen verdwijnen soms zo langzamerhand, een voor een richting de tuin.

²¹¹ Stuccliffe en Gilhus, *New Age spirituality*, 9.

²¹² Davie, “Is Europe,” 27.

²¹³ Uiteraard krijgen mensen soms advies over welke steen het meest geschikt is of krijgen zij edelstenen cadeau. Over het algemeen is het echter mogelijk dat mensen een steen kiezen waar zij zich tot aangetrokken voelen.

Afbeelding 18: de chakra-tuin van Femke, foto door auteur.

Femke geeft haar stenentempel naar eigen smaak vorm. De relaties tussen mensen en stenen kunnen een vorm zijn van een persoonlijke religie en/of spiritualiteit, omdat ieder stenen-maatje de mogelijkheid heeft om thuis zijn of haar eigen ‘personal practice’ te ontwikkelen. Esther benadrukt dat het werken met stenen persoonlijk is:

Ja het is echt een personal practice. Het is echt heel persoonlijk hoe mensen ermee [stenen] omgaan. En mijn klanten vinden mijn personal practice heel erg fijn waardoor ze mijn klant zijn. Maar iemand anders gaat naar een andere winkel omdat dat weer beter past.

In tegenstelling tot een sessie bij een healer voor een kristallegging of een lezing van een medium, kan iedereen die thuis zijn of haar eigen steen heeft, de rituelen met deze steen uitvoeren volgens persoonlijke voorkeuren. Natuurlijk worden deze rituelen ook beïnvloed door eerdere opgedane kennis over de stenen bij verschillende experts, maar thuis ziet vervolgens niemand erop toe hoe jij met de stenen omgaat. In tegenstelling tot een God, waar de evangelische christenen intieme relaties mee opbouwen, zijn de relaties die mensen met edelstenen wellicht meer versplintert, omdat de autoriteiten in de edelstenenwereld minder sterk gecentraliseerd zijn. Mensen verbinden zich met hun eigen, persoonlijke stenen. Meerdere stenen-maatjes maken een onderscheid tussen hun eigen stenencollectie en een collectie die zij voor hun werkactiviteiten gebruiken. Volgens Femke is het niet mogelijk om persoonlijke stenen aan iemand anders te geven:

Nee je hebt ook echt persoonlijke stenen die voor jou werken en ook soms waar je een intentie bij hebt gezet, dus wil je die voor iemand anders gebruiken, dus ik zeg maar iets, stel jij wil een steen kopen voor je moeder ehm en je zet daar een intentie bij ja dan kun je die niet aan je zus geven. Ja dat kan niet, dat klopt gewoon niet, want die steen die werkt dan echt voor jouw moeder, punt. Ja zo werkt dat nou eenmaal.

De stenen die Laura met zich meedraagt zijn echt haar persoonlijke stenen: “Als ik een steen bij mij heb en iemand wil dat gewoon in de hand pakken om daarnaar te kijken daar word ik kriegel van.”²¹⁴ Zij raakt geïrriteerd als andere mensen de stenen zomaar aanraken. Het is een indicatie van de intieme band die de stenen-maatjes opbouwen met hun stenen.

Een antiautoritaire religie

In hoofdstuk 2.4 illustreerde ik hoe Linda Woodhead en Paul Heelas tot de conclusie komen dat spiritualiteit mensen in staat stelt om zich te verzetten tegen de dominante machtsstructuren van de religieuze autoriteiten.²¹⁵ Dit strookt tot op zekere hoogte met de bevindingen van dit onderzoek. De relatie die mijn respondenten met de edelstenen opbouwen heeft een redelijk antiautoritair karakter. Met name in vergelijking met een God die in principe op verre afstand van een gelovige staat: “God is not only first principle, an awesome, distant judge, a mighty force, although congregants quickly say God is these as well [...]”²¹⁶ Bovendien is de Bijbel voor de evangelische christenen de hoogste autoriteit: “[...] the written Bible is literally true and the only decisive authority”²¹⁷ Voor een dergelijke God is over het algemeen ontzag, wellicht zelfs een beetje vrees. De stenen-maatjes kiezen zelf hun eigen steen. De stenen beïnvloedden hun leven, maar zijn uiteindelijk niet de ultieme baas over hen. De steen staat meer aan hun zijde als een compagnon, een vriend, een maatje. Bovendien kenmerkt de relatie tussen mensen en stenen zich door positiviteit. Wat is het ergste dat er kan gebeuren tussen mensen en stenen? Wellicht dat iemand de stenen verwaarloost of onvoldoende reinigt, waardoor de steen verstofft of breekt. Jessica vindt het erg als stenen niet met liefde worden behandeld: “Dat is voor mij belangrijk, omdat stenen voor mij ook levende wezens zijn. Het is net alsof je in een dierenwinkel zou komen met verwaarloosde konijntjes. Ja, dat is niet fijn om

²¹⁴ Transcript Laura.

²¹⁵ Heelas en Woodhead, “The Spiritual Revolution,” 57.

²¹⁶ Luhrmann, “Metakinesis,” 525.

²¹⁷ Luhrmann, “Metakinesis,” 520.

daar te zijn. En in een stenenwinkel waar mensen echt zorgen, echt liefde geven aan de stenen. Ja, dat voel je en dat had ik daar [bij Hannah] meteen.”²¹⁸

In relatie tot gender is het van belang om kort te noemen dat thema in de resultaten niet als noemenswaardig naar voren is gekomen. Volgens Anna Fedele en Kim Knibbe maken diegene die zichzelf spiritueel noemen, meestal vrouwen, gelijktijdig aanspraak op een ruimte om de onderdrukkende genderideologen van geïnstitutionaliseerde religies opnieuw te construeren.²¹⁹ Op basis van dit onderzoek kan ik deze stelling niet bevestigen. In het praten over hun relatie tot de stenen, komt gender niet als belangrijk thema naar voren. Wat natuurlijk opvallend is, is dat negen van de tien respondenten van dit onderzoek vrouw zijn. Het werken met edelstenen heeft dus een specifieke aantrekkingskracht op mensen die zichzelf als vrouw identificeren, hetgeen dat overeenkomt met wat de wetenschappelijk literatuur hierover schrijft.

6.4 De autoriteiten van de edelstenenwereld

Een derde element dat de relatie tussen mensen en stenen beïnvloedt zijn de autoriteiten in de edelstenenwereld. In deze paragraaf worden twee soorten experts besproken, de gevoelsexperts en de stenenexperts. Zij bepalen in zekere mate hoe de relaties geleefd worden. De gevoelsexperts zijn de respondenten van dit onderzoek, maar de stenen zelf hebben ook een zekere autoriteitspositie. Hoe beïnvloeden deze factoren de relatie tussen mens en steen?

De gevoelsexperts

In hoofdstuk 2.4 presenteerde ik het werk van Olav Hammer en Matthew Wood. Zij schrijven over de manier waarop in het spirituele veld autoriteiten aanwezig zijn. In tegenstelling tot de dominante opvatting dat de persoonlijke en individuele wensen van mensen leidend zijn in spirituele praktijken, toont Hammer hoe *soft* autoriteiten binnen ‘New Age’/spiritualiteit een sturende rol aannemen:

Ideally, knowledge and truth are construed as coming from immediate personal experience. In reality, however, much of the mental map is constructed by trusting the experience of others, especially other women. Subjectivists have shifted authorities:

²¹⁸ Transcript Jessica.

²¹⁹ Fedele en Knibbe, “Introduction: Gender” 2.

they rely not on the threatening, negative knowledge of institutional experts, but on the insights of close female kin and friends.²²⁰

De edelstenenwereld kent geen hiërarchische organisatie die een specifiek discours top-down afdwingt.²²¹ Mijn respondenten zijn de *soft* autoriteiten van de edelstenenwereld. Zij bouwen zelf intieme relaties op met edelstenen, waardoor zij de stenen goed leren kennen en voldoende ervaring opbouwen om mensen die nieuw zijn in de edelstenenwereld wegwijs te maken. Een belangrijke voorwaarde om deze autoriteitspositie in te kunnen nemen is het heldervoelen van de stenen: “Ook het leren voelen van de edelstenen is iets wat je kan leren. Net zo goed als dat je veel kan leren [...] Als je de tijd voor neemt kan je dit ontwikkelen. Dat ontwikkelt zich bij mij ook nog steeds.”²²² In het werklevens van mijn respondenten vertrouwen de cliënten op hun inzichten. Een van de werkactiviteiten die zij organiseren zijn kristalopleidingen en -workshops.

Een belangrijk onderdeel in het opbouwen van een relatie met stenen lijken deze kristalopleidingen te zijn. Bijna alle respondenten van dit onderzoek volgden zo’n opleiding alvorens zij deze zelf gingen organiseren. De belangrijkste les van de opleidingen vatten de respondenten samen als het leren kennen van hun gevoelswereld:

Het allerbelangrijkste wat ik daar geleerd heb is om mijn gevoel te ontwikkelen. En om te leren hoe het bij mij werkt. Hoe ik met die stenen kan werken, dus dat is het allerbelangrijkste. [...] Ja en ik heb natuurlijk praktische dingen geleerd over stenen. Of ja kijk sommige stenen kun je op bepaalde manieren inzetten, maar dan ervaar ik het weer op een andere manier. Nou dan gebruik ik het ook daarvoor dus het belangrijkste wat ik daar geleerd heb is om mijn gevoel te ontwikkelen.²²³

Het voelen is een belangrijke ingang tot het opbouwen van een relatie met stenen. Wat voel je eigenlijk als je met een steen zit? Waar in je lichaam voel je de sensaties? Tijdens de kristalopleidingen wordt als het ware de basis gelegd voor hoe de relaties tussen de stenenmaatjes en stenen geleefd worden. Het komt overeen met de populaire vormen van religiositeit waarbij intense spirituele ervaringen centraal staan en de nadruk wordt gelegd op lichamelijke

²²⁰ Hammer, “I Did,” 57.

²²¹ Hammer, “I Did,” 66.

²²² Transcript Hannah.

²²³ Transcript Louise.

verschijnselen. Het lichaam en emoties zijn instrumenten waarmee een intieme relatie wordt opgebouwd. Bij de HCFC leren kerkleden bijvoorbeeld via hun lichamelijke en emotionele toestand signalen van de aanwezigheid van God in hun leven te identificeren.²²⁴

De stenenexperts

Ik schreef dat Wood meerdere autoriteiten in het spirituele milieu identificeerde: in plaats van betrokken te zijn bij een exclusieve groep, traditie en/of praktijk die leidt tot een specifieke religieuze socialisatie, zijn de interacties met autoriteiten zoals een channeler, mediatiegroep leider of kristalhealer slechts één element in de religieuze levens van mensen.²²⁵ Aan deze opsomming voeg ik de edelstenen toe. De relatie die mensen met de stenen opbouwen heeft een ingrijpende invloed op hun levens. Eerder vertelde Ronald dat hij nu een boek schrijft ‘Leaders are healers’ nadat hij naar eigen zeggen meermaals van het Maria Magdalena-kristal hierover een boodschap ontvangt. In de relatie die mijn respondenten met de stenen opbouwen zijn de stenen spelers met invloed op hun leven. Louise beschrijft het als volgt:

Een steen is eigenlijk net als een coach, want dan praat je er met iemand over en denk je ineens verhip. En zo'n steen is eigenlijk hetzelfde. Het is eigenlijk een sleuteltje wat je bij jezelf in het slot steekt en dan opeens ga je dan dingen voelen of krijg je een gedachte.

Het lijkt mij daarom van belang dat in het kader van het serieus nemen van materialiteit als onderzoeksgebied door religiewetenschappers, de mogelijkheid wordt overwogen dat objecten zoals edelstenen, doordat zij deel uitmaken van zo'n intieme relatie met mensen, door deze mensen als gezaghebbende wezens worden ervaren. Mijn respondenten luisteren naar de stenen, leren van de stenen en groeien in wat zij hun of spirituele ontwikkeling noemen met behulp van de stenen. Een aantal stenen-maatjes voelen zelfs dat zij als communicatiekanaal van de stenen worden gebruikt. In haar werk als healer krijgt Jessica in haar ogen van de stenen door wat zij met hen voor haar cliënten moet doen. De stenen gebruiken haar als een instrument.

6.5 De sociale omgeving van stenen

Een vierde element dat de relatie tussen mensen en stenen beïnvloedt is de bredere sociale context waarin mijn respondenten en de stenen zich bevinden. In hoofdstuk 3 is beschreven hoe

²²⁴ Luhrmann, “Metakinesis,” 519.

²²⁵ Wood, “The Sociology of Spirituality,” 277.

in Nederland een overwegend seculier klimaat heerst. Dit heeft implicaties voor diegenen die zich bezighouden met religieuze en/of spirituele praktijken. Zo liet ik zien dat Wiering schrijft over hoe de beoefenaars van het navayana-boeddhisme in Nederland de religieuze elementen van hun meditatiepraktijk bagatelliseren als zij nieuwkomers ontvangen. “While the body and objects were observed to be crucial for the meditation ritual in Navayana Buddhism, their function was strongly downplayed by most practitioners themselves.”²²⁶ Wiering identificeert dit als een *coping*-mechanisme van de beoefenaars om zich te verhouden tot de veronderstelde negatieve associatie die religie opwekt bij mensen in een dominant seculiere samenleving zoals Nederland. In de casus van edelstenen lijkt eenzelfde mechanisme werkzaam te zijn alhoewel wellicht minder expliciet.

In de inleiding antwoord mijn tandarts als ik hem vraag of hij iets heeft met ‘de energie’ van edelstenen resoluut met: “Absoluut niet!” De stelligheid waarmee hij reageert geeft aan dat hij bang is dat ik verkeerde ideeën krijg over zijn relatie tot de stenen. Rosa noemt zichzelf liever niet spiritueel, omdat zij vindt dat de term vervelende associaties oproept:

En spiritueel ik vind dat zelf een hele nare term. Ik vind dat echt... Ja... Ik weet ook, ja spiritueel, ik denk ook dat dat komt doordat Nederlanders daar, ja, bijna een soort scheldwoord van "oh die is heel spiritueel".

In hoofdstuk 3 illustreerde ik dat spiritualiteit door Anne Knibbe en Kim Fedele wordt geconceptualiseerd als een relatief ‘stille’ categorie in het publieke domein.²²⁷ Door Kocku von Stuckrad wordt spiritualiteit als een seculiere religie gezien, de vorm van religiositeit die wordt geaccepteerd in een dominant seculiere omgeving zoals Nederland.²²⁸ De opmerking van Rosa suggereert echter dat deze acceptatie misschien minder groot is dan von Stuckrad verondersteld. Wiering concludeert bijvoorbeeld dat in Nederland het beoefenen van boeddhisme niet langer als ‘cool’ wordt gezien, maar eerder als een praktijk voor ‘gekke’ mensen die ‘zweverige’ dingen doen.²²⁹ Het strookt met de worsteling die Louise beschrijft in hoofdstuk 5.6 als zij in eerste instantie niet geassocieerd wil worden met zoiets zweverigs als edelstenen: “Maar ik vond dat allemaal heel zwevering. Wat ik zeg ik kom ook uit het bedrijfsleven, dus ja jeetje. En ik vond, ik vond sommige sites ook niet professioneel. Ik dacht ja dat is allemaal bijgeloof.”²³⁰

²²⁶ Wiering, “Others Think,” 369.

²²⁷ Fedele en Knibbe, “Spirituality, the third category,” 3.

²²⁸ Von Stuckrad, “Secular religion,” 6.

²²⁹ Wiering, “Others Think,” 370.

²³⁰ Transcript Louise.

Als ik aan Faya vraag welke rol de stenen spelen in haar leven, aarzelt zij in eerste instantie een beetje:

[...] Hoe zou ik dat eens zeggen zonder dat het... Nou misschien ga ik wel hele voor jou gekke dingen zeggen, weet ik niet. Maar maakt me ook eigenlijk niet heel veel uit, maar ik heb wel met een aantal stenen in mijn leven een heel nauwe band ofzo. Ehm, en ik beschouw ze ook wel als, nou goed als ik er een naam aan zou moeten geven dan zit het ergens tussen vrienden en familie ofzo. Zo nauw is het.

Faya is zich ervan bewust dat de intieme relatie die zij met de stenen onderhoud wellicht niet door iedereen als alledaags wordt gezien. Zij houdt er rekening mee dat ik het vreemd vind. Ook Laura merkt dat mensen in haar omgeving haar relatie tot de stenen niet begrijpen:

En mensen vragen dat toch ook wel, want vaak als ik auto rij dan heb ik ook een steen en waarom weet ik niet, maar die houd ik dan tegen mijn bovenlip aan. Of hier tegen mijn *third eye*. Kan ik dat uitleggen? Nee, dat voelt gewoon goed. Maar dan raken mensen vaak gestrest want dan denken zij dat ik door hun gestrest raak. En dat ik daarom een kristal pak. Dan denk ik nee, zo functioneert dat niet, ik doe dat nu omdat dat nu gewoon voor mij goed voelt.

Een van de *coping*-mechanisme van mijn respondenten om met de veronderstelde negatieve associatie die religie opwekt om te gaan is de werking van stenen op een zogenaamde ‘wetenschappelijke’ wijze uit te leggen. In hoofdstuk 5.6 is beschreven hoe Hannah dicht bij de fysieke samenstelling van de stenen blijft om de werking van barnsteen aan haar sceptische buurman uit te leggen, maar later in het interview onthult zij dat het eigenlijk ‘de allerhoogste engelen’ zijn die de stenen van hun werking voorzien. Volgens Knibbe en Fedele zijn mensen zodanig gedisciplineerd dat zij religie, spiritualiteit en seculariteit van elkaar scheiden. Op basis van de gesprekspartner die zij voor zich hebben, zullen zij (onbewust) wisselen in hun taalgebruik. Deze strategie komt naar voren in het voorbeeld van Hannah.

Het *coping*-mechanisme tussen de stenen-maatjes en de buitenwereld heeft mogelijk invloed op de uiteindelijke relatie met de stenen. Rosa en Jessica zijn allebei werkzaam als healer, maar zijn hier ten tijde van het interview naar de buitenwereld niet bijzonder open over. De cliënten komen via, via bij hen terecht, maar zij adverteren niet actief op het internet. Zij houden het liever een klein beetje voor zichzelf.²³¹

²³¹ De interviews vonden ruim een jaar geleden plaats, ondertussen adverteren beide respondenten op internet met hun bedrijf.

7. Conclusie

Ik begon het onderzoeksproces en deze scriptie met de vraag hoe mensen edelstenen gebruiken in hun dagelijkse levens en wat dit zegt over hoe zij hun religiositeit, spiritualiteit en/of seculariteit vormgeven. Om daar een antwoord op te geven heb ik tien mensen geïnterviewd die onderdeel uitmaken van de zogenaamde edelstenenwereld. De respondenten zijn bij mij terecht gekomen via een online zoektocht, en deel via mijn persoonlijke netwerk en de rest via het zogenoemde snowball-effect. Tijdens alle tien de interviews heb ik mensen op deze manier naar hun relatie tot de stenen gevraagd. Ik was benieuwd naar de relatie die deze mensen hebben tot hun stenen en hoe zij die gebruiken. Dit was dan ook de belangrijkste vraag die ik aan hen stelde. In het interview met Hannah, de eerste persoon met wie ik sprak, gaf zij echter aan “gebruiken” een onprettige term te vinden. Maar pas laat in het schrijfproces viel bij mij het kwartje over het belang van haar opmerking: hoewel ‘gebruiken’ een praktische term is om aan te geven hoe mensen zich over het algemeen verhouden tot de materiële wereld om zich heen, omvat het niet de betekenissen van de edelstenen voor mijn respondenten. Mijn keuze voor de vraag ‘hoe gebruiken mensen edelstenen?’, wijst op een fundamenteel verkeerd idee over waarom mensen zich tot edelstenen voelen aangetrokken. De stenen zijn niet slechts praktische tools om mensen te ondersteunen in allerlei activiteiten, ook al vervullen edelstenen deze rol ook, maar de stenen zijn vooral onderdeel van een veel intiemere relatie.

Het is niet verrassend dat ik in eerste instantie begon met de term ‘gebruiken’. In de bestaande literatuur worden edelstenen namelijk op een dergelijke functionalistische wijze gepresenteerd. Eugenia Roussou schreef over de Griekse vrouwen die edelstenen rondom hun huis plaatsten om zichzelf te vullen met positieve energie. Gordon Melton identificeerde het gebruik van edelstenen voor heling en persoonlijke transformatie als één van de meest typerende kenmerken van de ‘New Age beweging’. Zelfs de manier waarop objecten door Birgit Meyer worden gekarakteriseerd als media die functioneren als doorgeefluiken om mensen met een andere werkelijkheid te verbinden, houdt mogelijk geen rekening met de intieme aard van de relatie tussen mensen en objecten. Dit wil overigens niet zeggen dat de bovenstaande omschrijvingen niet overeenkomen met de bevindingen van mijn onderzoek. Mijn respondenten zetten de edelstenen immers ook op dergelijke wijze in: als tools, om zichzelf te ontwikkelen, om een bepaald doel te behalen of om zich te verbinden met onzichtbare werkelijkheden. De meest opvallende bevinding van mijn onderzoek is echter dat mensen enorm intieme relaties met stenen opbouwen en dit wordt door de bestaande literatuur nog niet genoemd.

De uiteindelijke titel van deze scriptie: “het is een soort compagnon, een vriend, een levend wezen”, is een uitspraak van Jessica. Zij vatte mijns inziens prachtig samen hoe de relaties tussen mensen en stenen beleefd worden. De stenen zijn een soort extra levende objecten in de levens van de stenen-maatjes, een term die ik gebruik om mijn respondenten te omschrijven. Alhoewel in Nederland ongetwijfeld veel mensen zijn die slechts vluchtig met stenen omgaan, hetgeen dat wordt bevestigd door bijvoorbeeld Mirjam die stenen verkoopt vanuit haar winkel in Egmond aan Zee, zijn de meeste respondenten van dit onderzoek al jarenlang stenen-maatjes. Dusdanig dat Mirjam aangaf: “mijn leven is stenen, stenen zijn mijn leven.” Fem omschreef haar relatie tot de stenen als: “het is een soort deel van mij, het is een soort thuis voor mij. Ik zou mij het leven zonder stenen niet meer voor kunnen stellen.” En ook Laura vertelde dat haar leven al meer dan dertig jaar verstrengeld is met de edelstenen.

Wat ik heel duidelijk heb zien terugkomen, is dat het niet zozeer gaat om hoe de stenen worden gebruikt of welke rol zij precies vervullen in het dagelijkse leven van de respondenten. Het belangrijkste is dat de edelstenen eigenlijk overal bij aanwezig zijn. De stenen zijn er gewoon. Het zijn de maatjes die mensen meenemen naar het ziekenhuis, in de auto, naar het werk, in een broekzak, op het podium, in een handtas, als een ketting en ’s avonds naar bed. De stenen liggen meestal overal verspreidt door de woningen en tuinen van mensen. De stenen doen een beroep op mijn respondenten, omdat de stenen-maatjes de stenen moeten verzorgen door ze regelmatig te wassen of op te laden in de natuur. Bovendien nemen zij soms afscheid van de stenen als zij zijn ‘overleden’ door ze terug te geven aan de aarde. Daarmee wordt de relatie tussen de mens en steen beëindigd. De stenen zijn actoren met invloed op de levens van de stenen-maatjes. Zij leren van de stenen, luisteren naar de stenen, worden ondersteund door de stenen. Deze stenen zijn als hun vrienden en de levens van de stenen-maatjes worden nadrukkelijk gevormd door de edelstenen.

Bij deze relatie zijn natuurlijk kritische kanttekeningen te plaatsen. In het verleden is door religiewetenschappers te gemakkelijk het discours van respondenten overgenomen, bijvoorbeeld in de veronderstelde mate van zelf-autoriteit die spirituele beoefenaars zouden genieten. Bij dit onderzoek is bijvoorbeeld de vraag te stellen hoe iemand als Laura een intieme relatie kan opbouwen met haar ruim 400 stenen tellende collectie. Ook moet ik mij afvragen in hoeverre ik als onderzoeker meega in de waarheidsclaims van mijn respondenten over zaken waar ik eigenlijk niets over kan zeggen. Een steen benaderen als een levend wezen is fundamenteel anders dan een steen als levenloos object te behandelen. In hoeverre moeten

religiewetenschappers hun academische debatten door dergelijke interpretaties van stenen laten beïnvloeden? Mijns inziens is het belangrijk om niet vanzelfsprekend uit te gaan van een functionalistische benadering van objecten en de perspectieven van respondenten in dit kader serieus te nemen. Dat neemt niet weg dat een kritische reflectie op de onderzoeksresultaten natuurlijk altijd noodzakelijk is. Zoals eerder aangehaald omschrijft Birgit Meyer het wat mij betreft treffend: “The crux of the matter is not to state that God or spirits are real, but to explore how they become real for practitioners”²³²

Door edelstenen niet uitsluitend te behandelen als religieuze, spirituele en/of seculiere objecten heb ik gepoogd om de verscheidenheid aan houdingen die mensen aannemen in relaties tot edelstenen te schetsen. Voor een deel van de respondenten passen de kernmerken die aan spiritualiteit worden toegekend vrij comfortabel, maar voor een ander deel niet. Hoe moet ik Hannah plaatsen, de eigenaar van een edelstenenwinkel die bovendien lid is van een doopsgezinde kerk? Of mijn tandarts die de stenen absoluut niet als religieuze of spirituele objecten beschouwd? Ik had mijn scriptie kunnen wijden aan het precies vaststellen bij welk domein de edelstenen passen. Daarmee zou ik echter, net zoals veel religiewetenschappers voor mij, verzand zijn geraakt in het voeren van eindeloze discussies over hoe religie en spiritualiteit precies van elkaar verschillen. Ik zou dan mogelijk over het hoofd hebben gezien dat de intieme relaties die mijn respondenten met de stenen opbouwen overeenkomt met de manier waarop sommige evangelische christenen hun relatie tot God omschrijven. In lijn met Kocku Von Stuckrad ben ik van mening het regelmatig gemaakte onderscheid tussen religie en spiritualiteit de overeenkomsten tussen beide categorieën maskeert. Veel interessanter is het om op basis van etnografisch onderzoek te verkennen hoe in de woorden van Linda Woodhead hedendaagse vormen van religiositeit worden geconstrueerd, zonder een kant te kiezen tussen ‘echte’ religie of ‘fuzzy’ spiritualiteit. Hierbij is het van belang in ogenschouw te nemen dat seculariteit als onderzoeksgebied evengoed van belang is voor religiewetenschappers, omdat het invloed heeft op hoe religieuze en/of spirituele beoefenaars hun eigen religiositeit beleven.

Dit onderzoek legt dus een aantal aannames binnen de religiewetenschap bloot. Aangezien het een verkennend onderzoek is geweest op basis van tien interviews, lijkt het mij interessant om verder te verkennen in welke contexten objecten nog meer niet uitsluitend als brug functioneren, maar ook het einddoel vormen voor mensen. Wat voor een soort objecten zijn

²³² Meyer, “Religion as Mediation,” 7.

dat? En hoe beschrijven mensen hun relatie tot deze objecten, ook als zij zichzelf niet per se als religieus of spiritueel identificeren? Hoe ervaren zij de objecten in hun dagelijkse levens? In een seculiere context als Nederland, zou het boeiend zijn om verder te verkennen welke relaties mensen met objecten opbouwen die niet vanzelfsprekend bij een bepaalde religieuze traditie horen, zoals boeddha- of Mariabeeldjes, om te verkennen wat voor een inzichten dat oplevert over religiositeit in de hedendaagse samenleving.

Literatuurlijst

- Aupers, Stef, en Dick Houtman. "Beyond the spiritual supermarket. The social and public significance of New Age spirituality." In *Religions of Modernity: Relocating the Sacred to the Self and the Digital*, edited by Stef Aupers en Dick Houtman, 135 – 161. Leiden: Brill, 2010.
- Bakker, Maartje. "Nee kristallen beschermen u niet tegen ziekte en pech." *De Volkskrant*, 22 februari, 2021.
<https://www.volkskrant.nl/beter-leven/nee-kristallen-beschermen-u-niet-tegen-ziekte-en-pech~bf5e2749/>.
- Berger, Peter. "Secularism in Retreat." *The National Interest* 46 (1996): 3 – 12.
- Braidotti, Rosi. "In Spite of the Times. The Postsecular Turn in Feminism." *Theory, Culture & Society* 28, no. 6 (2008): 2.
- Carrette, Jeremy, en Richard King, *Selling Spirituality: the silent takeover of religion*. Abington: Routledge, 2005.
- Davie, Grace. *Religion in Britain Since 1945: Believing Without Belonging*. Oxford: Wiley-Blackwell, 1994.
- Davie, Grace. "An ordinary God!: the paradox of religion in contemporary Britain." *The British Journal of Sociology* 41, no. 3 (September 1990): 395-421.
- Davie, Grace. "Is Europe an exceptional case." *International Review of Mission* 95, no 1 (2005): 247-258.
- Fedele, Anna, Kim E. Knibbe. "Introduction: Gender and Power in Contemporary Spirituality." In *Gender and Power in Contemporary Spirituality*, edited by Anna Fedele en Kim E. Knibbe, 1-28. Hoboken: Taylor & Francis, 2013.
- Fedele, Anna. "Translating Catholic Pilgrimage Sites into Energy Grammar: Contested Spiritual Practices in Chartres and Vézelay." In *Pilgrimage and Political Economy: Translating the Sacred*, edited by Simon Coleman en John Eade, 113 – 130. New York: Berghahn, 2018.
- Fedele, Anna en Kim E. Knibbe. "Spirituality, the third category in a gendered triangle." In *Secular societies, spiritual selves? The gendered triangle of religion, secularity and spirituality*, edited by Anna Fedele en Kim E. Knibbe, 1 – 29. Abingdon: Routledge, 2020.
- Hammer, Olav. "I did it my way? Individual choice and social conformity in New Age Religion." In *Religions of Modernity: Relocating the Sacred to the Self and the Digital*, edited by Stef Aupers en Dick Houtman, 49 – 67. Leiden: Brill, 2010.
- Hazard, Sonia. "The Material Turn in the Study of Religion." *Religion and Society: Advances in Research* 4, (2013): 58–78.

- Heelas, Paul, en Linda Woodhead. *The Spiritual Revolution: Why religion is giving way to spirituality*. Malden, Blackwell: 2005.
- Hoskins, Janet. "Agency, Biography and Objects." In *Handbook of Material Culture*, edited by Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Kuechler-Fogden, Mike Rowlands en Patricia Spyer, 74 – 84. Londen: SAGE Publications, 2006.
- Houtman, Dick. "De onttovering van de wereld: Over religie, wetenschap en postmoderne cultuur." Working Paper Series on Sociology., Erasmus University, 2009.
- Houtman, Dick, en Birgit Meyer. "Introduction. Material Religion – How Things Matter." In *Things: Religion and the question of materiality*, edited by Dick Houtman en Birgit Meyer, 1 – 27. New York: Fordham University Press, 2012.
- Hutchings, Tim, en Joanne McKenzie. "Introduction. The body of St Cuthbert." In *Materiality and the Study of Religion: The Stuff of the Sacred*, edited by Tim Hutchings en Joanne McKenzie, 1 – 13. Florence: Taylor & Francis, 2016.
- Keller, Rosemary S., Rosemary R. Ruether en Marie Cantlon, *Encyclopedia of Women and Religion in North America*. Bloomington: Indiana University Press, 2006.
- Knibbe E., Kim. *Faith in the Familiar: Religion, Spirituality and Place in the South of the Netherlands*. Leiden: Brill, 2013.
- Knibbe E., Kim en Helena Kupari. "Theorizing lived religion: introduction." *Journal of Contemporary Religion* 35, no. 2 (Juli 2020): 157 – 176.
- Latour, Bruno. "Fetish—factish." *Material Religion* 7, no.1 (2011): 42 – 49.
- Longman, Chia. "Women's Circles and the Rise of the New Feminine: Reclaiming Sisterhood, Spirituality, and Wellbeing." *Religions* 9, no. 9 (2018): 1 – 17.
- Luhrmann, Tanya. "Metakinesis: How God Becomes Intimate in Contemporary U.S. Christianity." *American Anthropologist*, 106, no. 3 (2004): 518 – 528.
- McClure, Tess. "Dark crystals: the brutal reality behind a booming wellness craze." *The Guardian*, 17 september, 2019.
<https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/sep/17/healing-crystals-wellness-mining-madagascar>.
- McGuire, Meredith. *Lived Religion: faith and practice in everyday life*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Melton, Gordon J. "Revisionism in the New Age Movement: The Case of Healing with Crystals." In *Revisionism and Diversification in New Religious Movements*, edited by Eileen Barker, 201 – 211. Londen: Routledge, 2014.

- Meyer, Birgit. "Mediation and the Genesis of Presence Towards a Material Approach to Religion." Oratie., Universiteit Utrecht, 2012.
- Meyer, Birgit. "How to capture the 'wow': R.R. Marett's notion of awe and the study of religion." *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S)* 22, (2016): 7 – 26.
- Meyer, Birgit. "Religion as Mediation." *Entangled Religions* 11, no. 3 (2020): 1 – 21.
- Meyer, Birgit. "Religion as Mediation." *Entangled Religions* 11, no. 3 (2020): 1 – 21.
- Morgan, David. "Material analysis and the study of religion." In *Materiality and the Study of Religion. The Stuff of the Sacred*, edited by, Tim Hutchings en Joanne McKenzie, 14 – 32. London: Routledge, 2016.
- Roussou, Eugenia. "Spirituality within Religion: Gendered Responses to a Greek 'Spiritual Revolution'." In *Gender and Power in Contemporary Spirituality: Ethnographic Approaches*, edited by Anna Fedele en Kim Knibbe, 46-62. New York: Routledge, 2012.
- Sim, Tick, en Bernice Loh. "Attachment to God: Measurement and dynamics." *Journal of Social and Personal Relationships* 20, no. 3 (2003): 373–389.
- Sointu, Eeva, en Linda Woodhead. "Spirituality, Gender, and Expressive Selfhood." *Journal for the Scientific Study of Religion* 47, no. 2 (2008): 259–276.
- Stucliffe, Steven J. en Ingvild S. Gilhus. *New Age spirituality: Rethinking religion*. Durham: Acumen Publishing Limited, 2013.
- Van Ditmars, Alexandra. "Helpt een stukje samengeklonterd mineraal bij een gelukkig leven? 'Stenen beïnvloeden ons omdat ze energie uitstralen.'" *Trouw*, 6 mei, 2019.
<https://www.trouw.nl/nieuws/helpt-een-stukje-samengeklonterd-mineraal-bij-een-gelukkig-leven-stenen-beinvloeden-ons-omdat-ze-energie-uitstralen~b15310b0/>.
- Von Stuckrad, Kocku. "Secular religion: a discourse–historical approach to religion in contemporary Western Europe." *Journal of Contemporary Religion* 28, no. 12 (2013): 1–14.
- Wiering, Jelle. "'Others Think I am Airy-fairy': Practicing Navayana Buddhism in a Dutch Secular Climate", *Contemporary Buddhism* 17, no. 2 (2016): 369 – 389.
- Wood, Matthew. "The Sociology of Spirituality Reflections on a Problematic Endeavor." In *The New Blackwell Companion to the Sociology of Religion*, edited by Bryan S. Turner, 267 – 286. Oxford: Blackwell Publishing, 2010.
- Woodhead, Linda. "Fuzzy Spirituality and Real Religion? Taking Sides in the Sociology of

Religion.” In *Religions of Modernity: Relocating the Sacred to the Self and the Digital*, edited by Stef Aupers en Dick Houtman, 31– 48. Leiden: Brill, 2010.

Teidearu, Tenno. “The practice of wearing crystals in contemporary new spirituality in Estonia: supporting oneself in everyday life.” *Journal of Ethnology and Folkloristics* 13, no. 1 (2019): 131–154.

Interviewvragen

Wat kan je mij vertellen over de edelstenen en hoe jij deze gebruikt binnen je dagelijkse leven?

Aanleiding

- *Hoe zijn de edelstenen op je pad gekomen?
- *Hoelang gebruik je de edelstenen al?
- *Is het gebruik wisselend? Onder bepaalde omstandigheden meer of minder? Of vrij stabiel?
- *Denk je dat de edelstenen voor altijd een rol zullen spelen in je leven? Of voelen ze met name voor dit moment/een bepaalde periode geschikt?
- *Is het gebruik van de stenen veranderd sinds de coronacrisis?

Wat gebeurt er precies met de stenen

- *Hoe gebruik je de edelstenen in je dagelijkse leven?
- *Hoe gebruik je de edelstenen in rituelen? Wat doe je precies?
- *Waarom doe je het op die manier?
- *Wat maakt edelstenen hiervoor geschikt? Zouden andere objecten ook geschikt zijn?
- *Wat symboliseren de stenen? Waarmee staan zij in verbinding?
- *Verschilt de werking/geschiktheid per steen?
- *Hoe onderhoud je de stenen?

De ervaring/het effect

- *Welke positieve ervaringen heb je gehad met de stenen?
- *Heb je ook negatieve ervaringen gehad met de stenen?
- *Wat bereik je met het gebruik van de edelstenen?
- *Wat voor een gevoel geven de edelstenen je?
- *Zou hetzelfde effect ook met iets anders bereikt kunnen worden?

Religiositeit/spiritualiteit

- *Wat is je spirituele/religieuze achtergrond?
- *Welke rol speelt geloof in je leven?
- *Welke lessen uit het geloof zijn belangrijk voor jou?
- *Voegden edelstenen daar gemakkelijk bij in?

Extra:

- *Heb je een lievelingssteen? Zo ja, welke en waarom?

Over bezoekers winkel/deelnemers workshops:

- *Is het gebruik van de stenen veranderd sinds de coronacrisis van bezoekers?
- *Waarom kopen mensen edelstenen?
- *Voornamelijk mannen of vrouwen of gemengd?
- *Hoe denk je dat dat komt?
- *Hoe zijn de verschillende activiteiten/workshops ontstaan? Kan je iets vertellen over deze activiteiten?
- *Is het netwerk van klanten, vooral lokaal of nationaal of zelfs internationaal?
- *Waar komen de stenen vandaag? Groothandel? Verschil in kwaliteit? Prijs?

Transcripten

In verband met de privacy van de respondenten zijn de transcripten niet in deze versie opgenomen.